

ЛГБТ-ЦЕНТР «ДОНБАС-СОЦПРОЕКТ»

Післяреволюційна Україна

толерантність чи ухил вправо

ОЛЕКСІЙ ШЕСТАКОВСЬКИЙ

ОЛЕСЯ ТРОФИМЕНКО

МАКСИМ КАСЯНЧУК

МАТВІЙ ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ

Київ — 2016

УДК

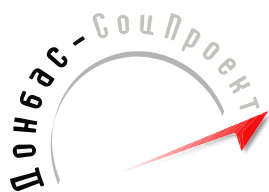
Ш 51 Шестаковський О., Трофименко О., Касянчук М., Вознесенський М.
Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо : науковий звіт
про дослідження [Текст] / ЛГБТ-центр «Донбас-СоцПроект». — Київ, 2016. —
137 с.

Публікація містить аналітичний виклад результатів дослідження змін ставлення до ЛГБТ, які відбулись в українському суспільстві за час, що минув з початку Євромайдану. Дослідження базується як на порівнянні даних двох опитувань 2013 і 2016 рр., а також публічних виступів праворадикальних лідерів.

Автори висловлюють щире подяку за цінні ідеї, активну участь і суттєву допомогу в проведенні дослідження таким людям:

– НЕЛЯ ВАХОВСЬКА	– ОЛЕКСАНДР ПОСТНОВ
– НАТАЛЯ ГОРБАТЕНКО	– ЮРІЙ ПРИВАЛОВ
– ГАННА ДОВБАХ	– ОКСАНА РОКИЦЬКА
– ІРИНА КАЛАБУХОВА	– СВЯТОСЛАВ ШЕРЕМЕТ

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG
В УКРАЇНІ

Дослідження і публікація здійснені в рамках проекту «Післяреволюційна Україна: толерантність чи ухил вправо», виконаного Громадською організацією «МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ЛГБТ-ДОСЛІДЖЕНЬ ДОНБАС-СОЦПРОЕКТ» за фінансової підтримки Представництва Фонду Рози Люксембург в Україні. Позиції, висловлені в публікації, не відображають офіційну позицію Фонду Рози Люксембург

© М. Г. Касянчук і О. В. Трофименко, 2016 г. — Передмова, Додатки та загальна редакція всього тексту

© М. П. Вознесенський, 2016 г. — Частина II

© О. П. Шестаковський, 2016 г. — Частина I

© О. І. Остапенко, 2016 г. — верстання

Розповсюджується безкоштовно

При використанні матеріалів є обов'язковим посилання на ЛГБТ-центр «Донбас-СоцПроект» і Фонд Рози Люксембург

Зміст

Передмова	5
I. Динаміка й чинники гетеросексистських упереджень	7
1. Вступ	8
2. Основні результати дослідження	11
3. Концептуальні засади дослідження	14
3.1. Поняття гетеросексистської упередженості	14
3.2. Чинники й можливі причини гетеросексистських упереджень	15
4. Гіпотези дослідження	19
4.1. Гіпотези щодо вираженості й структури гетеросексизму у 2016 році	19
4.2. Гіпотези щодо динаміки гетеросексистських упереджень між 2013 і 2016 рр.	20
4.3. Гіпотези щодо чинників загального гетеросексизму у 2016 році	20
5. Загальна методологія	24
5.1. Дані	24
5.2. Поширеність і динаміка гетеросексизму: можливості й обмеження аналізу	24
5.3. Змінні	25
5.3.1. Показники гетеросексистських упереджень	25
5.3.2. Показники можливих чинників гетеросексизму	27
5.4. Моделювання структурними рівняннями	30
5.5. Порядок застосування методів аналізу	32
6. Поширеність і структура гетеросексистських поглядів у 2016 році	33
6.1. Одновимірні розподіли відповідей	33
6.2. Латентна структура гетеросексистських упереджень	36
7. Динаміка гетеросексизму в 2013–2016 роках	42
7.1. Порівняння відповідей на окремі запитання в 2013 й 2016 роках	42
7.2. Зміни в латентній структурі гетеросексизму	44
8. Чинники гетеросексистської упередженості у 2016 році	48
Висновки до Частини I	56

II. «Сьогодні кіно, а завтра оргія»: аналіз ставлення правих до ЛГБТ в Україні	58
9. Як виконувався огляд	59
9.1. Мета та завдання огляду	59
9.2. Методологія	59
10. Праві в Україні: загальний портрет	60
10.1. Деякі риси правої ідеології в Україні	60
10.2. Ідеологічні конструкти правих	62
10.3. Основні риси правого світосприйняття та стилю життя	65
10.4. Субкультура	68
10.5. Праві до та після революційних подій 2013–2014 років	69
10.6. Конфронтація праворадикального руху з владою на центральному рівні	70
11. Праві та ЛГБТ в Україні	73
11.1. ЛГБТ як об'єкт негативного ставлення: ідейна основа	73
11.2. Гомофобія в системі інших фобій правої ідеології	75
11.3. Яким же є місце ЛГБТ в ідеальній картині світу правих?	75
11.4. Технології правих з нагнітання гомофобії та впливу на громадську думку	77
11.5. «Гей-паради» як ключовий подразник та як технологія	90
11.6. Інші ключові подразники для правих із числа ЛГБТ-заходів	97
11.7. Комплексна позиція щодо ЛГБТ з боку провідних акторів правої сцени. Культ заборони	99
11.8. Особливості протидії ЛГБТ з боку правих	106
11.9. Слабкі місця правих, зокрема в частині спротиву ЛГБТ	112
12. Закономірності	118
12.1. Закономірності публічної гомофобної риторики. Сублімація та вигорання	118
12.2. Конвертація тривалої публічної гомофобії в негативний PR-бекграунд	119
12.3. Ефект симбіозу: що поєднує ЛГБТ і правих?	120
13. Прогнози правих щодо ЛГБТ	122
Висновки до Частини II	124
Бібліографія	126
Про Громадську організацію «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект»	137

Передмова

Лесбійки, геї, бісексуальні і трансгендерні люди (далі — ЛГБТ) є одною з найменш видимих в Україні та найбільш уразливих соціальних груп. Інформація, яку з початку 2000-х років збирали правозахисні ЛГБТ-організації, вказувала на поступове погіршення ставлення громадськості до сексуальних меншин¹, апофеозом чого стала низка законодавчих ініціатив в українському Парламенті стосовно заборони «пропаганди гомосексуалізму».

Події Євромайдану та нинішня війна на Сході України суттєво змінили суспільний клімат і зумовили актуалізацію патріархально-консервативних настроїв по обидва боки протистояння, а також значно зменшили видимість ЛГБТ в суспільстві. Так, з одного боку ст. 31 т. з. Конституції терористичної організації «Донецька народна республіка» каже: *«Никакие формы извращённых союзов между людьми одного пола в Донецкой народной республике не признаются, запрещены и преследуются по закону»*. З іншого, нова українська влада відмовилась захищати «Марш рівності», який через це був скасований 5 липня 2014 р. в Києві² (у 2015 і 2016 р. такі марші все ж відбулись). В суспільному дискурсі ширше використовується гомофобна та сексистська риторика, зафіксовано численні порушення базових прав людини.

Таким чином, існують дві пов'язаних проблеми: α) різка зміна суспільного клімату зробила нерелевантними всі попередні знання про рівень гомофобії (і загалом ксенофобії) в Україні, отже українські ЛГБТ-організації та впливові міжнародні агенції не мають чітких даних для формулювання стратегії подальшої діяльності щодо розбудови національної системи захисту прав людини; β) видимий з окремих випадків ухил суспільства вправо при загальній слабкості нинішніх державних інституцій підвищує соціальну уразливість мінорних соціальних груп, зокрема ЛГБТ.

На їх вирішення і було спрямовано цей дослідницький проект, підтриманий Фондом Рози Люксембург (Rosa Luxemburg Stiftung — Gesellschaftsanalyse und Politische Bildung e. V., Берлін, Федеративна Республіка Німеччина) в рамках програми «Східне партнерство», що фінансується Міністерством закордонних справ Німеччини. Дослідження передбачало два компоненти: опитування загального населення України стосовно ставлення до ЛГБТ (Частина I) і аналіз публічних висловлювань українських громадсько-політичних діячів правого спектру (Частина II).

Отже, основні результати — дуже коротко — такі: попри масштаб подій, що сталися з кінця 2013 р. на кінець 2016 р., суспільна думка стосовно ЛГБТ звичайних громадян і громадянок України змінилась мало, структура уявлень про те, чим є гомосексуальність і ким є негетеросексуальні люди, зберегла всі свої ключові елементи, хоч у деяких

¹ <http://gay.org.ua/publications/report2011-u.pdf>

² <http://www.amnesty.org.ua/node/758>

аспектах загальне ставлення до ЛГБТ і сприйняття їх дещо покращилось; праві лідери та громадсько-політичні діячі, попри свою більшу видимість і роль у революційно-військових подіях, попри погіршення фінансового стану населення не змогли переконати суспільство, владу і навіть церкву в тому, що лесбійки, геї, бісексуали та бісексуалки, а також трансгендери становлять сутнісну загрозу існуванню України як держави.

Звичайно, ми свідомі того, що в Україні як державі зміни тривають далі, а настрої українців як політичної нації змінюватимуться. Очевидно, що три роки — закорткий термін для того, щоби зміни з малих перетворились на разючі. Саме тому ми впевнені в необхідності повторення цього дослідження в майбутньому. Разом з тим, отримані нині результати дозволять ефективніше докласти зусилля до пришвидшення змін на краще.

Частина I.

Динаміка й чинники
гетеросексистських упереджень

1. Вступ

Гомосексуальність — варіант норми у сексуальній поведінці, не менш нормальний, ніж гетеросексуальність. Це судження стає все більш узвичаєним у суспільствах, які ми вважаємо взірцем розвиненості й демократичності. Довгострокова динаміка громадської думки в Європі та Північній Америці показує помітне збільшення толерантності до гомосексуальності, а також підтримки прав ЛГБТ [1]–[5].

У ХХ ст. цьому передували драматичні зміни. Під тиском наукових досліджень американські психіатри у 1973 році, а за ними й міжнародна медична спільнота у 1993 році виключила гомосексуальність з переліку психічних розладів (напр., [6]). Починаючи від 1997 року, Всесвітня асоціація сексологів визнає сексуальні права частиною прав людини, і що всі види сексуальної орієнтації й гендерної ідентичності є частиною людської сексуальності й вимагають правозахисту [6], [7]. Цей поступ також був би неможливий без тривалої боротьби ЛГБТ за свої права (напр., [8], [9]).

Якщо будь-яка сексуальна орієнтація й гендерна ідентичність є варіантом норми, то ЛГБТ повинні мати ті ж самі права й те ж саме ставлення до себе, що й гетеросексуальні жінки й чоловіки. Права людини *«включають право окремого індивіда діяти в якості агентів своїх цінностей — з урахуванням прав інших людей...»* [10]. І в цьому сенсі права ЛГБТ є лише додатковим уточненням загальнолюдських прав, якого потребують ЛГБТ як вразлива й стигматизована група. Керуючись подібною логікою, уряди були вимушені відмінити закони проти гомосексуальних стосунків [11], [12], заборонити дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації [12], [13], і дозволити одностатеві шлюби [13], [14].

Попри зазначене, толерантність і недискримінація стосовно негетеросексуалів ще не стала загальноприйнятною навіть у країнах умовного Заходу [13], [15]–[18]. Прийняття такої настанови йде всупереч віковим переконанням про хворобливість, аморальність, небезпечність і гріховність гомосексуальності. Так само, як це було з іншими упередженнями, наприклад, про вроджену неповноцінність жінки або певних рас.

Тому було ухвалено низку міжнародних правових документів, покликаних боротися з дискримінацією на підставі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (СОГІ). Комітет міністрів і Парламентська асамблея Ради Європи у 2010 році прийняли відповідні рекомендації для своїх країн-членів [19], [20]. У 2011 році вперше (але не востаннє) аналогічну резолюцію ухвалила ООН [21].

Україна, з одного боку, не належить до числа найтолерантніших суспільств. В цьому плані Україна більш схожа не на Британію чи Данію, а на Румунію [13]), хоча гомосексуальні стосунки в Україні декриміналізовано ще у 1991 році (напр., [22]), а в Румунії — лише у 2001 [25]. Опитування GfK 2013 року показало, що близько 80% українців проти будь-яких одностатевих стосунків, і лише 5% опитаних підтримувало легалізацію поді-

бних шлюбів [23]. Дані попередніх років показують аналогічні результати¹. Звіти правозахисників [26], [27] і ЛГБТ-організацій [24], [28], [29] також показують, що ставлення до представників спільноти є стабільно гомофобним, вони зазнають утисків і нападів через орієнтацію.

Влада в більшості випадків або не відчуває проблему, або солідаризується з гомофобною більшістю. Наведемо лише найбільш свіжий приклад. Коли закінчував писатися цей звіт, 17 листопада 2016 р. Верховна Рада України виключила поняття гендеру та сексуальної орієнтації з тексту законопроекту про запобігання домашньому насильству; коментарі окремих депутатів з трибуни зводилися до того, що ці поняття нам не потрібні, і суперечать «*нашим традиційним цінностям*» [30]–[32].

З іншого боку, Україна належить до країн Ради Європи, причому її представники голосували за зазначені резолюції; і Україна офіційно взялася виконувати свої зобов'язання, що випливають з членства у Раді Європі ще у 2011 році [24].

У тому ж таки році було ухвалено досі чинний Указ Президента про план дій для лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [33]. Частиною цього плану є ухвалення всеохопного антидискримінаційного законодавства, котре має включати заборону дискримінації за ознакою СОГІ [34]. Але навіть якщо вважати укази попереднього Президента В. Януковича формальністю, сучасний зовнішньополітичний вектор — проєвропейський, який в ідеалі має привести до членства в ЄС, а в найближчому майбутньому — до скасування візового режиму з ЄС [35], [36]. Це з необхідністю передбачає гармонізацію законодавства і дотримання прав людини, частиною чого є й недискримінація ЛГБТ.

Іншими словами, Україна належить до найменш толерантних до ЛГБТ країн Європи. Разом з тим, є об'єктивна потреба (з точки зору наближення законодавства до європейських вимог, не говорячи про потреби самої ЛГБТ-спільноти) в тому, щоб ставлення і законодавство щодо ЛГБТ були лібералізовані. Це породжує один з найпомітніших конфліктів у публічному просторі.

Зокрема, таку постановку питання було використано під час подій Євромайдану 2013–2014 років, який почався з вимог продовжити процес підписання Угоди про Асоціацію з ЄС. Противники Євромайдану намагалися грати на очікуваних почуттях більшості, і, відчайдушно згущуючи фарби, описували «Гейропу» як місце розкладеної моралі й обов'язкових одностатевих шлюбів (хоча далеко не всі країни ЄС ще їх дозволили), тоді як реальні члени ЛГБТ-організацій вирішили не виносити права ЛГБТ до порядку денного Майдану, відклавши його до кращих часів [37]. Але в кожному разі залишається питання, *наскільки Революція гідності вплинула на становище ЛГБТ в Україні, ставлення до них, і відповідальність влади за захист їхніх прав як невід'ємну складову курсу на євроінтеграцію.*

Враховуючи все написане вище, природно задатися *дослідницькими питаннями: якими насправді є погляди пересічних українців щодо ЛГБТ і їхніх прав? Від чого вони залежать і як змінюються?* На це навряд чи можна відповісти лише розподілом відпо-

¹ Напр., можна зайти на сайт Pew Global Attitude Project (<http://www.pewglobal.org/>), пошукати за терміном *homosexuality* й знайти дані для України в 2002, 2007 й 2011 роках на тлі інших країн світу. Див. також [24]

відей на одне-два запитання, зібраних полстерськими фірмами, оскільки вони не дають глибини розуміння.

Ми майже не знайшли в літературі систематичних досліджень ставлення українців до ЛГБТ-проблематики. Здається, ще ніхто послідовно не досліджував гомофобію в Україні як настанову масової свідомості за допомогою кількісних методів.

Наявні публікації стосуються хоч і важливих, але інших тем. Регулярно проводиться моніторинг різних аспектів загальної ситуації з ЛГБТ в Україні й нападів на представників спільноти [38], [39], [24], [22], [28], [29], аналізується становище ЛГБТ-руху [40]. Проводиться епіднагляд чоловіків, що мають секс з чоловіками, в контексті епідемії ВІЛ/СНІДу (напр., [41]–[43]). Зрозуміло, досліджуються й самі українські ЛГБТ, їхнє самовідчуття, ідентичності, практики тощо. Зауважимо, що йдеться не тільки про геїв чи ЛГБТ в цілому [24], [44], [45]. Існують окремі роботи, присвячені лесбійкам [46], [47], бісексуалам та їхнім партнеркам [48], [49] і трансгендерам [50], [51], хоча їх менше. Окремі питання низки публікацій — реальність одностатевих партнерств в Україні [52]–[54] і відображення гомосексуальності у медіа [55], [56].

Якщо говорити про скільки-небудь ґрунтовне дослідження ставлень загального населення до ЛГБТ, то можна згадати пошук зв'язків між цінностями й гомофобією на даних Європейського соціального дослідження [57], а також опитування громадської думки, котре передувало цьому звіту, [58]. Незважаючи на детальність останнього, воно не змогло побудувати моделі чинників упередженості до ЛГБТ, і не могло оцінити динаміку відповідних ставлень.

Таким чином, *метою є поглиблений опис того, як влаштовані упередження проти ЛГБТ в Україні*, які ми надалі називатимемо гетеросексистськими упередженнями або гетеросексизмом, і розглядатимемо як прояв стигми щодо негетеросексуальності (Гл. 3).

Окремими завданнями були встановлення поширеності гетеросексизму, його внутрішньої латентної структури (Гл. 6), динаміки у 2013–2016 роках (Гл. 7), а також побудова комплексної моделі чинників гетеросексизму (Гл. 8). Окремо ми намагаємося висвітлити, наскільки можливо, який ефект мав Євромайдан і подальші події на рівень упередженості проти ЛГБТ в суспільстві.

Під час написання роботи ми спиралися на дані опитування «Післяреволюційна Україна: толерантність чи ухил вправо?», проведеного в 2016 році у восьми областях України Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України на замовлення Громадської організації «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект» за фінансової підтримки Фонду Рози Люксембург, а також на дані аналогічного дослідження, проведеного в 2013 році [58].

При цьому слід підкреслити, що внаслідок певних обмежень зібрані дані не є репрезентативними. Не варто поширювати результати на всю Україну з точністю до статистичної похибки вибірки. Разом з тим, обсяг вибірки й охоплена генеральна сукупність є досить великою, що дає підстави сподіватися, що загальна ситуація й схема зв'язків з іншими чинниками є такими ж і серед решти українців.

2. Основні результати дослідження

Центральний предмет дослідження — гетеросексистські (сексуальні) упередження в Україні, а саме їхня поширеність, структура, чинники й пост-Євромайданна динаміка. Під гетеросексистськими упередженнями ми розуміємо негативні переконання й ставлення до представників ЛГБТ на підставі їхньої групової приналежності, викликані стигмою щодо негетеросексуальних орієнтацій, вподобань, ідентичностей і видів поведінки.

В цілому дослідження показало, що:

- негативні упередження щодо ЛГБТ продовжують домінувати серед населення;
- хоча вираженість окремих упереджень може варіювати, у їхній основі лежить фундаментальний гетеросексизм, який не проводить суттєвої різниці між різними представниками ЛГБТ спільноти й заперечує їхні правові вимоги;
- з 2013 по 2016 рік трохи покращилося ставлення до представників ЛГБТ, проте статистично значущих змін у ставленні до вимог щодо прав не зафіксовано;
- загальні чинники, пов'язані з вираженістю гетеросексизму, виявилися тими ж, що й у західних дослідженнях гомофобії й гетеросексизму, за винятком окремих нюансів;
- Євромайдан та наступні події могли впливати як на збільшення, так і зменшення гетеросексистської упередженості.

Емпіричною базою дослідження виступили кількісні опитування, проведені у 2013 і 2016 роках. Кожне опитування охопило вісім адміністративних регіонів, по 100 респондентів у кожному.

Слід підкреслити, що дослідження не є репрезентативним у строго статистичному сенсі. Тому його результати не варто поширювати на всю Україну з точністю до відсотка. Разом з тим, обсяг вибірки й досить широка генеральна сукупність дозволяють вважати, що загальні тенденції та чинники гетеросексизму в Україні схоплено вірно.

Абсолютна більшість опитаних у 2016 році негативно ставиться до різних представників ЛГБТ (геїв, лесбійок, бісексуальних жінок і чоловіків, трансгендерів). Від 14 до 19% ставляться до них більш-менш позитивно, й від 11 до 17% згодні мати з ними безпосередні соціальні контакти. Певною мірою підтримують вимоги рівних прав і законодавче закріплення недискримінації близько половини опитаних. Проте за одностатеві союзи і можливість усиновлення ними дітей висловилося лише 12 і 9%, а позитивно або нейтрально до прайдів (якщо рахувати разом) ставляться від 23 до 39%. В середньому респонденти вважають, що мають вищий статус у суспільстві, ніж представники ЛГБТ-спільноти — тобто, остання продовжує залишатися упослідженою.

2. Основні результати дослідження

Порівняно з 2013 роком відбулося невелике збільшення частки респондентів (порядку 10%), які тією чи іншою мірою позитивно ставляться до ЛГБТ й допускають для себе безпосередні соціальні контакти з ними (як з друзями, сусідами або колегами). Проте статистично значущих змін у підтримці вимог щодо прав не відбулося. Різниця між самооцінкою соціального статусу й уявленням про статус ЛГБТ скоротилася, але винятково за рахунок більш скромної оцінки себе.

Латентна структура гетеросексистських упереджень має такі характеристики:

- загальна структура упереджень дворівнева — або трирівнева, якщо враховувати відповіді на окремі запитання;
- емпірично виділяються окремі типи упереджень, які стосуються різних аспектів ставлення до ЛГБТ і пов'язаної проблематики, і впливають на конкретні відповіді. Зокрема, йдеться про загальне ставлення до ЛГБТ; міру припустимих соціальних контактів (шкала Богардуса); підтримку рівноправності; підтримку окремих прав (одностатеві союзи й можливість усиновлення ними); підтримку проведення прайдів (київського у 2016 році, і потенційного у власному місті). Вірогідно, що цей перелік не є вичерпним;
- в основі всіх типів упереджень лежить єдиний фундаментальний гетеросексизм, який визначає окремі типи упереджень приблизно на 59–85%, залежно від типу;
- хоча виявлений гетеросексизм не проводить суттєвих відмінностей між чоловіками й жінками-ЛГБТ, було виявлено окреме ставлення до жінок-лесбійок і бісексуальних жінок, яке не корелювало з гетеросексизмом. Таке ставлення статистично більш виражене серед чоловіків, ніж серед жінок. Крім того, є мінімальне вирізнення бісексуалів, чоловіків і жінок. Водночас загалом ці нюанси ставлення не мають сильного ефекту і не впливають суттєво на рівень негативізму щодо різних представників ЛГБТ.

Така внутрішня організація гетеросексистських переконань була однаковою і в 2013, і в 2016 році. Загальне ставлення й готовність до контактів трохи покращилися на статистично значущому рівні. Інші типи упереджень не змінилися.

Чинники, пов'язані з базовим гетеросексизмом:

- обидва досліджених виміри правого авторитаризму, авторитарні агресія й консерватизм, позитивно корелюють з гетеросексизмом. Більше того, вони повністю опосередковують зв'язки з релігійністю і досвідом зіткнення з конфліктом на Донбасі;
- найсильніший зв'язок має досвід позитивних контактів з представниками ЛГБТ. Подібний досвід передбачає найбільше зниження очікуваного рівня гетеросексизму. Крім того, він пов'язаний з нижчим рівнем правого авторитаризму;
- участь у Євромайдані в минулому прямо пов'язана з нижчим рівнем гетеросексизму, а також опосередковано через у середньому ширший досвід контактів з ЛГБТ.

-
- волонтерство не має прямих зв'язків з гетеросексизмом, проте також передбачає трохи більший досвід контактів;
 - чоловіки більш упереджені щодо ЛГБТ порівняно з жінками;
 - молодший вік пов'язаний з меншою упередженістю, але цей зв'язок майже повністю опосередковується тим, що молодь має в середньому нижчий рівень консерватизму, ширший досвід контактів з ЛГБТ й більшу ймовірність бути волонтером;
 - відсутність вищої освіти пов'язана з більшим гетеросексизмом, хоча механізми цього зв'язку можуть бути різними;
 - більша задоволеність матеріальним станом сім'ї корелює з нижчим гетеросексизмом;
 - змішані та постматеріалістичні цінності за Інглхартом, якщо порівнювати з матеріалістичними, прямо пов'язані з більшим гетеросексизмом, а опосередковано — з меншим. Причому у випадку постматеріалістичних цінностей розмір сумарного ефекту опосередкованих зв'язків практично дорівнює прямому ефекту.

Можливий вплив на гетеросексизм в Україні, що його спричинили Євромайдан і подальші події, є поєднанням різноспрямованих механізмів. З огляду на реальну динаміку упереджень в Україні, що поки не призвела до кардинальних зрушень, можна гадати, що ці механізми великою мірою погасили вплив одне одного та/або мали скромний ефект. Проте загальний вектор повільного зниження гетеросексизму дає підстави для поміркованого оптимізму.

3. Концептуальні засади дослідження

3.1. Поняття гетеросексистської упередженості

Досі гомофобія залишається, напевно, основним терміном на позначення ворожого або різко негативного ставлення до геїв і, ширше, до представників ЛГБТ-спільноти. Цей термін було запроваджено до наукового обігу Г. ВАЙНБЕРГОМ [59]. Втім, гомофобія як термін є об'єктом критики.

Гомофобія зазвичай не є «фобією» у строгому клінічному розумінні. Тобто, її змістом не обов'язково є ірраціональний страх, і вона не являє собою психопатологію. Радше це феномен, котрий відтворюється через культурні механізми [60], [61]. Крім того, з нашої точки зору, саме формулювання невиправдано звужує перелік сексуальних ідентичностей і практик, щодо яких може існувати ворожість. Наприклад, транссексуали і трансгендери зазвичай не схильні ідентифікувати себе як гомосексуали.

Замість гомофобії Г. ГЕРЕКОМ [60], [62] було запропоновано поняття сексуального упередження (*sexual prejudice*) — негативного оціночного переконання (установки) щодо індивіда, яке базується на сексуальних вподобаннях, поведінці або орієнтації останнього — тобто, лише на основі належності людини до певної соціальної категорії, пов'язаної з сексуальністю [61].

На відміну від гомофобії, поняття сексуального упередження є вільнішим у припущеннях щодо причин явища. Воно не обов'язково передбачає особливі почуття, патологічність або міру раціональності обґрунтування в основі упередженості. З іншого боку, воно пов'язує з ширшою традицією дослідження упередженості, яка склалася в соціальній психології [61], [3].

Г. ГЕРЕК пов'язує сексуальну упередженість в першу чергу з сексуальною стигмою, тобто, «негативним ставленням, неповноцінним статусом й відносним безсиллям, що їх колективно додає суспільство негетеросексуальним поведінкам, ідентичності, стосункам або спільнотам» [3]. Термін стигма в соціологічному сенсі, починаючи від його запровадження Е. ГОФМАНОМ [63], плідно використовується для дослідження упосліджених соціальних груп. Глибоке засвоєння (інтерналізація) цієї стигми у процесі соціалізації як гетеросексуалами, так і індивідами з іншою орієнтацією, і призводить до сексуальної упередженості та її наслідків.

Втім, на наш погляд, скалькований з англійської термін сексуальна упередженість також не є найкращим. В українській (як і в російській) мові нема різниці між англійськими *sexu* та *sexual*. Якщо перше слово позначає загалом позитивно конотовану еротичну привабливість, то друге нейтрально позначає стосунок до людської сексуальності в принципі. На нашу мову обидва слова зазвичай перекладаються однаково — «сексуальний». Тому термін «сексуальна упередженість» мимоволі набуває конотацій чи то прихованих

і заперечуваних статевих потягів, чи то екстравагантних сексуальних вподобань. Безперечно, подібних обертонів варто уникати. Переклад *sexual* як «статевий» теж навряд чи був би вдалим, оскільки, як відомо, сексуальність, особливо в досліджуваній нами сфері, виходить за межі біологічної статі і статевих поділів.

Щоб вийти з цього утруднення, ми пропонуємо термін гетеросексистські упередження, який і використовуватиметься надалі, будучи практично повністю ідентичним за змістом поняттю сексуального упередження.

Також іноді ми використовуватимемо для зручності термін гетеросексизм як синонімічний, хоча, строго кажучи, вони не є тотожними. Гетеросексизм як поняття аналогічне расизму чи сексизму, і позначає не просто ставлення до членів певної соціальної групи, а систему ідеології, що підтримує заперечення та обмовляння негетеросексуальних ідентичностей, стосунків тощо [62]. Воно не зводиться до упередженості, а включає також обґрунтування, дискримінацію та інституційну підтримку такої системи поглядів. Таким чином, сексуальні / гетеросексистські упередження є лише компонентом гетеросексизму. Ми, проте, будемо їх використовувати як синонімічні винятково щоби зробити текст легшим для читання, так само, як у подібному звуженому сенсі використовуються слова «расизм» або «сексизм». Зрештою, упередженість — наріжний камінь гетеросексизму. Одне з означень останнього в літературі таке: «*мотивована (reasoned) система упередженості (bias) стосовно сексуальної орієнтації*» [64]. Проте пам'ятаймо, що термін «гетеросексизм» часто має ширше значення.

Гетеросексизм як цілісне базове ставлення до ЛГБТ й відповідної проблематики є предметом нашого інтересу в цій роботі.

3.2. Чинники й можливі причини гетеросексистських упереджень

Роки досліджень гомофобії та інших видів сексуальних упереджень (передусім у США та Західній Європі) показали, що існує низка соціально-демографічних й соціально-психологічних факторів, стабільно пов'язаних з тим, наскільки високою є упередженість.

Соціально-демографічні ознаки. Чоловіки показують більшу упередженість щодо геїв і лесбійок, ніж жінки (напр., [65]–[68]). Крім того, чоловіки виявляють більшу упередженість саме до чоловіків-геїв [65], [69].

Люди старшого віку в середньому більш упереджені до геїв та лесбійок [1], [2], [60], [67], [68]. Окремі результати показують можливість нелінійного зв'язку з віком: наймолодші й найстарші були більш упередженими, ніж опитані середнього віку [68].

Натомість вплив освіти цілком лінійний: чим вищий її рівень, тим менше гетеросексизму виявляють респонденти [67], [70], [71].

Жителі сільської місцевості можуть бути більш упередженими щодо ЛГБТ порівняно з містянами, оскільки перші в середньому консервативніші й більш релігійні [72].

Релігійність. Поширені авраамічні релігії¹, особливо їхні фундаменталістські деномінації, схильні засуджувати гомосексуальність в усіх її проявах [6], [73]. Бути добрим християнином, мусульманином тощо зазвичай передбачає нетерпимість до ЛГБТ. Емпіричні дослідження це підтверджують. Ті, хто вважають себе більш релігійними або частіше відвідують церкву, в середньому, виявляють більше гетеросексизму [66], [68], [71], [74]–[76].

Правий авторитаризм як психологічний синдром. Синдром авторитарної особистості було виокремлено ще у відомій роботі Т. АДОРНО з колегами [77]. Йшлося про певний тип особистості, яка внаслідок суворого батьківського виховання сформувалася занадто шанобливою до можновладців і зверхньою до підлеглих, соціально консервативною, з ригідним і спрощеним сприйняттям й нетерпимістю до девіантів і представників меншин, наприклад, расових або сексуальних [77], [78].

Ключовим дослідником, що розвив поняття й методику вимірювання правого авторитаризму, є Б. АЛЬТЕМЕЙЕР [79]. Він виокремлює три компоненти правого авторитаризму: авторитарна агресія (щодо чужих або девіантів), покора (тим, хто має владу) і консерватизм (*conventionalism*, дотримання загальноприйнятих норм моралі) [78], [79].

Правий авторитаризм зараз сприймається не стільки особистісною рисою, скільки стійким когнитивним стилем [80]. У будь-якому разі, авторитарний синдром, виміряний за одним з варіантів шкали Альтемейера, зберігає стійкий значущий зв'язок з підвищеним гетеросексизмом [76], [79], [81], [82].

Важливо зазначити, що сучасні дослідники сприймають авторитарний синдром як наслідок не тільки соціалізації, а й поточних соціокультурних умов: авторитаризм має тенденцію зростати в загрозливих ситуаціях, зворотне теж вірно [78], [83], [84]. Відповідно, можна очікувати зростання гетеросексизму в ситуаціях, які сприймаються індивідом як загрозливі.

Вплив цінностей. Перехід від важливості виживання до самовираження — один з ціннісних зсувів, які відбуваються у пост-індустріальних суспільствах внаслідок передусім економічної модернізації. Ці зсуви й ціннісні синдроми виокремив і описав Р. ІНГЛХАРТ з колегами у своїй теорії модернізації [85], [86]. Відповідно до теорії, природа зсуву полягає в тому, що потреба у безпеці стає задоволеною в більшості населення розвинених країн, і на перший план виходять потреби вищого рівня, наприклад, у самореалізації, піклуванні про інших тощо [86]. Одним з наслідків і головних індикаторів поширення цінностей самовираження є толерантність до меншин, зокрема до ЛГБТ [85], [87]. Втім, вимір цінностей виживання-самовираження є краще помітним на рівні країн, ніж окремих індивідів [88].

Гіпотеза контакту. Одним з найсильніших чинників, пов'язаних з (нижчим) рівнем гетеросексизму, є досвід контактування з геями або лесбійками [61], [89]. Індивіди, які мають ЛГБТ серед своїх рідних, друзів, мають з ними близькі стосунки, і з якими

¹ Юдаїзм, християнство, іслам та похідні від них конфесії

обговорювали свою орієнтацію, виявляють набагато нижчий рівень гетеросексистських упереджень [90]. При цьому оптимальний контакт, що сприяє меншій упередженості, має слідувати низці умов, виокремлених ще Г. ОЛПОРТОМ [91], і неодноразово перевірених у подальшому [92]: учасники повинні мати рівний статус, взаємодія має бути спрямована на співробітництво, підкреслювати спільність, бути спрямованою на досягнення спільної мети (або принаймні інтересів усіх учасників) і мати інституційну підтримку. Втім, навіть якщо безпосередній контакт є відсутнім, інформація про те, що близькі люди мають такий досвід, або що у референтній групі гетеросексистські установки не підтримуються, здатні знижувати індивідуальну упередженість [93].

Зрозуміло, що в загальному випадку складно визначити, що є причиною, а що наслідком: низький гетеросексизм чи досвід контакту. Логічно припустити, що каузальний зв'язок існує в обох напрямках. Проте сотні досліджень у парадигмі так званої гіпотези контакту (див. огляди у [92], [94]) дають серйозні підстави вважати, що контакт з представниками інших груп за певних умов дійсно знижує упередженість через «*зниження взаємної негативної стереотипізації*» [92]. Спрацьовують принаймні три психологічних механізми: зниження тривожності, зростання емпатії та (меншою мірою) зростання обізнаності про іншу групу [92]. Причому ПЕТТІГРЮ і ТРОПП [94] виявили, що вплив контакту на ставлення до гомосексуалів є навіть сильнішим, ніж на ставлення до більшості інших меншин, наприклад, расових.

Є ще низка інших корелятивів гетеросексистських упереджень, які ми не будемо тут розглядати, оскільки ми не досліджували їхній вплив через обмеженість ресурсів. Зрозуміло, це не означає, що їх не варто вивчати².

Натомість поміркуємо над можливими причинами гетеросексистських упереджень. По перше, це дозволить мати глибше й більш цілісне уявлення про те, чому певні соціально-демографічні чинники пов'язані з гетеросексизмом. По друге, ми зможемо висувати більш інформовані гіпотези про вплив факторів або ситуацій, які раніше не могли бути висвітленими в літературі, наприклад, вплив участі у Євромайдані або досвіду збройного конфлікту.

В цій роботі ми пояснюватимемо гетеросексизм через психологічно-функціональний підхід. Його базовим припущенням є те, що упередження, як і установки взагалі, задовольняють певні психологічні потреби [61], [99]–[101]. «*Люди загалом формують і підтримують установки, тому що вони психологічно функціональні*» [61].

ГЕРЕК і МАКЛЕМОР [61] виокремлюють три основних психологічних функції сексуальних упереджень:

- Соціально-адаптивну / соціально-експресивну — необхідність підтримувати міцні зв'язки з представниками важливих груп, бути в них прийнятим. Гетеросексизм може бути частиною групових норм і очікувань.

² Серед таких чинників можна виокремити: орієнтація на соціальне домінування [82], [95]; традиційні уявлення про гендерні ролі в суспільстві; міра емпатії; консервативна політична ідеологія; риси особистості, відповідно до п'ятифакторного опитувальника, передусім Відкритість (напр., [96], [97]). Крім того, на гетеросексизм і його прояви можуть впливати особливості ситуації конкретної взаємодії між «звичайним» гетеросексуалом і представником ЛГБТ-спільноти, які не зводяться до характеристик окремих індивідів. Стислий огляд літератури див. у [98]

- Ціннісно-експресивну — необхідність обстоювати цінності, норми й принципи, які є центральними для Я-концепції³ індивіда. Низка моральних і етичних принципів або політичних ідеологій імплікують сексуальну упередженість. Тому поведження у гомофобний спосіб підкріплює для індивіда важливість його / її цінностей.
- Захисну — необхідність справлятися з тривожністю або іншими негативними емоціями, що виникають при загрозі самооцінці. Наприклад, в багатьох патріархальних культурах нетолерантність до геїв вважається необхідною рисою «справжніх чоловіків», а крім того, статус чоловіка легше втратити, ніж статус жінки [103]. Тому чоловіки можуть виявляти більшу упередженість, якщо в них є проблеми з самооцінкою себе як достойного чоловіка (напр., [104], [105]), і взагалі, в середньому, вони є більшими гетеросексистами, ніж жінки (напр., [65], [66]).

Варто зауважити, що гетеросексизм може виконувати різні функції для різних індивідів у різних ситуаціях і культурному контексті [61]. До того ж, позитивна кореляція певного соціально-демографічного чинника з упередженістю може приховувати низку мотивацій. Так, ГЕРЕК і МАКЛЕМОР [61] показали, що асоційованість релігійності з гетеросексизмом може бути наслідком активації всіх трьох функцій.

У зв'язку з цим вірогідно, що всі ці функції можуть активуватися, коли в індивіда є проблеми з прийнятною соціальною ідентичністю. Соціальна ідентичність — це важлива частина Я-концепції індивіда, пов'язана з його членством у значущих соціальних групах, і яка в нормі є позитивною [106]. Іншими словами, для більшості індивідів важливо ідентифікувати себе з якимись соціальними групами, і щоб членством у них можна було б пишатися чи отримувати інші приємні емоції. Очевидно, що коли соціальна ідентичність людини в кризі, то потрібні засоби і для підтримки соціальних зв'язків, і для підтвердження цінності своєї Я-концепції, і для того, щоб впоратися з викликаною тривожністю. Гетеросексизм може їх надати.

Вище ми вказали, що підвищена гомофобія може виникати, коли є загроза власній чоловічій ідентичності. Разом з тим, варто припустити, що цей механізм є більш загальним, і може компенсувати брак інших позитивних ідентичностей, наприклад, при падінні власного соціального статусу або руйнації усталених соціальних зв'язків. В такому випадку представники ЛГБТ як упослідженої спільноти, яка загалом вважається низько-статусною (див. Гл. 6), є зручним об'єктом для контр-ідентифікації, тобто, підкріплення позитивної Я-концепції тим, що я, принаймні, не гей. І навпаки, якщо у мене є стабільна і позитивна соціальна ідентичність, менш імовірно, що я буду покращувати самооцінку через вивищення і погане ставлення до ЛГБТ.

Розкриті положення функціонального підходу до гетеросексизму дозволять висунути більш обґрунтовані гіпотези щодо зв'язку з ним подій і соціального досвіду останніх трьох років.

³ Я-концепція (*self-concept*) — система уявлень індивіда про самого / саму себе, яка є достатньо усвідомленою, усталеною, вербалізованою і є рефлексивною частиною особистості. Можна говорити, що Я-концепція втілює відповідь на запитання «Хто я?» [102]

4. Гіпотези дослідження

4.1. Гіпотези щодо вираженості й структури гетеросексизму у 2016 році

А. Ставлення до ЛГБТ і підтримки їхніх вимог залишається переважно негативним

Очікується, що більшість опитаних відповідатиме негативно на запитання про це. Низка фактів схильють до думки, що більшість населення України все ще схильна до упередженості проти ЛГБТ та / або не вважають, що проблема існує. Про це свідчить інформація від представників ЛГБТ-спільноти, публічне ставлення й висвітлення ЛГБТ-проблематики і пов'язаних з нею резонансних подій (зокрема, голосування за недискримінаційну поправку до Трудового кодексу в листопаді 2015 року¹ і Марші рівності в Києві в 2015 і 2016 роках²), а також особисті повсякденні спостереження.

Б. В основі всіх упереджень до ЛГБТ і пов'язаних питань лежить один латентний фактор гетеросексизму, який безпосередньо визначає відповіді й поведінку індивідів

Ми виходимо з концептуального положення, що в основі відповідних ставлень лежить загальна стигма, спрямована проти людей з негетеросексуальною орієнтацією і поведінкою (див. підрозділ 1.1). Тому доречно припустити, що гетеросексистські упередження як її компонент лежать в основі окремих висловлювань і дій щодо ЛГБТ.

В. Існує додатковий латентний фактор, котрий впливає на ставлення до жінок з ЛГБТ-спільноти

Емпіричні дані свідчать про невеликі, проте статистично значущі відмінності у ставленні до геїв і до лесбійок, які можуть бути обумовлені культурою й відмінними гендерними очікуваннями [61], [65], [69]. Ми припускаємо, що їх можна також поширити

¹ Спочатку законопроект про відповідну поправку до Трудового кодексу кілька разів не вдавалося поставити до порядку денного Верховної Ради. Коли це все ж вдалося зробити, він зміг набрати необхідну кількість голосів «за» лише з сьомого разу. Ці події тривали з 5 по 12 листопада 2015 року і супроводжувалися активним громадським обговоренням. Докладніше про цей кейс та його передісторію див. у [34]

² У 2015 році Марш рівності у Києві зібрав близько 250 осіб, і його можна вважати таким, що відбувся — проте, він супроводжувався контр-мітингами й нападами на учасників Маршу й міліціонерів, що його охороняли [107]. Подібний марш в Одесі суд заборонив [27]. Марш рівності 12 червня 2016 року відбувся в центрі міста і зібрав помітно більше (до 2000 тисяч) учасників, у тому числі окремих політиків і представників шоу-бізнесу [31], [108]. Проте кількість поліції, потрібної для його охорони від противників Маршу, була ще більшою

на ставлення до бісексуалок, до яких, разом з лесбійками, ставлення може систематично відрізнятися порівняно зі ставленням до геїв і бісексуалів-чоловіків.

4.2. Гіпотези щодо динаміки гетеросексистських упереджень між 2013 і 2016 рр.

А. Ставлення до різних аспектів ЛГБТ-проблематики, виражене у відповідях респондентів на запитання, суттєво не змінилося

Б. Структура гетеросексистських упереджень — її латентна організація — залишилася тією ж самою, що і в 2016 році

В. Вираженість латентного фактору гетеросексизму суттєво не змінилася

Під відсутністю суттєвих змін ми маємо на увазі ситуацію, коли статистично значущі відмінності між роками або взагалі відсутні, або не є великими. Наприклад, якщо у 2013 році до ЛГБТ негативно ставилося 80% опитаних, а у 2016 — 72%, ми вважатимемо це безумовно позитивною зміною (у випадку статистичної значущості відмінностей), проте не вважатимемо її суттєвою.

Як відомо, напередодні Євромайдану ставлення до ЛГБТ в Україні було в цілому різко негативним [29], [58]. Відсутність на порядку денному Євромайдану питання прав ЛГБТ, а також подальша повільна динаміка його розв'язання викликали скептичні коментарі експертів [27], [37]. Тому якщо зміни у ставленнях і відбулися, то не кардинальні.

4.3. Гіпотези щодо чинників загального гетеросексизму у 2016 році

Ми дослідимо лише чинники, що пов'язані з гетеросексизмом, як більш фундаментальним фактором негативних ставлень до представників ЛГБТ й відповідної проблематики.

Чинники окремих ставлень (до геїв, до одностатевих союзів тощо) можуть стати предметом аналізу в майбутньому. Хоча загальна структура зв'язків має бути схожою в обох випадках, окремі види ставлень або заперечення прав ЛГБТ можуть мати специфічні детермінанти.

Ми вже частково обґрунтували гіпотетичні чинники гетеросексизму у Гл. 3. Тому окремі гіпотези з тих, що перелічені нижче, не матимуть спеціального пояснення.

А. Чоловіча стать, проживання в сільській місцевості (порівняно з проживанням у місті), менший рівень освіти, та старший вік корелюють з більшим гетеросексизмом. При цьому ми припускаємо існування нелінійного зв'язку віку й гетеросексизму

Б. Якщо буде виявлено окремий фактор, що впливає на ставлення до жінок-ЛГБТ незалежно від гетеросексизму, то у чоловіків цей фактор буде більш вираженим, ніж у жінок

В. Краща позиція в суспільстві, виражена самооцінкою матеріальної забезпеченості, в середньому, пов'язана з більшою толерантністю до ЛГБТ

У випадку невисокого соціального статусу й меншої убезпеченості власного життя більш імовірно, що людина матиме проблеми з позитивною соціальною ідентичністю. Особливо це можливо, коли зниження статусу відбулося нещодавно, й індивід не зміг це прийняти. У цьому випадку підвищення гетеросексизму може слугувати додатковим компенсаторним механізмом.

Г. Більша релігійність, виражена у самооцінці себе як релігійної людини, а також у частоті відвідування церкви, пов'язана з більшим гетеросексизмом

Д. Релігійність додатково опосередковує вплив статі й віку. Чоловіки й більш молоді респонденти мають бути менш релігійними

Є свідчення, що в Україні самооцінка релігійності жінками є в середньому вищою, ніж чоловіками, і що релігійність зростає з віком. Жінки також частіше відвідують церкву [109].

Е. Більша вираженість правого авторитарного синдрому пов'язана з вищою упередженістю

Ж. Цінності самовираження (постматеріалістичні цінності) пов'язані з меншим гетеросексизмом

З. Ширший позитивний досвід контактування з ЛГБТ пов'язаний з нижчим рівнем гетеросексизму

І. Колишні учасники Євромайдану мають, в середньому, нижчий рівень гетеросексизму

Ми вважаємо, що серед тих, хто підтримав Євромайдан, було багато — принаймні, більше, ніж у середньому по Україні — тих, хто хотів демократизації, верховенства права, свобод і суспільного устрою, більше схожого на (західно)європейський [110]–[112]. Вимірювання цінностей за методикою Шварца на Євромайдані показало, що його учасників можна було вважати ціннісно ближчими до мешканців західноєвропейських країн, ніж до загального населення України [113], [112]. З іншого боку можна погодитися, що багато учасників Євромайдану уявляло собі європейські цінності й спосіб життя досить ідеалізовано та спрощено [114].

Але в будь-якому разі відомо, що наріжним каменем європейських цінностей вважаються права і свободи громадян і розмаїття, а дуже важливим показником того, що їх

реалізовано — толерантність до ЛГБТ і визнання за ними принаймні таких само прав, як і за іншими громадянами.

К. Участь у Євромайдані додатково опосередковує зв'язки з гетеросексизмом таких змінних, як рівень освіти, вік і цінності самовираження

Дослідження протестувальників на Євромайдані показали, що серед них була більша питома вага молоді й осіб з повною вищою освітою [112], [115], і взагалі медіанним учасником можна вважати представника середнього класу [110].

Щодо цінностей, то учасникам Євромайдану були більше, ніж населенню України, притаманні цінності універсалізму та відкритості до змін [112]. Спроби знайти перетини між теоріями цінностей Шварца та Інглхарта показали, що вказані цінності позитивно корелюють з цінностями самовираження [116].

Л. Залучені до волонтерської діяльності, в середньому, мають нижчий рівень гетеросексизму

Серед мотивацій до волонтерства є потреби до відчуття єдності й солідарності з іншими, бажання зробити щось важливе для інших [117]. Тобто, волонтерство здатне слугувати певним потребам, незадоволеність яких також може компенсувати підвищення гетеросексизму. Останній стає менш потрібним.

М. Волонтерство опосередковує зв'язок з віком і цінностями самовираження

У сучасному волонтерському русі в Україні більше беруть участь молоді люди до 30 років [118]. Також залученість до волонтерства більш характерна для тих, хто має цінності самовираження [119], [120].

Н. Досвід зіткнення з конфліктом у Донбасі або його наслідками пов'язаний з вищим рівнем гетеросексизму. Цей зв'язок має великою мірою опосередковуватися збільшеним рівнем правого авторитаризму

Як відомо, невдовзі після Євромайдану Росія анексувала Крим і спровокувала і підтримує збройний конфлікт у Донбасі. Кількість внутрішньо переміщених осіб, за деякими оцінками, складає майже 1.7 млн осіб станом на кінець жовтня 2016 року [121].

Очевидно, що зіткнення з військовими діями й вимушене залишення домівки в Донбасі часто передбачали безпосередню загрозу для тих, хто це пережив, та їхніх близьких. Крім того, відповідно до прес-релізів та висловлювань як громадських активістів, так і самих переміщених осіб, велика їх кількість опинилася набагато гіршій і більш непевній ситуації, ніж це було до 2014 року, а ефективних способів її подолання досі бракує. Можна очікувати, що для багатьох з них загрозові фактори власному існуванню не зникли.

Як вже зазначалося, рівень правого авторитаризму здатен підвищуватися, коли з'являються загрозові соціальні фактори [83], [84]. Тому ми очікуємо позитивного зв'язку між досвідом зіткнення з подіями в Донбасі та гетеросексизмом, а також, що цей зв'язок суттєво опосередковуватиметься правим авторитаризмом.

О. Крім прямого зв'язку з гетеросексизмом, деякі чинники пов'язані з ним опосередковано через показники правого авторитаризму

Зокрема, авторитарний синдром є більш вираженим серед осіб старшого віку і більш релігійних індивідів. Водночас, він є менш вираженим серед респондентів з менш матеріалістичними цінностями й тими, хто мав позитивний досвід контакту з ЛГБТ.

Є свідчення про позитивний зв'язок між релігійністю і правим авторитаризмом [76].

Молодь традиційно вважається більш відкритою до світу і когнітивно гнучкою порівняно з консервативнішими старшими індивідами, тому доречно припустити меншу вираженість серед неї правого авторитаризму.

І правий авторитаризм, і пост-матеріалістичні цінності поділяють спільне пояснення своєї динаміки — загрозу і, відповідно, потребу в безпеці [85], [84]. Якщо серйозних загроз немає, і потребу в безпеці загалом задоволено, то рівень авторитаризму має знижуватися, а цінностей самовираження — збільшуватися. Оскільки в першому випадку це індивідуальний процес, а в другому, швидше, соціетальний, то ми припускаємо, що перший опосередковує другий.

Позитивний досвід контакту зменшує тривожність і стереотипізованість уявлень про іншу групу [92], тому ми очікуємо, що інтенсивність відчуття загрози, а з ним і рівень правого авторитаризму, також мають знижуватися.

П. Позитивний досвід контакту з ЛГБТ також опосередковує деякі чинники

Зокрема, ми очікуємо, що респонденти з вищою релігійністю й нижчим рівнем освіти мали менше такого досвіду. З іншого боку, молодший вік, досвід волонтерства, участь у Євромайдані й цінності самовираження, в середньому, пов'язані з більшим досвідом взаємодії з ЛГБТ.

5. Загальна методологія

5.1. Дані

Дані збиралися за допомогою масових кількісних опитувань населення, проведених підготованими інтерв'юерами методом *face-to-face*.

Спеціально для цього дослідження Центр соціальних експертиз (ЦСЕ) Інституту соціології НАН України провів опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо?» у серпні–вересні 2016 року на замовлення Громадської організації «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект» за фінансової підтримки Фонду Розі Люксембург.

Було опитано по 100 респондентів у восьми регіонах України: м. Київ, Дніпропетровській, Львівській, Запорізькій, Одеській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях — усього 800 осіб віком від 18 років. Вибірка для кожної області репрезентативна за співвідношенням міського й сільського населення.

Для порівняння з ситуацією до Євромайдану, ми використали дані аналогічного опитування, що його провів ЦСЕ у вересні–листопаді 2013 року на замовлення Всеукраїнської громадської організації «Гей-альянс Україна» за фінансової підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні [58]. Опитування проходило теж у восьми регіонах, але їхній перелік відрізнявся. До нього увійшли Одеська, Львівська, Донецька, Черкаська, Чернігівська області, АР Крим, а також міста Київ та Севастополь. У кожному з названих адміністративних регіонів теж було опитано по 100 осіб, відібраних за таким само дизайном, як і в 2016 році. Усього вибірка склала 800 осіб.

Тільки п'ять регіонів мали обидві хвили опитування: Львівська, Черкаська, Чернігівська, Одеська області й місто Київ.

Особливістю дизайну вибірки в обох випадках є те, що в ній не представлені ті міста, котрі не є обласними центрами (невеликі міста й селища міського типу). Квота міського населення, яку слід було опитати в кожній області згідно з даними Держкомстату, вибиралася тільки в обласному центрі.

5.2. Поширеність і динаміка гетеросексизму: можливості й обмеження аналізу

Слід підкреслити, що вибірка не є репрезентативною для населення України у статистичному сенсі. По перше, представлені не всі регіони. Говорити, що відібрані вісім репрезентують решту, недостатньо підстав. По друге, регіони відрізняються один від одного за кількістю населення, тоді як опитано було однаково кількість респондентів у кожно-

му регіоні. Тому сумарна вибірка точно не репрезентує загальне населення і цих восьми регіонів. До цього треба додати зазначений зсув у представництві міського населення.

Все це потрібно мати на увазі, щоб розуміти обмежені можливості генералізації результатів на все населення України. Передусім це стосується часток безпосередніх відповідей респондентів. Некоректно поширювати наведені тут відсотки позитивного чи негативного ставлення на все населення України. Хоча порядок цифр, котрий свідчить про домінування гетеросексизму, ймовірно, такий само для всієї України.

Разом з тим, ми не хочемо применшувати цінність наших даних. Для отримання вірогідних результатів щодо внутрішньої структури настанов або їхніх зв'язків з іншими чинниками не обов'язково мати репрезентативну вибірку. Зрештою, більшість знань про сексуальні упередження (зокрема, у цитованих роботах західних вчених) отримано на нерепрезентативних вибірках.

Наша вибірка є достатньо великою й охоплює різні прошарки населення, а області представляють Схід, Захід, Південь і Північ України. Більше того, для України така широка вибірка з докладним інструментарієм щодо ЛГБТ-проблематики поки є безпрецедентною. В цьому сенсі кращих даних, наскільки нам відомо, немає. Ми вважаємо, що наші загальні висновки щодо структури й чинників гетеросексизму в Україні, швидше за все, можуть бути виявлені і в загальнонаціональній вибірці (зрозуміло, це припущення можливо й потрібно перевірити емпірично).

Окреме питання — як і наскільки можливо відслідкувати динаміку ставлень до ЛГБТ між 2013 і 2016 роками, використовуючи наявні дані.

На наш погляд, можливо прослідкувати динаміку між принаймні п'ятьма регіонами, що є спільними в обох опитуваннях. Оскільки вибірку було сформовано за однаковим дизайном, то зміни, якщо вони були, мали відобразитися в даних, навіть якщо дизайн мав деякі зсуви. Ми менш упевнені в коректності відсотків відповідей, проте більш упевнені в їхній різниці.

Можливість щось стверджувати про загальноукраїнську динаміку гетеросексизму залишається під питанням через зазначені проблеми з репрезентативністю. Ми рекомендуємо робити подібні судження дуже обережно, принаймні не очікуючи високої точності відображення поглядів усієї України.

5.3. Змінні

Результати аналізу і їхня інтерпретація вирішальним чином залежать від того, які для цього беруться показники. В цьому підрозділі ми докладно опишемо змінні, які мали відображувати гетеросексизм, релігійність, авторитаризм тощо. Тим, хто хотів би краще зрозуміти характер і обмеження зробленого аналізу, варто з ними ознайомитися.

5.3.1. Показники гетеросексистських упереджень

Наведені запитання було використано для оцінки поширеності й динаміки гетеросексизму, а також для з'ясування його прихованої структури. Їх можна поділити на блоки.

Загальне ставлення до ЛГБТ. Цей блок включав п'ять змінних. Респондентів просили: «*Оцініть, будь ласка, Ваше ставлення до наступних представників ЛГБТ...*». Далі називалися гей, лесбійка, бісексуальний чоловік, бісексуальна жінка, трансгендерні люди. Шкала варіювала від 1 (*сприятливе*) до 4 (*несприятливе*).

Припустимі контакти з ЛГБТ. Цей блок також включав п'ять змінних щодо тих самих категорій ЛГБТ. Припустимі соціальні контакти вимірювалися за допомогою шкали соціальної дистанції, створеної Е. БОГАРДУСОМ [122], [123] і адаптованої в Україні Є. ГОЛОВАХОЮ і Н. ПАНИНОЮ [124], [125].

Респондентів просили закінчити судження «*Я згоден допустити представників ЛГБТ-спільноти як...*» — і потрібно було обрати один з варіантів за семибальною шкалою: 1. *Членів моєї сім'ї*, 2. *Близьких друзів*, 3. *Сусідів*, 4. *Колег по роботі*, 5. *Жителів України*, 6. *Відвідувачів України, туристів*, 7. *Взагалі не допустив (ла) б в Україну*.

Шкалу було створено для вимірювання ставлень до расових і етнічних груп у США, багато з яких на той час склалися переважно з нещодавніх іммігрантів. Природа гомосексуальності і характер стосунків гомосексуалів з рештою населення мають дещо іншу природу. Тому можна вважати, що не всі пункти шкали Богардуса однаково придатні для вимірювання ставлення до ЛГБТ. Крім того, соціальна дистанція — концепт, який змішує в собі декілька різних ідей, тому тлумачити його виключно як (не)толерантність або ворожість некоректно.

З іншого боку, є досвід використання соціальної дистанції для оцінки ставлення до гомосексуалів, хоча для шкали підбиралися інші судження [126]. У нашому випадку шкала Богардуса також може мати практичне тлумачення як типи припустимих соціальних контактів з ЛГБТ. Ми додатково об'єднали готовність допустити як друзів, сусідів, колег у категорію готовності до регулярних безпосередніх контактів, відштовхуючись від роботи Н. ПАНИНОЇ [127].

Рівноправність гомосексуалів з гетеросексуалами, її визнання чи заперечення. До цього блоку ми віднесли два запитання: «*Чи згодні Ви з твердженням, що геї та лесбійки повинні користуватися в Україні такими ж правами, як і інші громадяни?*», «*Ви були б за чи проти того, щоб законом були також заборонені: дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та розпалювання ворожнечі відносно геїв чи лесбійок?*». Відповіді варіювали від 1 (*повністю згоден/повністю за*) до 4 (*абсолютно не згоден/абсолютно проти*).

Ставлення до окремих прав ЛГБТ, найбільш дискусійних з точки зору громадської думки. Блок включав запитання: «*Чи вважаєте Ви, що гомосексуальні пари (чоловічі та жіночі) повинні мати право зареєструвати свої стосунки, як і звичайна подружня пара?*», «*Чи вважаєте Ви, що гомосексуальні громадяни мають право виховувати і/або всиновлювати дітей?*». Відповіді мали трибальну шкалу: 1. *Так*, 2. *Можливі виключення на індивідуальних засадах*, 3. *Ні, в жодному разі*.

Крім того, було поставлено два запитання щодо гей-прайдів: «*У Києві 12 червня 2016 року відбувся Марш рівності (мирна хода на підтримку ідеї рівних прав для всіх, незва-*

жаючи на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність чи інші ознаки), в якому взяли участь близько 2000 людей. Як Ви ставитеся до цієї події?». Відповіді включали п'ять варіантів від 1 (абсолютно позитивно) до 3 (нейтрально) і 5 (абсолютно негативно). Крім того, було включено варіант: «я не знав/не знала про це».

«Ви були б за, чи проти того, щоб українські геї та лесбійки проводили подібні заходи в інших великих містах України?» з варіантами від 1 (однозначно за) до 3 (мені все одно; варіант не зачитувався) і 5 (однозначно проти).

Розташування на уявних соціальних сходах. Потрібно було розташувати себе й людей з ЛГБТ-спільноти на уявних сходах, де 1 — найнижчий соціальний статус у суспільстві, а 7 — найвищий. Оцінювався й абсолютний показник для ЛГБТ, й відносний порівняно із саморозташуванням респондента.

5.3.2. Показники можливих чинників гетеросексизму

Стать. Інтерв'юєр самостійно відмічав стать респондента: 0 (жіноча) чи 1 (чоловіча).

Вік. Респонденти мали відповісти, скільки їм повних років. Ми трансформували шкалу віку для зручнішого моделювання. Вік було центровано навколо середнього по вибірці (41 рік), і поділено на 10, щоб зменшити відмінність нестандартизованих регресійних коефіцієнтів від коефіцієнтів для інших незалежних змінних. Таким чином, на цій шкалі 0 дорівнював 41 року, а зміна на одиницю — зміні на 10 років. На характер зв'язку віку й гетеросексизму ці трансформації не впливають.

Для того, щоб протестувати гіпотезу про можливий нелінійний зв'язок між гетеросексизмом і віком, ми додали до моделі ще одну змінну — квадрат трансформованої вікової змінної.

Освіта. Відповіді респондентів про їхній рівень освіти було згруповано в чотири категорії: неповна або повна середня; професійно-технічна; початкова або базова вища (молодший спеціаліст/бакалавр); повна вища.

Для використання у моделі цю змінну було перетворено в три так звані фіктивних змінних (*dummy variables*). Вплив перших трьох рівнів освіти порівнювався з респондентами, які мали вищу освіту.

Матеріальний добробут. Респонденти відповідали на запитання: «Як би Ви оцінили матеріальний стан Вашої сім'ї в цілому?» за семибальною шкалою.

На етапі аналізу відповіді були згуртовані у три категорії: 1. Нужденні (відповіді «часто не вистачає грошей і продуктів харчування — інколи жебракую», «не вистачає на продукти харчування, але не жебракую» й «вистачає лише на продукти харчування»); 2. Ті, кому вистачає на життя («загалом, вистачає на життя»); 3. Забезпечені («вистачає на все необхідне, але заощаджень не роблю», «вистачає на все необхідне, роблю заощадження» й «живу у повному достатку»).

Цю змінну також було трансформовано у дві фіктивних змінних, за допомогою яких порівнювався ефект належності до другої й третьої категорії відносно нужденних.

Місто або село. Змінна визначалась відповідно до зафіксованого в анкеті місця проведення опитування: 0 (місто) або 1 (село).

Релігійність. Визначалася за допомогою двох змінних. Перша — запитання: «*Незалежно від того, чи відносите Ви себе до певного віросповідання, скажіть, будь-ласка, наскільки Ви є релігійною людиною?*». Шкала відповідей варіювала від 0 («*взагалі не релігійна людина*») до 10 («*дуже релігійна людина*»).

Друга змінна — частота відвідування культових закладів. Запитання формулювалося так: «*Не враховуючи такі випадки, як весілля або поховання, як часто Ви зараз відвідуєте церкву (костюл, мечеть, синагогу...)?*». Відповіді охоплювали варіанти від 1 (щодня) до 7 (ніколи). Для зручнішого використання відповіді на етапі аналізу було перекодовано в зворотному порядку.

Правий авторитаризм. Існують різні модифікації методики вимірювання правого авторитаризму за Б. АЛЬТЕМЕЙЕРОМ [79]. У нашому опитуванні ми використали варіант Е. МАВОРА та ін. [128], який переклали українською і російською власноруч.

Головною особливістю модифікації Мавора є чітке розведення трьох субшкал (авторитарної агресії, консерватизму і покірності), тоді як Б. Альтемейер міг в одному формулюванні охоплювати більш, ніж одну субшкалу [79], див. також [78]. Крім того, використана методика має дещо скорочену форму (12 суджень) і є збалансованою за кількістю негативно і позитивно сформульованих тверджень. Щодо кожного судження потрібно було відповісти за семибальною шкалою від -3 (зовсім не погоджуюся) до 3 (зовсім погоджуюся).

На жаль, ми не змогли виокремити в процесі попереднього аналізу всі три субшкали.

Щоб з'ясувати, чи дійсно вони відтворюються у даних опитування, ми застосували конфірматорний факторний аналіз (див. підрозділ 3.4). Якщо три шкали існують емпірично, кожна з них має давати фактор, а три фактори разом мають вичерпувати практично всі кореляції між 12 судженнями.

Фактор авторитарної покірності виокремити не вдалося. Також довелося виключити з фактору авторитарного консерватизму одне судження («*У дошлюбному сексі немає нічого поганого*») як таке, що погано з ним корелює, натомість пов'язати його з одним із суджень, яке стосується агресії.

Таким чином, ми отримали два фактори. Один відображує авторитарну агресію й навантажує відповіді щодо таких суджень: «*Єдиний шлях для нашої країни подолати кризу — повернутися до традиційних цінностей, привести до влади жорстких лідерів і вгамувати порушників, котрі поширюють погані ідеї*», «*Що насправді потрібно нашій країні, так це сильний, рішучий лідер, який придушить зло і поверне нас на вірний шлях*», «*Як тільки наші політичні лідери скажуть 'Уперед!', кожен патріот має допомагати вибити гніль, що отруєє нашу країну зсередини*», «*Ситуація в нашій країні стає настільки*

серйозною, що найсуворіші методи будуть виправдані, якщо вони усунуть порушників порядку й повернуть нас на вірний шлях».

Інший фактор — авторитарний консерватизм, який навантажував відповіді щодо таких суджень: «Геї і лесбійки настільки ж здорові й моральні, як і всі інші», «Кожному слід мати ВЛАСНИЙ стиль життя, релігійні переконання й статеві вподобання, навіть якщо це робить його чи її відмінним від усіх інших», «Немає єдиного правильного способу жити. Кожен мусить знайти власний шлях», (пункт шкали агресії) «Ситуація в нашій країні стає настільки серйозною, що найсуворіші методи будуть виправдані, якщо вони усунуть порушників порядку і повернуть нас на вірний шлях».

Для більш зручної інтерпретації ми перекодували відповіді стосовно «консервативних» суджень у зворотному напрямку, інакше отриманий фактор варто було б назвати лібералізмом. Крім того, довелося дозволити додаткову негативну коваріацію між двома судженнями: одне стосовно агресії («що насправді потрібно... так це сильний... лідер»), і друге стосовно консерватизму (перекодоване «немає єдиного правильного способу жити...»).

Додаткове зауваження можна зробити про включення шкали консерватизму в твердження про ставлення до геїв і лесбійок. Зв'язок консерватизму з гетеросексизмом може виявитися, так би мовити, тавтологічним: ми намагаємося пояснити гетеросексизм гетеросексизмом, і можемо отримати невинувато високі показники зв'язку¹. Щоб уникнути цього, ми виключили з фактору консерватизму відповідний пункт (зрозуміло, це було б необов'язковим, якби ми шукали зв'язок не з упередженнями щодо ЛГБТ).

Модель правого авторитаризму, котру ми отримали в результаті цих дій, була використана нами далі.

Участь у Євромайдані. Дихотомічна змінна. Респондентів запитували, чи були вони безпосередніми учасниками Євромайдану. Якщо відповідь була позитивна (зараховувалася і особиста участь, і через Інтернет), змінна мала значення 1, якщо людина була учасником. В іншому випадку — 0.

Особистий досвід подій на Донбасі. Респондентів запитували: «Чи торкнулись Вас особисто військові події на Донбасі?». Позитивна відповідь кодувалася як 1, негативна — як 0.

Волонтерство. Запитання було сформульоване як «Чи є Ви зараз волонтером?». Позитивна відповідь кодувалася як 1, негативна — як 0. Додаткове запитання з'ясувало, що волонтери, які потрапили до цього опитування, допомагали головним чином військовим України або постраждалим під час АТО.

¹ Більш коректно це явище називати частковою ендогенністю [129]

Цінності матеріалізму–постматеріалізму. Ми не змогли отримати якісний показник цінностей виживання–самовираження², тому нам довелося використати більш ранній і грубий їх аналог, індекс цінностей матеріалізму–постматеріалізму [131].

Він обраховується так. Респондентам пропонують чотири суспільних цілі: «Підтримання порядку у країні», «Надання людям можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень», «Боротьба зі зростанням цін», «Захист свободи слова». Далі респонденти повинні обрати першу й другу цілі за важливістю. Якщо опитані обрали підтримання порядку й боротьбу з цінами, вважається, що вони мають матеріалістичні цінності. Якщо обрали збільшення впливу на урядові рішення й свободу слова, то вважається, що вони мають постматеріалістичні цінності. Якщо ж вони обрали одну матеріалістичну й одну постматеріалістичну цілі — вони мають змішані цінності й займають проміжну позицію.

Для використання в моделі цю трьохбальну шкалу також було трансформовано в дві фіктивні змінних. Порівнювався вплив змішаних і постматеріалістичних цінностей на гетеросексизм у порівнянні з гетеросексизмом за матеріалістичними цінностями.

Досвід контакту з представниками ЛГБТ. Як зазначалося вище, знижувати гетеросексизм може позитивний досвід співробітництва, близькі стосунки, а також наявність знайомих, що толерантно ставляться до ЛГБТ. Виходячи з цього, ми розробили експрес-шкалу, щоб оцінити обсяг позитивного досвіду контактування з ЛГБТ.

До неї входило три запитання: «Чи є серед Ваших рідних, друзів, знайомих, люди з гомо- або бісексуальною орієнтацією (геї, лесбійки)?» — Якщо так, зараховувався 1 бал. «Чи доводилося Вам робити щось разом / працювати разом з чоловіком або жінкою, про яких Вам відомо, що він або вона має гомо- чи бісексуальну орієнтацію?». За ствердної відповіді додатково ставилося запитання: «Чи успішним був результат цієї спільної справи?» — За позитивну відповідь нараховувався 1 бал. «Чи є у Вас друзі або добрі знайомі, які терпимо ставляться до людей з гомосексуальною орієнтацією?» — Якщо є один друг / знайомий — 1 бал; більше, ніж один — 2 бали. Таким чином, шкала варіювала від 0 до 4 балів.

5.4. Моделювання структурними рівняннями

Висунуті нами дослідницькі гіпотези є досить комплексними. Нам потрібно встановити приховану структуру гетеросексистських упереджень, її динаміку, а також чинники, пов'язані з вираженістю гетеросексизму. Причому зв'язки можуть бути не тільки прямими, а й опосередкованими іншим чинником.

² Згідно з роботою ІНГЛХАРТА і БЕЙКЕРА [85], цінності виживання–самовираження мали б обраховуватися як результат експлораторного факторного аналізу п'яти змінних: запитань щодо довіри іншим, припустимості гомосексуальності, самовідчуття щастя, підписування петицій, а також зазначеної шкали цінностей матеріалізму–постматеріалізму. Ми спробували відтворити цей фактор за допомогою конфірмаційного факторного аналізу, але нам це не вдалося. Найімовірніше, через те, що цінності виживання–самовираження краще виокремлюються і «працюють» на рівні суспільств, ніж окремих індивідів (див. полеміку в [88], [130])

Очевидно, що простими методами на кшталт аналізу двовимірних розподілів чи навіть множинної регресії цих гіпотез не перевірити, якщо намагатися відповідати сучасним методологічним вимогам і можливостям.

Тому центральним методом, який ми використовуємо у цій роботі, є моделювання структурними рівняннями (*Structural Equations Modelling*, МСР), який дозволяє все це робити одночасно (напр., [132], [133]). Його можна розглядати як комбінацію факторного, шляхового (*path analysis*) і звичайного регресійного методів.

Одним з центральних понять цього підходу є латентні змінні або латентні фактори. Цим терміном позначаються конструкти, які неможливо виміряти безпосередньо, але які можна оцінити за їхніми зовнішніми проявами. Іншим словом, це приховані змінні. Ними є, наприклад, релігійність, загальний гетеросексизм та багато інших речей, що цікавлять соціальних дослідників.

Їх можливо виміряти за допомогою одного або, краще, серії запитань, через які латентна змінна проявляє себе — індикаторів. Наприклад, запитати про ставлення до різних представників ЛГБТ, до одностатевих союзів тощо. Проблема полягає в тому, що всі ці запитання вимірюють латентний фактор гетеросексизму з похибкою. На відповіді щодо окремих запитань можуть впливати інші чинники, пов'язаних, наприклад, з особливостями індивідуальних поглядів або ситуацією інтерв'ю.

Як правило, добре підібрані індикатори одного й того ж корелюють між собою. МСР намагається знайти такий фактор, який «вбирав» би у себе всі інтеркореляції індикаторів, залишаючи лише нескорельовані похибки вимірювання. Різновид МСР, в якому лише встановлюються латентні фактори, що стоять за індикаторами, називається конфірматорним факторним аналізом (КФА).

Підхід дозволяє робити й складніші моделі, де як латентні, так і зовнішні явні змінні (скажімо, вік) впливають одна на одну. Причому, можна мати в одній моделі більше від однієї залежної змінної. Фактично, йдеться про систему регресійних рівнянь, що оцінюються одночасно. Таку модель обрховано у розділі 6.

Необхідно зауважити, що говорячи «вплив» ми не стверджуємо, що завжди є каузальний зв'язок. У загальному випадку це неможливо встановити, якщо мати лише одне чи кілька одномоментних (крос-секційних) опитувань. У даному разі йдеться про вплив або ефект у тому ж самому значенні, що й для звичайної регресії: як можливість приблизно передбачити значення однієї змінної (гетеросексизму) за допомогою іншої змінної (контактуванням з представниками ЛГБТ).

Наприкінці цього підрозділу коротко опишемо деяку технічну інформацію стосовно нашого підходу до МСР-моделей і їхніх налаштувань.

На сьогодні існують різні алгоритми, за допомогою яких статистичні програми підбирають фактори і регресійні зв'язки, які б максимально відповідали емпіричним даним. Ми використали алгоритм робастної максимальної правдоподібності (MLR). Він є стійким до порушення нормального розподілу змінних (що є типовим для коротких шкал і скошених (*skewed*) даних у дослідженнях ставлення до ЛГБТ).

Для того, щоб не виключати з аналізу респондентів з пропущеними значеннями (до яких належать відповіді «*Не знаю*» або «*Важко відповісти*»), ми дозволили обрховувати максимальну правдоподібність з повною інформацією (FIML).

Для того, щоб зробити висновок про якість моделі — що вона достатньо добре відповідає даним, використовують різні критерії. Історично найпершим критерієм був χ^2 (хі-квадрат). Проте за умов досить великої вибірки (принаймні, кількості спостережень) він виявляється недостатнім. Крім нього, ми використовуємо чотири критерії: *CFI*, *TLI*, *RMSEA*, *SRMR*. Щодо того, яке значення вони мають набувати в хорошій моделі, остаточної відповіді не існує. Ми виходитимемо з найбільш уживаних граничних значень. Для *CFI* і *TLI* вони складають 0.9 для задовільної і 0.95 для хорошої моделі (чим більше, тим краще). *RMSEA* і *SRMR* навпаки, є тим кращими, чим вони менші: 0.08 є показником задовільної, а 0.05 — доброї моделі. Щоб бути прийнятною, модель повинна мати щонайменше задовільні значення всіх чотирьох зазначених критеріїв.

5.5. Порядок застосування методів аналізу

У подальших розділах ми спочатку використовували аналіз одновимірних або двовимірних розподілів запитань про ставлення до ЛГБТ й їхніх прав. Потім застосовували КФА щоб виявити, чи стоїть за ними спільний гетеросексизм, а також для оцінки його динаміки між 2013 і 2016 роками.

У останньому розділі ми одразу робили моделювання структурними рівняннями, виходячи з наших гіпотез щодо чинників гетеросексизму. Також ми обрахували кілька додаткових моделей, щоб подивитися, чи будуть мати значущий вплив деякі чинники (наприклад, вік або зіткнення з конфліктом на Донбасі) у відсутності опосередковуючих змінних.

Розрахунки одно- й двовимірних розподілів і підготовку даних проведено в SPSS 22.0. Моделювання структурними рівняннями здійснювалося в Mplus 7.0.

6. Поширеність і структура гетеросексистських поглядів у 2016 році

6.1. Одновимірні розподіли відповідей

Для початку оцінимо загальне ставлення співгромадян до ЛГБТ.

Загальне ставлення до спільноти є виразно негативним (табл. 6.1). Найкращим є ставлення до бісексуальних жінок і лесбійок — сприятливо чи скоріше сприятливо до них ставляться 19%. Найгіршим є ставлення до трансгендерів (14%). При цьому сприятливо без застережень ставляться до ЛБГТ 1–3% опитаних.

Табл. 6.1. Розподіл відповідей щодо судження: «Ваше ставлення до наступних представників ЛГБТ...», % (через округлення до цілих сума у стовпчику може незначно відрізнятись від 100%. Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», N = 800, 2016 рік)

	Гей	Лесбійка	Бісексуал	Бісексуалка	Трансгендер
Сприятливе	2	2	2	3	1
Скоріше сприятливе	15	17	16	17	13
Скоріше несприятливе	23	23	25	25	24
Несприятливе	47	44	42	41	45
Важко відповісти	14	14	15	15	17

Аналогічна ситуація із соціальною дистанцією, тобто, припустимими соціальними контактами (табл. 6.2). Менше, ніж 1% опитаних погодилися б допустити будь-яку людину з ЛГБТ-ідентичністю як члена родини. Від 11 до 17% готові мати з ними безпосередні регулярні контакти (як друзі, сусіди чи колеги). Ще близько третини респондентів готові мати їх за співвітчизників. Решта опитаних (половина чи трохи більше) не хотіли б взагалі, щоб ЛГБТ були в Україні, або погодилися б пустити їх лише як туристів.

Можливо, трохи краща ситуація з абстрактною готовністю визнати за гомосексуалами такі ж права, як і за гетеросексуальними громадянами. Повністю згодні з рівністю прав тільки 17% опитаних (рис. 6.1). Ще 32% скоріше з цим згодні — що можна тлумачити як бажання надавати права із застереженнями, або як недостатньо переконаних. В цілому, приблизно половина респондентів скоріше позитивно ставляться до цієї загальної ідеї. Майже стільки ж опитаних згодні з її законодавчим закріпленням (рис. 6.2).

6. Поширеність і структура гетеросексистських поглядів у 2016 році

Табл. 6.2. Розподіл відповідей по шкалі Богардуса: «Я згоден / згодна допустити...», % (через округлення до цілих сума у стовпчику може незначно відрізнятись від 100%. Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», N = 800, 2016 рік)

... у якості...	Гей	Лесбійка	Бісексуал	Бісексуалка	Трансгендер
Членів моєї сім'ї	1	1	< 1	< 1	< 1
Близьких друзів	2	3	3	3	2
Сусідів	6	7	6	7	5
Колег по роботі	6	6	6	6	5
Жителів України	31	32	34	33	31
Відвідувачів України, туристів	21	20	22	21	26
Взагалі не допустив би в Україну	33	31	30	29	32

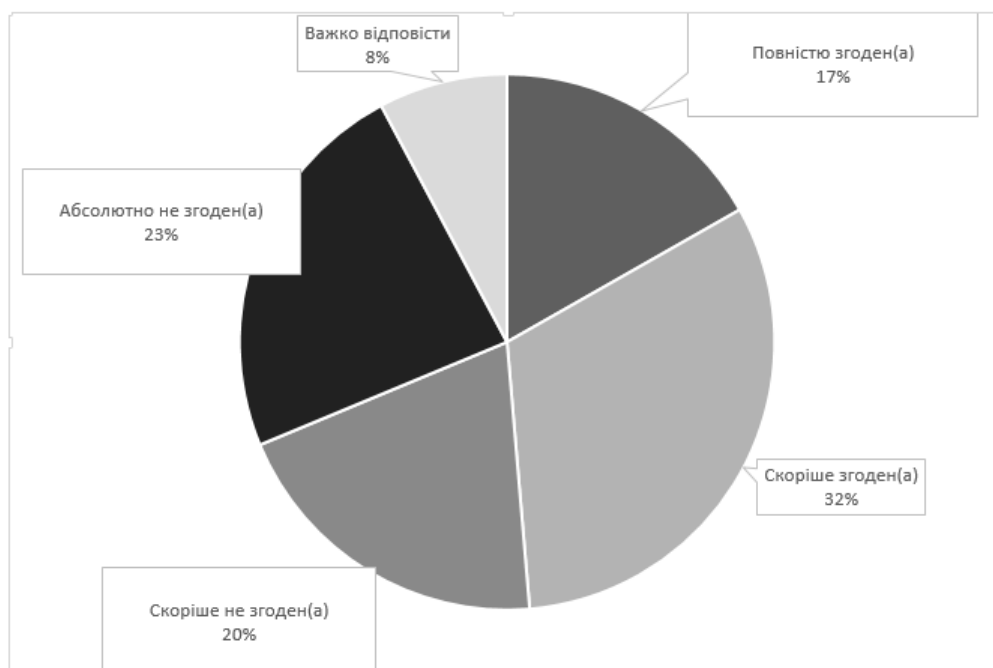

Рис. 6.1. Відповіді на запитання: «Чи згодні Ви з твердженням, що геї та лесбійки повинні користуватися в Україні такими ж правами, як і інші громадяни?», % (через округлення до цілих сума часток незначно відрізняється від 100%. Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», N = 800, 2016 рік)

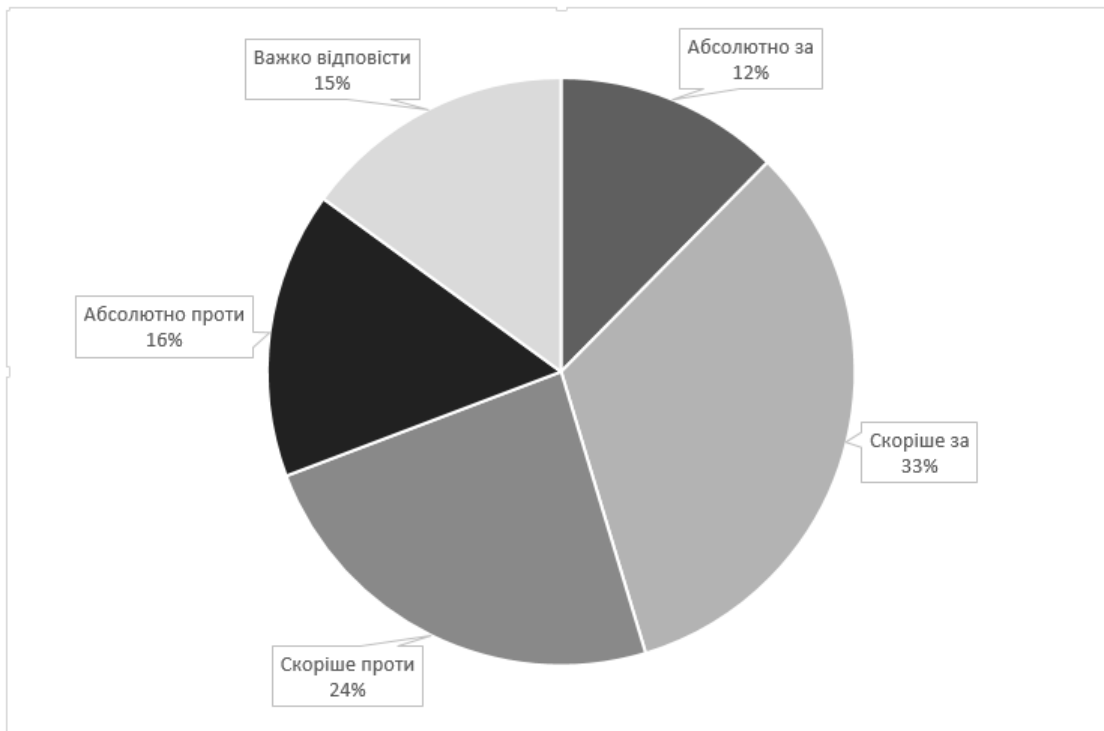

Рис. 6.2. Відповіді на запитання: «Ви були б за чи проти того, щоб законом були заборонені дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та розпалювання ворожнечі відносно геїв чи лесбійок?», % (через округлення до цілих сума часток незначно відрізняється від 100%. Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», $N = 800$, 2016 рік)

Разом з тим, підтримки менше, коли йдеться про конкретні права, які стали предметом запеклих публічних дискусій — шлюби, виховання дітей і гей-прайди.

Тільки 12% згодні дозволити реєстрацію одностатевих союзів, ще 22% — лише в якості поодиноких випадків (рис. 6.3). Відповідні частки для згоди з можливістю для гомосексуалів виховувати або усиновлювати дітей склали 9 і 19%.

До Маршу рівності в Києві у 2016 р. позитивно поставилися 9% опитаних (рис. 6.4). Ще 30% поставилися нейтрально. За те, щоб подібні марші пройшли в інших великих містах України, виступили б 6%, ще 17% відповіли, що їм все одно. Менш позитивна налаштованість в другому випадку може бути пов'язана з тим, як запитання було сформульоване. У запитанні про Марш рівності в Києві пояснювалося, що це була «мирна хода на підтримку ідеї рівних прав для всіх, незважаючи на сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність чи інші ознаки», тобто гей-підтекст цього запитання було розмито.

Інтерпретація відповідей стосовно прав для ЛГБТ залежить від того, наскільки широко ми тлумачимо підтримку. Якщо зараховувати до підтримки відповідь «скоріше по-

Рис. 6.3. Розподіл відповідей на запитання щодо союзів і виховання дітей, % (через округлення до цілих сума часток незначно відрізняється від 100%. Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», $N = 800$, 2016 рік)

зитивно», то рівність прав у принципі підтримує приблизно половина респондентів, але повністю позитивну відповідь дають помітно менше. Крім того, до рівності прав узагалі ставляться краще, ніж до підтримки окремих найбільш контроверсійних аспектів.

У кожному разі видно, що абсолютній більшості населення опитаних восьми регіонів (а швидше за все, України в цілому) ще далеко до беззастережного прийняття ЛГБТ-індивідів як таких самих людей з правами як і в усіх.

6.2. Латентна структура гетеросексистських упереджень

Те, як структуровано упередження щодо ЛГБТ у свідомості співгромадян, неможливо вивести лише шляхом спостереження і розмов з ними. Тому одних лише розподілів відповідей респондентів недостатньо, щоб з'ясувати латентну структуру гетеросексизму. Більш придатним для цього є конфірматорний факторний аналіз.

Оскільки в гіпотезах ми виклали, що за всіма відповідями респондентів лежить один чинник, то наша перша модель включала лише один латентний фактор, який безпосере-

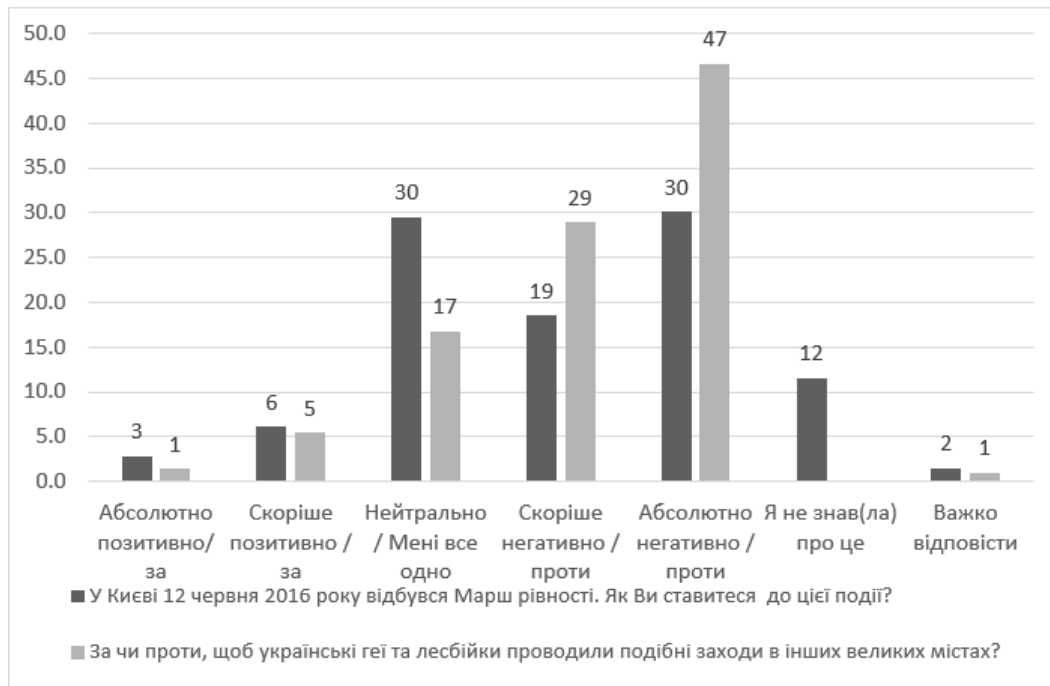

Рис. 6.4. Розподіл відповідей на запитання щодо одностатевих гей-прайдів, % (через округлення до цілих сума часток незначно відрізняється від 100%. Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», $N = 800$, 2016 рік)

дньо впливав на відповіді щодо майже всіх запитань, розглянутих вище. Ми не включили до моделі лише запитання про уявні сходи і розташування на них ЛГБТ.

Проте така однорівнева модель недостатньо добре пояснювала наші дані. Хоча практично всі факторні навантаження були досить великими (гіпотетичний фактор мав сильні зв'язки з окремими запитаннями), критерії якості моделі були невисокими¹. Це говорило про те, що між відповідями на запитання залишилося ще багато зв'язків, які модель не врахувала. Додаткові коваріації між окремими запитаннями не виправляли ситуацію, оскільки їх виявлялося неприпустимо багато.

Тому ми прийшли до дворівневої моделі гетеросексистських упереджень.

Ми почали з виокремлення факторів відповідно до типів запитань щодо ЛГБТ. Ми виокремили п'ять факторів: загальне ставлення до окремих представників спільноти, припустимі контакти з ними, заперечення рівності прав, заперечення прав на одностатеві родини, й негативне ставлення до прайдів. Виокремлені фактори досить сильно

¹ Всі стандартизовані факторні навантаження перевищували 0.4, що зазвичай вважається достатньо сильним навантаженням. Водночас критерії якості моделі були такими: $CFI = 0.591$, $TLI = 0.528$, $RMSEA = 0.170$, $SRMR = 0.118$, що навіть за найбільш ліберального підходу до якості моделі є неприйнятним

корелювали між собою. Тому ми додали у модель фактор другого порядку, який впливав на окремі типи відповідей.

Якість такої моделі була кращою, але все одно недостатньою. Тому ми додали кілька додаткових зв'язків (коваріацій) між не поясненими частками відповідей на різні запитання (залишками, або похибками вимірювання). Більшість із них ми об'єднали у додатковий фактор окремого ставлення до жінок-ЛБ. Він впливав на ставлення до жінок-бісексуалок і лесбійок. Дві додаткові коваріації відображали специфіку ставлення і припустимих контактів з бісексуалами. Така модель відображала дані достатньо добре. Її основні параметри наведено у табл. 6.3, візуалізація моделі — на рис. 6.5.

У табл. 6.4 наведено частки поясненої дисперсії окремих змінних. Іншими словами, кількісний показник того, наскільки відповіді визначаються латентним фактором гетеросексизму. Він визначає від 59 до 85% змісту факторів першого порядку, тобто, установок щодо конкретних аспектів ЛГБТ-проблематики. Вони в свою чергу визначають, як правило, не менше 80% змісту відповідей на запитання анкети. Кінець-кінцем у більшості випадків загальний гетеросексизм визначає більше половини змісту відповідей.

З моделі можна зробити висновки:

- Існує єдиний фактор гетеросексистських упереджень, який стоїть за всіма ставленнями й відповідями респондентів на ЛГБТ-теми. Його вплив на відповіді є основним.
- Водночас цей загальний гетеросексизм впливає на конкретні реакції не напряму. Більш реалістична модель передбачає, що є вузлі настанови щодо окремих аспектів ЛГБТ, типів ставлень, окремих проблем і питань. Безумовно, на реакції впливає також конкретний контекст взаємодії. Його прикладом є ситуація інтерв'ю, яке теж структурує відповіді. Всі ці настанови є проміжною ланкою між загальним гетеросексизмом і відповідями на конкретні запитання. Між іншим, ми не вважаємо, що можна скласти їхній вичерпний перелік, чи що всі вони є чітко окресленими сутностями, відокремленими одна від одної. Проте на нашу думку, загальний принцип дворівневого впливу можна поширити й на інші питання щодо ЛГБТ, не розглянуті тут.
- Нарешті, варто зазначити, що ставлення до ЛГБТ-людей з різною ідентичністю має нюанси, але за великим рахунком однакове. Нам вдалося виокремити додатковий фактор ставлення до жінок-ЛБ, але він дуже слабкий; щось аналогічне спостерігається щодо бісексуалів. Вплив, який він справляє на ставлення до негеїв і не-трансгендерів, незначний. Якщо повернутися до відповідей на запитання (табл. 2–3), то їхнім результатом є те, що до лесбійок і бісексуалів ставляться краще в середньому на 2–3% (якщо порівнювати бісексуальних жінок з трансгендерами, то на цілих 5%).

6.2. Латентна структура гетеросексистських упереджень

Табл. 6.3. Факторні навантаження у дворівневій моделі гетеросексистських упереджень.
Показники якості моделі: $\chi^2 = 398.568$, $df = 92$, $scf = 1.5083$; $CFI = 0.951$,
 $TLI = 0.936$, $RMSEA = 0.065$, $SRMR = 0.029$

	Нестандартиз. параметр	Станд. похибка	Статист. значущість	Стандартиз. параметр
Факторні навантаження першого порядку				
Загальне негативне ставлення до ...				
Геїв	1	0.00	–	0.97
Лесбійок	0.99	0.02	< 0.001	0.95
Ч-бісексуалів	0.99	0.01	< 0.001	0.96
Ж-бісексуалок	0.98	0.02	< 0.001	0.93
Трансгендерів	0.91	0.03	< 0.001	0.93
Припустимі соціальні контакти з ... (соціальна дистанція)				
Геями	1	0.00	–	0.95
Лесбійками	1.01	0.03	< 0.001	0.93
Ч-бісексуалами	0.97	0.03	< 0.001	0.94
Ж-бісексуалками	0.98	0.03	< 0.001	0.91
Трансгендерами	0.89	0.02	< 0.001	0.92
Заперечення рівноправності				
Проти таких прав для ЛГБТ як і для інших	1	0.00	–	0.76
Проти заборони дискримінації	0.73	0.05	< 0.001	0.62
Заперечення конкретних прав				
Одностатевих союзів	1	0.00	–	0.89
Усиновлення дітей	0.81	0.04	< 0.001	0.79
Негативне ставлення до прайдів				
До Маршу рівності 12.06.16	1	0.00	–	0.84
До потенц. прайду у своєму місті	0.98	0.04	< 0.001	0.91
Окреме ставлення до жінок-ЛГБТ				
Негативне до бісексуалок	1	0.00	–	0.24
Негативне до лесбійок	1.13	0.12	< 0.001	0.28
Дистанція до бісексуалок	1.62	0.55	0.003	0.25
Дистанція до лесбійок	1.99	0.65	0.002	0.30
Факторні навантаження другого порядку				
Загальний гетеросексизм				
Заг. нег. ставлення	1	0.00	–	0.83
Припустимі соц. контакти	1.43	0.07	< 0.001	0.77
Заперечення рівноправності	1.09	0.06	< 0.001	0.92
Заперечення конкретних прав	0.76	0.04	< 0.001	0.80
Нег. ставлення до прайдів	1.12	0.06	< 0.001	0.84
Додаткові коваріації				
Гетеросексизм і ставл. до ЛБ	–0.003	0.01	0.750	–0.02
Дистанція до бісексуалів (ок)	0.16	0.04	< 0.001	0.74
Заг. нег. ставл. до бісексуалів (ок)	0.04	0.01	< 0.001	0.62

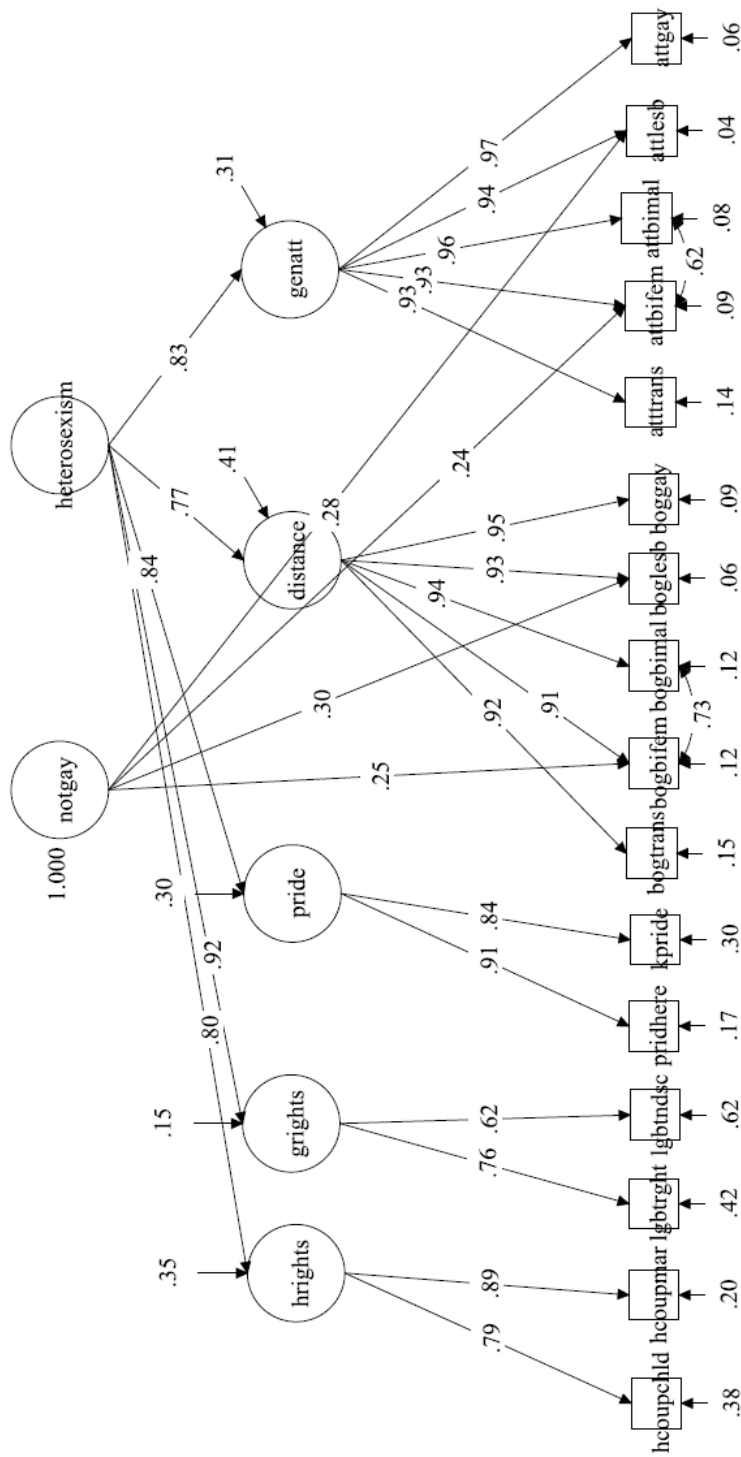

Рис. 6.5. Візуалізація дворівневої моделі гетеросексистських упереджень

Модель є результатом конфірмаційного факторного аналізу. Фактор другого рівня — загальний гетеросексизм (*heterosexism*). Фактори першого рівня: окреме ставлення до жінок-ЛБ (*notgay*); заперечення конкретних прав (*hrights*); заперечення рівноправності (*grights*); негативне ставлення до прайдів (*pride*); соціальна дистанція (*distance*); загальне негативне ставлення (*genatt*). На діаграмі наведено стандартизовані факторні навантаження (біля стрілочок навантаження (біля стрілочок між фігурами), стандартизовані залишки (біля окремих стрілочок), і кореляції (біля круглих стрілочок)

Табл. 6.4. Частка поясненої дисперсії окремих змінних (R^2) у дворівневій моделі гетеросексистських упереджень, % (Джерело: дані опитування «Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо», $N = 800$, 2016 рік)

Змінна	Частка дисперсії, поясненої безпосеред. фактором	Частка дисперсії, поясненої фактором II порядку
Індикатори		
Ставлення до геїв	94	65
Ставлення до лесбійок	96	66
Ставлення до бісексуалів	92	63
Ставлення до бісексуалок	91	63
Ставлення до трансгендерів	86	59
Соціальна дистанція до геїв	91	54
Соціальна дистанція до лесбійок	94	55
Соціальна дистанція до бісексуалів	88	52
Соціальна дистанція до бісексуалок	88	52
Соціальна дистанція до трансгендерів	85	50
Проти таких само прав для ЛГБТ, як і для інших	58	49
Проти заборони дискримінації	38	32
Проти одностатевих союзів	80	52
Проти усиновлення дітей	62	40
Ставлення до Маршу рівності 12.06.16	70	49
Ставлення до потенційного прайду у своєму місті	83	58
Латентні фактори I порядку		
Загальне негатив. ставлення до ЛГБТ	69	69
Припустимі соціальні контакти з ЛГБТ	59	59
Заперечення рівноправності	85	85
Заперечення конкретних прав	65	65
Негативне ставлення до прайдів	70	70

7. Динаміка гетеросексизму в 2013–2016 роках

7.1. Порівняння відповідей на окремі запитання в 2013 й 2016 роках

Нагадаємо, що ми порівнюємо лише частину даних, зібраних під час двох опитувань. У кожному з них ми беремо лише дані для п'яти регіонів, що були присутні в обох дослідженнях (див. Гл. 5), і дали нам по 500 респондентів. Лише щодо цих даних порівняння будуть скільки-небудь обґрунтованими.

Через це, зокрема, у наступних таблицях відповіді за 2016 рік будуть дещо відрізнятися од відповідей, наведених у підрозділі 4.1. Також ми не враховуємо пропущені значення, до яких зазвичай зараховуються відповіді типу «важко відповісти». Тому загалом відповіді за 2016 рік у цьому підрозділі виглядають на декілька відсотків оптимістичніше. Ми пропонуємо брати до уваги не дані окремих років, а їхню різницю.

У 2016 році відбулося статистично значуще покращення у ставленні до окремих представників ЛГБТ (табл. 7.1; в усіх випадках різниця значуща на рівні $p < 0.001$). Кількість респондентів, яка задекларувала позитивне або скоріше позитивне ставлення стосовно окремих представників спільноти, зросла на 8–11%.

Табл. 7.1. Порівняння відповідей на запитання «Оцініть, будь ласка, Ваше ставлення до наступних представників ЛГБТ» у 2013 і 2016 роках, % (через округлення до цілих сума у стовпчику може незначно відрізнятися від 100%)

	Гей		Лесбійка		Бісексуал		Бісексуалка		Трансгендер	
	2013	2016	2013	2016	2013	2016	2013	2016	2013	2016
Сприятливе	3	2	5	2	3	3	6	3	4	1
Скоріше сприят.	8	17	9	20	8	19	8	20	6	17
Скоріше несприят.	32	25	29	25	32	27	31	28	29	27
Несприятливе	57	56	57	53	57	51	56	49	61	55

Також статистично значущими є зміни соціальної дистанції, на яку готові допустити представників ЛГБТ (табл. 7.2; в усіх випадках різниця значуща на рівні $p < 0.001$). При зміні числа тих, хто готовий допустити когось з ЛГБТ як члена родини, поки не йдеться. Але сумарна частка респондентів, що згодна була б допустити їх як друзів, сусідів або колег, збільшилася на 8–11%; а тих, хто погодився б допустити їх як жителів України — на 4–8%.

7.1. Порівняння відповідей на окремі запитання в 2013 й 2016 роках

Табл. 7.2. Порівняння відповідей щодо найближчої соціальної дистанції, на яку респонденти згодні допустити представників ЛГБТ, у 2013 і 2016 роках, % (через округлення до цілих сума у стовпчику може незначно відрізнятись від 100%)

	Гей		Лесбійка		Бісексуал		Бісексуалка		Трансгендер	
	2013	2016	2013	2016	2013	2016	2013	2016	2013	2016
Членів сім'ї	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Близьких друзів	2	3	3	5	3	3	3	5	1	3
Сусідів	2	8	4	8	2	8	3	9	1	7
Колег по роботі	4	5	3	5	3	6	3	6	3	5
Жителів України	25	29	25	30	25	33	24	32	26	30
Відвідувачів, туристів	29	20	26	20	30	21	29	20	30	25
Взагалі не допустив би в Україну	38	34	39	31	36	29	37	28	38	31

Водночас жодних статистично значущих змін у відповідях на запитання про рівноправність для ЛГБТ-спільноти немає (на рівні $= 0.05$). Це стосується і згоди з ідеєю про те, що геї та лесбійки мають користуватися тими ж правами, що й інші (рис. 7.1), і підтримки її законодавчого закріплення (рис. 7.2).

Та ж ситуація зі ставленням до окремих прав. Достатньо значущих відмінностей за три роки у підтримці дозволів на одностатеві союзи і виховання / усиновлення дітей гомосексуалами не знайдено (табл. 7.3).

Табл. 7.3. Відповіді на запитання щодо окремих прав гомосексуальних громадян у 2013 і 2016 роках, % (через округлення до цілих сума у стовпчику може незначно відрізнятись від 100%)

	Гомосексуальні пари повинні мати право зареєструвати стосунки		Гомосексуальні громадяни мають право виховувати і / або всиновлювати дітей	
	2013	2016	2013	2016
Так	14	14	10	9
Можливі винятки (індивідуальний розгляд)	18	23	16	19
Ні, в жодному разі	69	63	74	72
<i>p</i> -value	0.098		0.420	

Цікаво розглянути зміни відносного розташування людей з ЛГБТ-спільноти на уявних сходах соціально-статусних ієрархій (табл. 7.4). На перший погляд, відбулося певне покращення. Респонденти продовжували вважати, що ЛГБТ займають відносно невисоке положення в українському суспільстві (різниця між статусом ЛГБТ і власним продовжу-

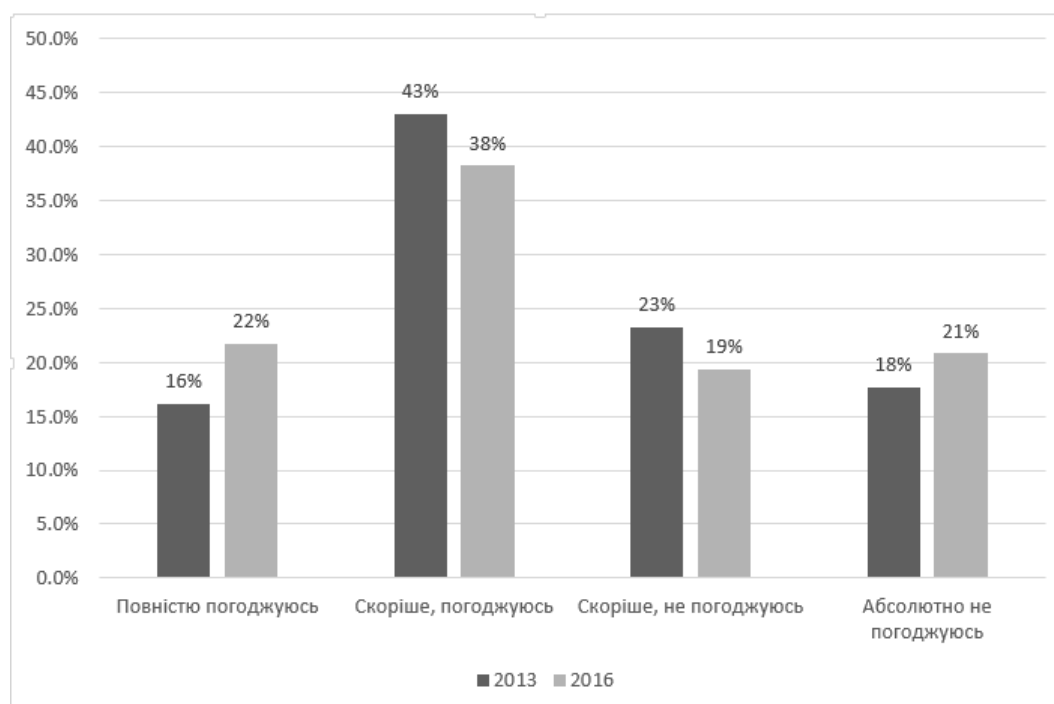

Рис. 7.1. Відповіді на запитання «Чи згодні Ви з твердженням, що геї та лесбійки повинні користуватися в Україні такими ж правами, як і інші громадяни?» у 2013 і 2016 роках, % (різниця у відповідях статистично не значуща, $p = 0.054$)

вала залишатися від'ємною), але величина цього показника зменшилася на 0.6, з -2.2 до -1.6 за семибальною шкалою.

Втім, уважне порівняння свідчить, що причина зміни не в тому, що респонденти стали краще ставитися до представників ЛГБТ, і розміщувати їх вище на сходах соціальних статусів, а в тому, що вони себе стали оцінювати на ті ж 0.6 позиції нижче.

Іншими словами, між 2013 і 2016 роком відбулися певні позитивні зміни у ставленні до ЛГБТ спільноти, але їхній масштаб є невеликим, і вони не зачепили питання надання прав. Загальне відношення до ЛГБТ залишається виразно негативним.

7.2. Зміни в латентній структурі гетеросексизму

Як змінилися в часі (якщо змінилися) значення прихованих факторів гетеросексизму, чію структуру ми встановили у Гл. 6? І чи не змінилася сама дворівнева латентна структура гетеросексизму?

МСР дає можливість відповісти на ці запитання. Традиційно відповідати починають з останнього: зберіглася та сама факторна структура чи ні?

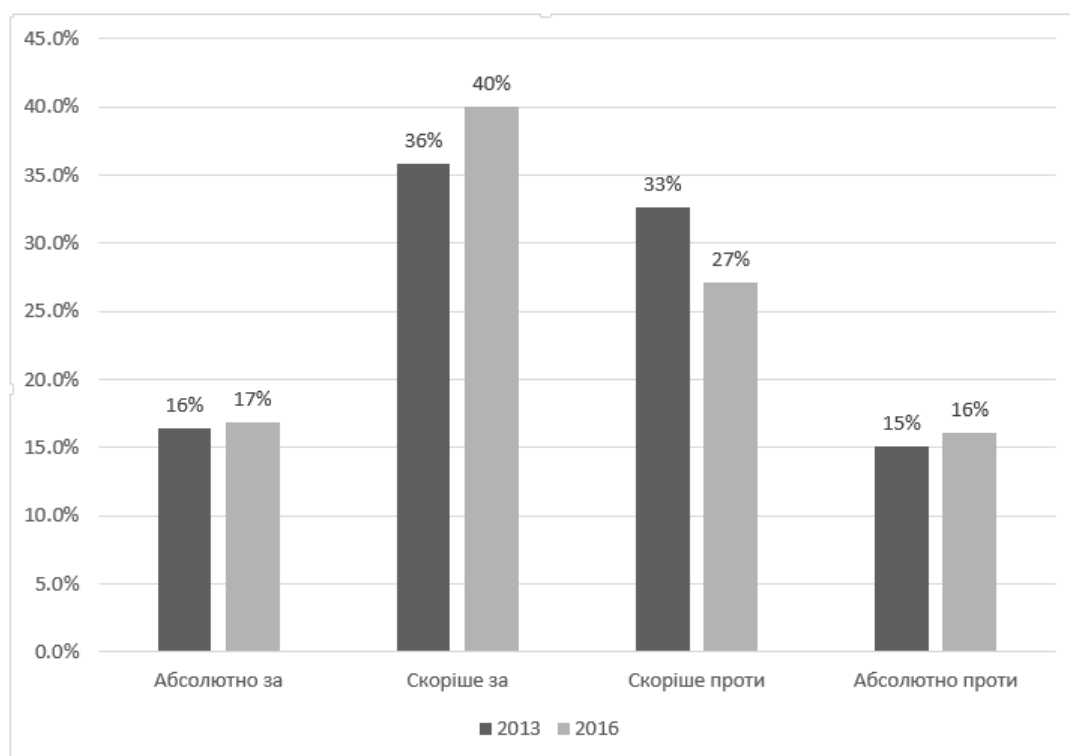

Рис. 7.2. Відповіді на запитання «Ви були б за чи проти того, щоб законом були заборонені дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та розпалювання ворожнечі відносно геїв чи лесбійок?» у 2013 і 2016 роках, % (різниця у відповідях статистично не значуща, $p = 0.377$)

Ми взяли дворівневу модель, описану вище, і перевірили, чи відтворюється вона у 2013 році. Ми не включали фактор ставлення до прайдів, оскільки повністю еквівалентних запитань тоді не ставилося. З'ясувалося, що модель працює досить добре і у 2013 році: при мінімальних змінах відтворюється та ж сама конфігурація факторів, ті ж самі значення факторних навантажень, можна однаково виміряти фактори у різні роки, і модель при тому має задовільні індекси якості. Говорячи мовою MСР, модель є скалярно інваріантною¹.

¹ Спочатку ми спробували відтворити нашу модель на даних 2013 року. Вона вийшла майже ідентичною — ми лише не додавали одну з коваріацій між похибками загального ставлення до бісексуальних жінок і чоловіків, що є несуттєвим. Це вже дало конфігураційну інваріантність латентної структури гетеросексизму у 2013 і 2016 роках. Далі ми намагалися перевірити, чи є інваріантність метричного та скалярного рівнів, для чого потрібно накласти на модель більш суворі обмеження [132]. Але наявність скалярної інваріантності дозволяє обґрунтовано порівнювати середні значення факторів. У випадку її наявності різниця між CFI для конфігураційної і скалярної моделі не має перевищувати 0.01. У конфігураційній моделі $CFI = 0.964$, у остаточній скалярній $CFI = 0.957$, тобто, вимогу дотримано. Для її отримання

Табл. 7.4. Співвідношення власного положення на уявних 7-бальних «соціальних сходах» і положення представника ЛГБТ у 2013 і 2016 роках

	Рік	Опитаних	Середнє	p-value
На яку з цих сходинок ви поставили би себе?	2013	499	4.9 ± 1.2	< 0.001
	2016	500	4.3 ± 1.1	
А на яку із сходинок — представників ЛГБТ-спільноти?	2013	499	2.6 ± 1.4	0.394
	2016	500	2.7 ± 1.4	
Різниця між оцінкою власного статусу і ЛГБТ	2013	499	-2.2 ± 1.9	< 0.001
	2016	500	-1.6 ± 1.5	

Коротко кажучи, дворівнева модель гетеросексистських упереджень працює фактично однаково і в 2013, і в 2016 роках. По перше, це свідчить, що ставлення й переконання стосовно ЛГБТ однаково організовані у свідомості громадян до Євромайдану та після. По друге, це є необхідним для того, щоб коректно порівнювати середні значення латентних факторів, і тепер ми маємо можливість дізнатися, чи зросли, наприклад, фактор соціальної дистанції або заперечення рівноправності ЛГБТ у 2016 році.

Яку шкалу має латентний фактор у МСР-моделі? Як правило, таку саму, як і його перший індикатор². Тому фактор загального негативного ставлення до ЛГБТ має шкалу від 1 (повністю позитивне відношення до будь-якого ЛГБТ) до 4 (повністю негативне), аналогічну шкалу мають фактори заперечення рівноправності, окремого ставлення до жінок-ЛБ, і загальний гетеросексизм — фактор другого порядку. Фактор соціальної дистанції до ЛГБТ вимірюється за семибальною шкалою Богардуса. Заперечення окремих прав вимірюється від 1 (повна згода з правами) до 3 (повна незгода).

На жаль, ми не можемо оцінити значення всіх факторів в усі моменти часу через певні обмеження підходу МСР. По перше, неможливо одночасно оцінити середні значення факторів першого і другого порядку в такій моделі, як у нас. По друге, коли порівнюємо кілька вибірок, то в одній з них (на вибір) також мусимо залишити середні значення факторів невизначеними³.

Тому ми порівнювали значення лише факторів першого рівня, які відображують типи установок щодо різних аспектів ЛГБТ-проблематики.

Також ми прирівняли середні значення цих установок у 2013 році до нуля — не тому, що вони насправді нульові, а для того, щоб отримати певний *baseline*. В такому разі середні значення для 2016 року також є не абсолютними, а відносними (у порівнянні з 2013 роком). Оскільки нас наразі цікавить лише динаміка змін, цього має вистачити.

нам довелося послабити обмеження для рівності параметрів у факторі окремого ставлення до жінок-ЛБ — але цим також можна знехтувати, особливо враховуючи, що нас передусім цікавлять латентні фактори гетеросексизму

² Це відбувається автоматично, якщо при моделюванні приписувати першому індикатору нестандартизоване факторне навантаження рівне одиниці. Такий підхід є дефолтним в усіх програмах для МСР, і ми також не стали його змінювати (див. табл. 6.3)

³ Це можливо, якщо прийняти всі дисперсії латентних змінних в усіх групах рівними одиниці. Але в даному випадку ми не вважаємо це коректним

Результати порівняння латентних факторів, котрі відображують окремі типи установок щодо ЛГБТ, наведено у табл. 7.5. Змістовно вони повторюють результати порівнянь динаміки окремих відповідей.

Табл. 7.5. Середні рівні окремих типів гетеросексистських ставлень. Зміни у 2013–2016 роках (порівняння латентних змінних за допомогою МСР)

	Зміни у 2016 році	p-value
Загальне негативне ставлення до ЛГБТ (шкала 1–4)	-0.109 ± 0.053	0.040
Припустимі соціальні контакти з ЛГБТ (соціальна дистанція, шкала 1–7)	-0.378 ± 0.082	< 0.001
Заперечення рівноправності (шкала 1–4)	-0.028 ± 0.062	0.655
Заперечення окремих прав (шкала 1–3)	-0.054 ± 0.048	0.263
Окреме ставлення до жінок-ЛБ (шкала 1–4)	-0.001 ± 0.021	0.976

У 2016 році трохи покращилося ставлення до ЛГБТ. Зменшився середній негативізм у загальному ставленні (на 0.109) і припустима соціальна дистанція (на 0.378). На жаль, попри статистичну значущість масштаб цих змін залишається скромним, якщо згадати, що в першому випадку шкала чотирибальна, а в другому — семибальна.

Водночас змін у запереченні прав для ЛГБТ не зареєстровано.

Зовсім не змінився фактор окремого ставлення до жінок-ЛБ. Тобто, маленькі нюанси у ставленні до різних представників ЛГБТ-спільноти залишилися тими ж самими.

8. Чинники гетеросексистської упередженості у 2016 році

В результаті моделювання чинників гетеросексизму ми отримали систему регресійних рівнянь. Якість моделі є цілком задовільною ($RMSEA = 0.042$, $CFI = 0.940$, $TLI = 0.930$, $SRMR = 0.039$). Коефіцієнти регресії наведено у табл. 8.1. Схему статистично значущих зв'язків наведено на рис. 8.1. Нижче ми даємо змістовну інтерпретацію зв'язків між гетеросексизмом і його окремими чинниками на основі вказаної таблиці.

Праворадикальний авторитаризм. І авторитарна агресія, і авторитарний консерватизм статистично значущо пов'язані з вищим рівнем гетеросексизму.

Збільшення на один бал авторитарної агресії, в середньому, передбачає підвищення гетеросексизму на 0.06 балу ($p = 0.007$), а збільшення консерватизму — на 0.09 балу ($p < 0.001$) за умови рівності всіх інших чинників (нагадаємо, що і агресія, і консерватизм виміряні у семибальних шкалах. Гетеросексизм має шкалу в чотири бали).

Позитивний досвід контактування з ЛГБТ. Досвід контакту виявився найсильнішим предиктором рівня гетеросексизму з усіх, що були в моделі.

Збільшення по шкалі контакту на один бал, в середньому, знижувало гетеросексизм на 0.29 балу ($p < 0.001$). Ті, хто має максимум (4 бали) за шкалою — тобто, самі мають рідних / друзів / знайомих з числа ЛГБТ, також мають більш, ніж одного друга, які толерантно ставляться до ЛГБТ, і мають досвід успішної співпраці з представником ЛГБТ — порівняно з респондентами без жодного такого досвіду, в середньому, мають гетеросексизм на 1.16 пунктів нижче.

Додатково відмітимо, що досвід контакту пов'язаний з нижчими показниками праворадикального авторитаризму. Один бал за шкалою контакту, в середньому, передбачає агресію, знижену на 0.21 балу ($p < 0.0014$), а консерватизм — на 0.16 балу ($p = 0.003$).

Він також пояснює майже таку ж частку дисперсії латентного гетеросексизму (загальний R^2), як і решта змінних разом узятих. Якщо всі незалежні змінні разом з досвідом контакту пояснюють 44% дисперсії, то без нього майже вдвічі менше.

Релігійність. Релігійність пов'язана з більшим гетеросексизмом, але цей зв'язок повністю опосередковується іншими змінними, в першу чергу авторитаризмом.

Вища самооцінка релігійності позитивно корелює з гетеросексизмом, проте значущість кореляції зникає, якщо врахувати ефект авторитаризму. Натомість самооцінка релігійності значущо пов'язана з вищим рівнем авторитарної агресії.

Ефект частоти відвідування церкви більш цікавий. Сама по собі регулярність відвідувань статистично не пов'язана з гетеросексизмом. Проте вона корелює з авторитарним консерватизмом (нестандартизований коефіцієнт 0.15, значущий на рівні $p = 0.047$). Разом із тим, більша частота відвідування церкви пов'язана з меншим, у середньому, рівнем агресії (нестандартизований коефіцієнт -0.27 , значущий на рівні $p < 0.001$).

Коротко кажучи, якщо відчуття релігійності пов'язане з гетеросексизмом через підвищену авторитарну агресію, то відвідування релігійних служб передбачає понижену агресію, проте підвищений авторитарний консерватизм (у сенсі конвенційності).

Крім того, вища самооцінка релігійності негативно пов'язана з позитивним контактуванням з представниками ЛГБТ. Проте додатковий опосередкований ефект на гетеросексизм виходить незначним.

Участь у Євромайдані. Як і очікувалося, така участь, безпосередня або віртуальна, пов'язана з меншим гетеросексизмом у 2016 році.

Ті, хто брав участь у Євромайдані, в середньому, мають гетеросексизм на 0.18 балу нижче за інших рівних чинників (на статистично значущому рівні $p = 0.007$).

Крім того, учасники Євромайдану, в середньому, мають значущо ширший досвід контактування з ЛГБТ (на 0.45 балу більше, $p < 0.001$).

Досвід зіткнення з подіями на Донбасі. Такий досвід пов'язаний з вищим гетеросексизмом. В цьому випадку зв'язок опосередковується (тобто, може бути пояснений) авторитарним синдромом.

Ті, кого торкнувся конфлікт на Донбасі, у середньому, проявляли більше гетеросексизму, проте в присутності змінних авторитаризму безпосередній зв'язок став незначущим. Водночас досвід подій на Донбасі, в середньому, пов'язаний з рівнем авторитарної агресії, вищим на 0.60 балу ($p = 0.018$).

Волонтерство. Його безпосередній зв'язок з гетеросексизмом статистично незначущий. Проте волонтерство пов'язане з більшим досвідом контактування з ЛГБТ, що в результаті дає несильний непрямий зв'язок з нижчим гетеросексизмом.

Волонтери, в середньому, мають на 0.65 балів більше по шкалі контакту ($p = 0.011$). Згадаємо, що безпосередній ефект на гетеросексизм одного балу по шкалі контактів складає -0.29 (див. вище). Отже, опосередковано волонтерство пов'язане з гетеросексизмом, нижчим на $0,65 \cdot 0.29 = 0.19$ балу.

Проживання у селі або місті. Цей чинник не виявив статистично значущого зв'язку з гетеросексизмом. Різниці між селянами й містянами знайти не вдалося.

Стать. Чоловіки виявилися більш упередженими щодо ЛГБТ, ніж жінки. Рівень гетеросексизму чоловіків, за інших рівних чинників, на 0.21 вище ($p < 0.001$).

З іншого боку, чоловіки є значущо менш релігійними за жінок. У середньому, вони на 1.01 ($p < 0.001$) нижче оцінюють свою релігійність і на 0.42 ($p < 0.001$) рідше ходять у церкву. Хоча цим опосередкованим ефектом можна знехтувати.

Чоловіча стать також статистично значущо, хоча й дуже слабо, пов'язана з окремим латентним фактором ставлення до жінок-ЛБ.

Вік також належить до чинників, які в цій моделі втратили прямий статистично значущий зв'язок через опосередковуючі змінні.

У відсутності більшості змінних, чим старший був вік, тим вищий гетеросексизм. Причому зв'язок виявився лінійним: квадрат віку був статистично незначущою змінною в регресії.

При включенні всіх змінних підтвердилося, що старший вік також пов'язаний з більшим авторитарним консерватизмом (у середньому, на 0.15 за кожні 10 років, $p < 0.001$), а молодший вік — з більшою ймовірністю волонтерити й ширшим досвідом контактів з ЛГБТ. Також не було виявлено значущих зв'язків між віком та ймовірністю бути прихильником Майдану, авторитарною агресією і релігійністю.

Освіта. Спочатку рівень освіти мав досить очевидний ефект: відсутність вищої освіти (тобто, середня або професійно-технічна освіта) була пов'язана з вищим рівнем гетеросексизму. Проте, із включенням додаткових змінних, вплив стало складніше інтерпретувати. З одного боку, залишився невеликий прямий вплив, який показує: неповна вища знижує гетеросексизм порівняно з повною вищою освітою (нестандартизований коефіцієнт -0.13 , $p = 0.015$).

З іншого боку, респонденти з середньою освітою також мають меншу ймовірність бути прихильниками Євромайдану, а респонденти з професійно-технічною — мали менше досвіду контактів з ЛГБТ.

Загалом прямі і опосередковані ефекти свідчать, що відсутність бодай якоїсь вищої освіти пов'язана з вищим гетеросексизмом. Але чому при неповній вищій освіті порівняно з повною середній рівень гетеросексизму дещо нижчий, наразі пояснити неможливо.

Матеріальна забезпеченість. Тут інтерпретація досить очевидна: більша забезпеченість за інших рівних чинників пов'язана з меншим гетеросексизмом.

Порівняно з тими, кому не вистачає на життя, респонденти, яким на життя загалом вистачає, виявляють, в середньому, на 0.12 балу нижчий гетеросексизм ($p = 0.016$); респонденти з ще кращим матеріальним становищем, мають середній рівень упередженості на 0.22 ($p = 0.001$) нижче.

Постматеріалістичні цінності. Зв'язки цінностей матеріалізму–постматеріалізму виявився дуже складними. У відсутності інших змінних, крім соціально-демографічних, цінності взагалі не мали статистично значущих зв'язків з гетеросексизмом.

Якщо включити всі змінні відповідно до гіпотез, то прямий ефект цінностей є прямо протилежний очікуваному. Змішані цінності підвищують гетеросексизм в середньому на 0.11 балу ($p = 0.013$) порівняно з матеріалістичними, а постматеріалістичні — на 0.34 ($p = 0.003$).

Разом з тим, виникає низка опосередкованих ефектів. Так, наявність змішаних цінностей зменшує очікуване значення авторитарної агресії на 0.53 ($p < 0.001$), і збільшує

ймовірність бути волонтером на 0.04 ($p < 0.001$), якщо порівнювати з матеріалістичними цінностями.

Наявність постматеріалістичних цінностей зменшує очікуване значення авторитарного консерватизму на 0.78 ($p = 0.003$), середній показник контактування з ЛГБТ збільшує на 0.71 балу, а ймовірність бути прихильником Євромайдану — на 0.25. Якщо скласти величину непрямих ефектів наявності постматеріалістичних цінностей, то отримаємо $-0.77 \cdot 0.09 + 0.71 \cdot (-0.29) + 0.25 \cdot (-0.18) \approx -0.32$.

Іншими словами, принаймні у випадку постматеріалістичних цінностей, сумарна величина непрямих зв'язків приблизно така, як і прямого зв'язку, тільки має зворотній ефект. Можливо, тому ефект постматеріалістичних цінностей самих по собі був статистично незначущим.

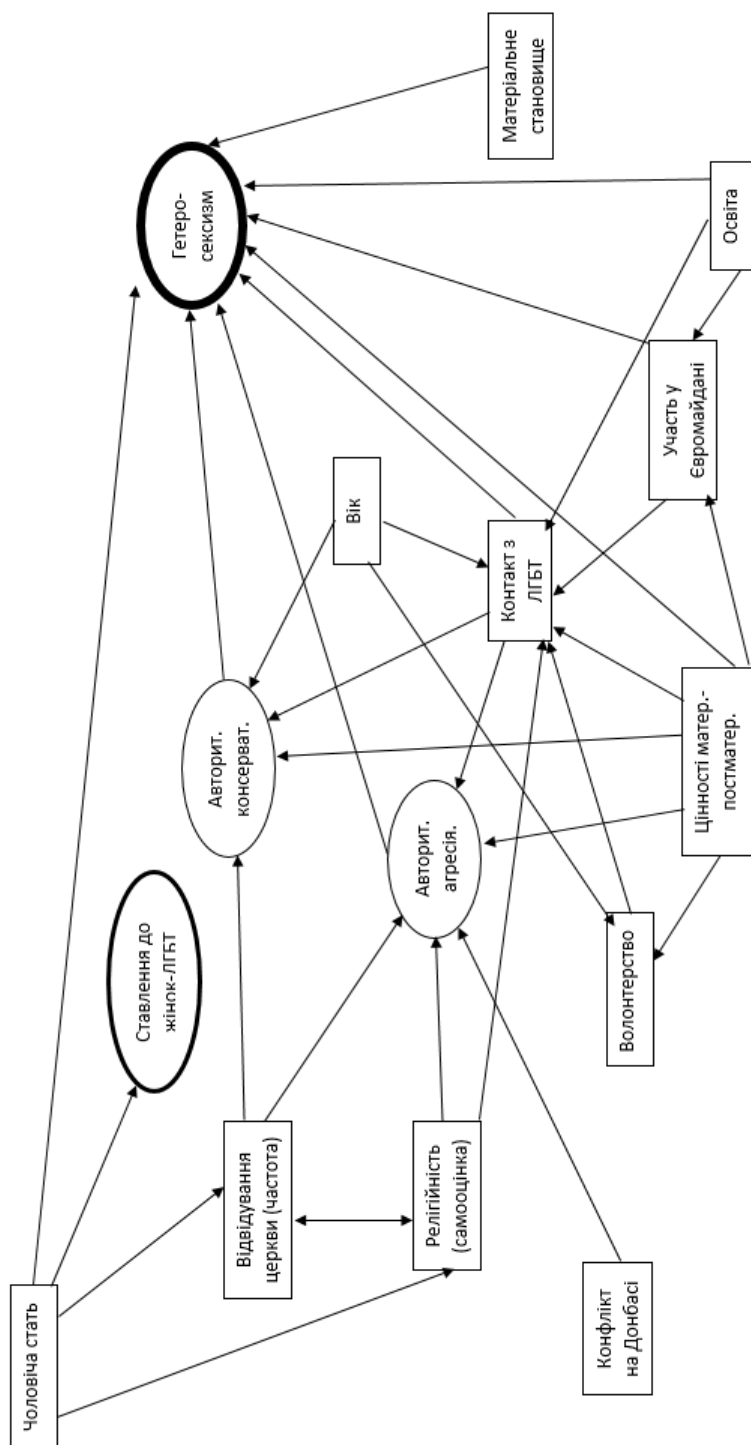

Рис. 8.1. Спрощена схема зв'язків між гетеросексизмом і його чинниками (моделювання структурними рівняннями). Стрілки позначають статистично значущі зв'язки

Табл. 8.1. Коефіцієнти регресії в структурній моделі чинників гетеросексизму (показники якості моделі: $\chi^2 = 1389.832$, $df = 583$, $scf = 1.0994$; $CFI = 0.940$, $TLI = 0.930$, $RMSEA = 0.042$, $SRMR = 0.039$)

	Нестандартиз. коэф.	σ	p -value	Стандартиз. коэф.
Загальний гетеросексизм — залежна змінна				
Авторитарна агресія	0.06	0.02	0.007	0.12
Авторитарний консерватизм	0.09	0.02	< 0.001	0.21
Проживання у місті (0) або селі (1)	-0.06	0.05	0.255	-0.04
Чоловіча стать	0.21	0.04	< 0.001	0.15
Вік (у десятках років)	0.03	0.02	0.069	0.07
Квадрат віку	0.002	0.01	0.802	0.01
Рівень освіти				
Загальна середня	0.11	0.06	0.082	0.06
Професійно-технічна	0.04	0.06	0.470	0.03
Неповна вища (бакалавр)	-0.13	0.05	0.015	-0.09
Повна вища	<i>Ref.</i>			
Самооцінка матеріального стану				
Не вистачає грошей або вистачає тільки на харчування	<i>Ref.</i>			
Загалом вистачає на життя	-0.12	0.05	0.016	-0.09
Вистачає на все необхідне або повний достаток	-0.22	0.07	0.001	-0.13
Підтримка Євромайдану	-0.18	0.07	0.007	-0.09
Волонтерство у теперішній час	-0.06	0.12	0.605	-0.02
Зіткнення з подіями на Донбасі	0.13	0.09	0.140	0.04
Позитивний досвід контактів з ЛГБТ	-0.29	0.03	< 0.001	-0.44
Цінності за Р. Інглхартом				
Матеріалістичні	<i>Ref.</i>			
Змішані	0.11	0.05	0.013	0.08
Постматеріалістичні	0.34	0.11	0.003	0.10
Самооцінка власної релігійності	0.02	0.01	0.143	0.07
Частота відвідування церкви	-0.01	0.03	0.838	-0.01
Авторитарна агресія — залежна змінна				
Самооцінка власної релігійності	0.16	0.03	< 0.001	0.30
Частота відвідування церкви	-0.27	0.06	< 0.001	-0.23
Вік (у десятках років)	0.02	0.04	0.619	0.02
Цінності за Р. Інглхартом				
Матеріалістичні	<i>Ref.</i>			

див. продовження табл. на наступній сторінці

8. Чинники гетеросексистської упередженості у 2016 році

початок табл. на попередній сторінці

	Нестандартиз. коеф.	σ	<i>p</i> -value	Стандартиз. коеф.
Змішані	-0.53	0.12	< 0.001	-0.20
Постматеріалістичні	-0.34	0.33	0.304	-0.05
Зіткнення з подіями на Донбасі	0.60	0.23	0.018	0.10
Позитивний досвід контактів з ЛГБТ	-0.21	0.06	< 0.001	-0.17
Авторитарний консерватизм — залежна змінна				
Самооцінка власної релігійності	-0.05	0.03	0.117	-0.08
Частота відвідування церкви	0.15	0.08	0.047	0.11
Вік (у десятках років)	0.15	0.04	< 0.001	0.14
Цінності за Р. Інглхартом				
Матеріалістичні	<i>Ref.</i>			
Змішані	0.05	0.13	0.695	0.02
Постматеріалістичні	-0.78	0.27	0.003	-0.09
Зіткнення з подіями на Донбасі	0.25	0.23	0.278	0.04
Позитивний досвід контактів з ЛГБТ	-0.16	0.05	0.003	-0.10
Самооцінка власної релігійності — залежна змінна				
Чоловіча стать	-1.01	0.18	< 0.001	-0.20
Вік (у десятках років)	0.04	0.05	0.408	0.02
Частота відвідування церкви — залежна змінна				
Чоловіча стать	-0.42	0.09	< 0.001	-0.18
Підтримка Євромайдану — залежна змінна				
Вік (у десятках років)	-0.01	0.01	0.199	-0.04
Рівень освіти				
Загальна середня	-0.13	0.03	< 0.001	-0.12
Професійно-технічна	-0.06	0.03	0.074	-0.07
Неповна вища (бакалавр)	-0.02	0.03	0.547	-0.03
Повна вища	<i>Ref.</i>			
Цінності за Р. Інглхартом				
Матеріалістичні	<i>Ref.</i>			
Змішані	0.04	0.03	0.105	0.06
Постматеріалістичні	0.25	0.09	0.005	0.14
Волонтерство у теперішній час — залежна змінна				
Вік (у десятках років)	-0.01	0.003	< 0.001	-0.10
Цінності за Р. Інглхартом				
Матеріалістичні	<i>Ref.</i>			
Змішані	0.04	0.01	< 0.001	0.12
Постматеріалістичні	0.06	0.05	0.214	0.06
Позитивний досвід контактів з ЛГБТ — залежна змінна				

див. продовження табл. на наступній сторінці

початок табл. на попередній сторінці

	Нестандартиз. коеф.	σ	p -value	Стандартиз. коеф.
Самооцінка власної релігійності	-0.04	0.02	0.018	-0.08
Вік (у десятках років)	-0.11	0.02	< 0.001	-0.16
Рівень освіти				
Загальна середня	-0.11	0.12	0.364	-0.03
Професійно-технічна	-0.36	0.09	< 0.001	-0.14
Неповна вища (бакалавр)	-0.06	0.09	0.498	-0.03
Повна вища	<i>Ref.</i>			
Волонтерство у теперішній час	0.65	0.26	0.011	0.11
Цінності за Р. Інглхартом				
Матеріалістичні	<i>Ref.</i>			
Змішані	-0.08	0.07	0.275	-0.04
Постматеріалістичні	0.71	0.29	0.015	0.13
Підтримка Євромайдану	0.45	0.12	< 0.001	0.15
Ставлення до жінок-ЛБ — залежна змінна				
Чоловіча стать	-0.06	0.02	0.002	-0.14
Додаткові коваріації				
	Коефіцієнт коваріації	σ	p	Коефіцієнт кореляції
Ставлення до жінок-ЛБ і загальний гетеросексизм	-0.01	0.01	0.158	-0.09
Самооцінка власної релігійності і частота відвідування церкви	1.76	0.11	< 0.001	0.74

Висновки до Частини I

Ми намагалися з'ясувати поширеність серед загального населення негативних ставлень до різних представників ЛГБТ-спільноти й до окремих прав, що спільнота вимагає. Ми також прослідкували динаміку цих ставлень між 2013 і 2016 роками, тобто порівняли сьогоденню ситуацію з тим, що було перед Євромайданом.

Крім того, ми спробували зануритися глибше, виокремити приховане узагальнене ставлення, котре стоїть за відповідями респондентів на окремі запитання, і з'ясувати чинники, що з ним пов'язані. Ми називаємо його гетеросексистським упередженням. Це негативні оціночні установки щодо представників ЛГБТ на підставі їхньої групової приналежності, й викликані стигмою щодо не-гетеросексуальних орієнтацій, впадощань, ідентичностей і видів поведінки.

При цьому наше дослідження, хоч і охоплює досить широкі верстви населення, не є строго репрезентативним щодо всієї України. Тому поширювати його висновки на всю Україну треба обережно. Передусім це стосується відсотків позитивних чи негативних відповідей, меншою мірою — структури гетеросексистських упереджень і їхніх чинників.

Отже, ставлення до ЛГБТ в 2016 році залишається виразно негативним. Ставляться до представників спільноти більш-менш позитивно й готові регулярно контактувати з ними від 12 до 19% опитаних. Абстрактну тезу про рівноправність ЛГБТ з іншими громадянами й необхідність її законодавчого закріплення підтримують до половини респондентів — втім, якщо вважати тільки тих, хто повністю переконаний в цьому, то значно менше. Також меншою є підтримка позиції ЛГБТ в таких питаннях як легалізація одностатевих союзів, можливість виховувати або усиновлювати дітей або проведення маршів рівності.

Між 2013 і 2016 роками відбулися зміни. Вони є позитивними, але несильними й фрагментарними. Частка опитаних, які позитивно ставляться до ЛГБТ, готові розглядати їх як друзів, колег або сусідів, зростає приблизно на 10%. Водночас міра підтримки вимог ЛГБТ-спільноти щодо своїх прав не змінилася на статистично значущому рівні. Перелому в масовій свідомості не сталося, і наближати його потрібно буде довго, проте окремі позитивні зрушення дають привід для оптимізму.

Ми довели, що в основі всіх зазначених ставлень лежить один фактор — загальне гетеросексистське упередження. Воно суттєвою мірою визначає відношення й до представників спільноти, і до їхніх прав. Латентна структура цього упередження та його зв'язки з окремими ставленнями є стійкими в часі, принаймні з 2013 по 2016 року вони не змінилися.

У зв'язку з цим варто зазначити, що, за великим рахунком, загальне населення однаково ставиться до геїв, лесбійок, бісексуальних чоловіків і жінок і трансгедерних людей. Щоправда, на ставлення до жінок серед ЛГБТ, а також до бісексуалів впливають інші

фактори крім гетеросексистської упередженості, проте їхній вплив дуже слабкий. Він дає всього на кілька відсотків краще ставлення до них, ніж до геїв або до трансгендерів.

Установлена нами схема чинників, пов'язаних з гетеросексизмом, може бути описана так.

Гетеросексистські упередження пов'язані з вищим рівнем правого авторитаризму як психологічної установки, принаймні такими її вимірами як агресія й консерватизм. Правий авторитаризм поєднує в собі такі риси як ригідність, намагання зберігати усталений порядок речей і спосіб життя, ворожість до девіацій і шанобливе ставлення до сильної влади. Зокрема, цим синдромом також пояснюється зв'язок гетеросексизму з релігійністю.

Позитивний досвід контактування з ЛГБТ є найсильнішим чинником, що пов'язаний зі зниженим гетеросексизмом.

Якщо говорити про досвід подій, пов'язаних з Євромайданом і подальшим розвитком історії, вони мали різний ефект. Та чи інша форма участі в Євромайдані передбачає нижчий рівень гетеросексистських упереджень. Це ще один доказ, що на Майдані загалом зібралися зовсім не гомофоби — принаймні, порівняно з рештою населення. Волонтерство пов'язане з дещо ширшим досвідом контактування з ЛГБТ. Водночас ті, хто зіткнувся з конфліктом на Донбасі, є в середньому більш упередженими. Це пояснюється вищим рівнем авторитарної агресії — передбачуваного наслідку того, що вони зіткнулися з серйозною загрозою власному існуванню. Загальний ефект подій, врахованих у нашому дослідженні, слід вважати невеликим.

Зв'язок з цінностями матеріалізму–постматеріалізму є досить неоднозначним. Безпосередня кореляція з гетеросексистськими упередженнями є позитивною, проте опосередковані ефекти порівняної сили (наприклад, через ширший досвід контактування з ЛГБТ або нижчий авторитаризм) мають зворотній напрям. Наявна теорія поки не пропонує пояснень.

Соціально-демографічні чинники мають такі зв'язки. Респонденти чоловічої статі очікувано виявили вищий гетеросексизм. Зменшення віку негативно корелює з гетеросексизмом, що великою мірою пояснюється визнанням іншого досвіду (авторитарний консерватизм нижче у молоді) і більшим досвідом спілкування (контакти з ЛГБТ і волонтерство також більш поширені серед молоді). Зв'язок освіти з гетеросексизмом має різні механізми, проте загалом відсутність вищої освіти (не обов'язково повної) передбачає вищу упередженість. Нарешті, кращий матеріальний стан пов'язаний в середньому з кращим ставленням до ЛГБТ і їхніх прав.

В цілому, негативне ставлення до ЛГБТ та їхніх правових вимог продовжує домінувати. В основі лежить поширене фундаментальне упередження проти негетеросексуального способу життя, ідентичностей, поведінки тощо. Чинники такого гетеросексизму загалом такі ж, що й в західних країнах — отже, його також можна долати. І українські події останніх трьох років, починаючи з Євромайдану, судячи з наших результатів, цьому швидше сприяють. Про це свідчить невелике і часткове, але все ж покращення ставлення до ЛГБТ в 2016 році порівняно з 2013, що сподіваємося, можна поширити на всю країну.

Частина II.

«Сьогодні кіно, а завтра оргія»:
аналіз ставлення правих
до ЛГБТ в Україні

9. Як виконувався огляд

9.1. Мета та завдання огляду

Мета огляду — виявити та сформулювати основні закономірності та тенденції у ставленні суб'єктів правого суспільно-політичного руху до ЛГБТ-тематики.

Зв'язок із практичними завданнями: з урахуванням висновків цього аналітичного огляду має бути: α) проведено стратегічне планування інформаційної кампанії з протидії гомофобії в Україні; β) сформовано PR-гайд для ЛГБТ- та правозахисного руху зі стратегіями протидії гомофобії, джерелом якої є праві суспільно-політичні сили.

9.2. Методологія

Предметом аналізу виступали матеріали у мас-медіа (тестові публікації та відеоматеріали), публікації в соцмережах, офіційні документи.

Часові рамки: для аналізу відбиралися матеріали в ретроспективі за останні десять років (з 2007), але основний наголос робився на матеріали за період від започаткування міжнародного форуму ЛГБТ «КиївПрайд» у 2012 році, оскільки Марші Рівності в рамках КиївПрайду від самого початку набули ознак ключового «подразника» для правих. Особливу увагу приділено матеріалам, які свідчать про динаміку ставлення правих до теми ЛГБТ.

Пошук матеріалів здійснювався переважно в Інтернеті, зокрема: у пошукових онлайн-сервісах шляхом використання ключових слів і словосполучень у поєднанні з назвами чи іменами ключових суб'єктів правого руху (серед пошукових слів: «ЛГБТ», «геї», «гомосексуалізм», «одностатеві», «збочення», «содомія» тощо — у різних відмінках українською та російською мовами); шляхом механічного перегляду стрічок персональних профілів діячів правого спектру на Facebook.

Крім цього, для пошуку використано добірки тематичних публікацій, документів і літератури, належні декільком ЛГБТ-організаціям; до аналізу залучено також інсайдерську інформацію від окремих правих діячів та активістів ЛГБТ-руху.

Після первинного аналізу змісту того чи іншого матеріалу відповідний текст включався або не включався до цитатника — загальної збірки всіх значимих висловлювань правих лідерів громадської думки та текстів документів правих організацій.

10. Праві в Україні: загальний портрет

10.1. Деякі риси правої ідеології в Україні

Націоналізм. *«Україна — понад усе!»* — одне з ключових гасел правих. В системі цінностей правої ідеології власна Нація та країна посідають перше місце (як у процитованому гаслі) або друге (після Бога). Заради Нації націоналіст живе та помирає, якщо потрібно. Інтереси Нації вище інтересів індивіда. Певна Нація в державі є титульною, і ця Нація — українська. Національна ознака є сутнісною ознакою індивіда, національна належність має фіксуватися в документах, які посвідчують особу.

«Західний лібералізм, поставивши в центр свого світогляду потреби людини, забув, що найповніше їх задовольняє сильна і могутня Нація, до якої ця людина належить» (з Маніфесту Непокори молодіжного руху «Національний Альянс») ¹

Ідеалом націоналізму в державницькому вимірі є Українська Самостійна Соборна Держава.

Ідея вище закону. Закони не тільки недосконалі, але й часто шкідливі. Закони створені тими, хто нехтує цінностями Нації. Закони зрівнюють людей у правах, хоча люди нерівні. Закони часто захищають тих, кого треба карати. Закони забороняють те, що, навпаки, треба робити. Закони придушують у людині людське, оскільки забороняють людям виявляти природній гнів у відповідь на наругу чи знущання, чинити спротив у відповідь на несправедливість, відповідати фізично на словесну образу. Закони ставлять людину у залежність від так званих правових «механізмів» правозахисту — від правоохоронців, прокуратури та судів, які, по перше, працюють неефективно; по друге, зазвичай діють на користь тих, у кого більше влади та грошей, а отже — можуть бути механізмом репресій; а по третє — керуються в найкращому випадку законами — саме тими, які «консервують» неправильний стан речей.

Справжнім критерієм легітимності політичної влади є не юридичні норми або ж думка більшості населення, а відповідність цієї влади принципам, що

¹ Формальний статус «Національного Альянсу» на той час — всеукраїнська молодіжна громадська організація. Джерело цитати: Національний Альянс: Маніфест Непокори! / Сайт «Національного Альянсу» [станом на 04.12.16 не активний]. — Передруковано тут: блог користувача skazheniy_medved на ресурсі <МЕТА> (meta.ua). — 15.02.2008, 13:12. — Режим доступу: http://blog.meta.ua/~skazheniy_medved/posts/i51583/ (звернення 04.12.16)

мають божественне походження. Завданням політичної влади є [...] культивування християнської моралі та чеснот, утвердження справедливості, поборення зла. При цьому легітимною може бути як державна влада, так і влада революціонерів чи повстанців. [...] В сучасній Україні найлегітимнішою владою є націоналісти-революціонери (але тільки тоді, коли вони дійсно є націоналістами і діють згідно з Законом Божим і в душі українського націоналізму). Націоналісти «не даремно носили меч», коли протистояли силовикам під час Майдану. Так само націоналісти діють легітимно, коли боронять схід країни від московських окупантів, карають знахабнілих чиновників або ж зривають акцію содомітів²

Таким чином, порушення закону в ім'я Ідеї є виправданим і правильним. Правильна дія, хоч би нею і був порушений закон, має бути підтримана та оспівана. В ідеальному стані речей закони будуть змінені таким чином, щоб відповідати правильним ідеям, а не суперечити їм.

Ідею про нікчемність законів, навіть у стосунку до ЛГБТ, елегантно проілюстрував голова Всеукраїнської політичної партії «Братство», президент Громадської організації «Інститут проблем регіональної політики і сучасної політології», правий ідеолог ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ, коментуючи прийняття парламентом у першому читанні сумнозвісного законопроекту № 8711 про заборону «пропаганди гомосексуалізму»³ (цитуюмо мовою публікації):

Пропаганда гомосексуалізма — это плохо, но закон про пропаганду гомосексуалізма хуже, чем сама пропаганда гомосексуалізма. Есть агрессивная пропаганда гомосексуалізма, извращений и греха. Но бороться с этим должны граждане, объединившись с церковью, а не государство, потому что если с грехом вместо нас будут бороться менты, то они и попадут в Царство Небесное вместо нас. А кому нужно Царство Небесное с ментами?⁴

Ствердження через заперечення. Права ідеологія ідентифікує себе, зокрема, через заперечення низки явищ і концепцій, серед яких чільне місце посідають:

1. Глобалізація. — Праві вважають її негативним явищем, оскільки глобалізація узаляжнює одні країни від інших, дискредитує зміст такого явища як «національний суверенітет»; нівелює національну самобутність, заміщуючи її глобальною поп-культурою; «атомізує» індивіда, руйнуючи його зв'язки з рідною землею, нацією та родиною; просуває «культуру споживання».

² ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Націоналізм і суспільна думка // Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 43.

³ Його офіційна назва — проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)» від 20 червня 2011 року № 8711

⁴ Гомосексуалісти об'єднали Україну / Лиза Моница. — Новости Украины : from-UA.com. — 04.10.2012, 16:50. — Режим доступа: www.from-ua.com/politics/fc6441c82ec59.html (обращение 04.12.16)

При цьому «пропаганда гомосексуалізму — це частина загальної пропаганди глобалізму, розкладання національної культури, моралі і загальної деградації в світі»⁵, як твердив відомий представник ВО «Свобода», нині — народний депутат України Андрій Ілленко.

2. Лібералізм. — З позицій правої ідеології є неприйнятним, бо руйнує правильне, традиційне сприйняття явищ і речей, дозволяючи індивіду значно більше, ніж треба, і така диспропорція шкодить суспільному благу.
3. Толерантність. — З позицій правої ідеології є шкідливою, бо виховує байдужість; знищує здатність відрізнити зло від добра, адже заснована на моральному релятивізмі; урівнює те, що рівним не є.
4. Права та свободи людини. — Відповідно до правої ідеології, це штучна концепція, що знищує правильний порядок речей, оскільки ігнорує природну нерівність між людьми саме за тими ознаками, які захищаються в концепції прав і свобод людини; надає преференції тим групам, які заслуговують на справедливі обмеження (напр., іммігрантам; прихильникам релігійних конфесій, центри яких знаходяться поза Україною; ЛГБТ, свобода самовираження яких у публічному просторі має бути обмежена, тощо); плутає природне з набутиим.

Більше того, праві упевнені, що «сьогодні на вістрі “утвердження прав людини” перебуває содомія»⁶.

5. Євроінтеграція. — З позицій правої ідеології, вона є лише іншою формою залежності України від крупних зовнішніх геополітичних гравців, яка приходить на зміну євразійській інтеграції чи інтеграції з Росією, якої дотримувалися на практиці режими Кучми та Януковича. На думку правих, європейська чи євроатлантична інтеграція є, радше, ширмою для встановлення відповідними центрами впливу (Вашингтоном чи Брюсселем) контролю над Україною — політичного, економічного та культурного.

10.2. Ідеологічні конструктори правих

«Справжня» Європа — це співдружність незалежних європейських Націй, які розуміються, передусім, через призму національної, мовної та культурної ідентичності; Націй, здатних до ефективного відсікання усіх чужородних елементів та до самовідтворення через повернення до ідеалів «традиційної сім'ї». З позицій правих, нинішня Європа —

⁵ Свобода намерена протидеювати гей-параду в Києві / Корреспондент.net (со ссылкой на Интерфакс-Украина). — 20.04.2012, 21:35. — Режим доступа: <http://korrespondent.net/kyiv/1342295-svoboda-namerena-protivodejstvovat-gej-paradu-v-kieve> (обращение 03.12.16)

⁶ ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Репрезентація капіталістичного типу маскуліності в оповіданні М[ігеля] де Унамуно «В усякому разі, справжній чоловік» // Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 302–303.

штучна, несправжня; порядки, встановлені в Євросоюзі, призведуть до самознищення традиційної європейської ідентичності, якщо їм не чинити опір.

«Справжня» Церква. Це така Церква, яка благословляє все, що спрямовано на захист правильного порядку речей. Це Церква хрестових походів та альбігойських воєн, яка опікувалася долею справжніх цінностей через поєднання молитви та збройної сили і мала владу над усім суспільством.

Частина правих визнають Бога, але не вважають, що сучасна Церква є виразницею встановленого Богом порядку у світі, оскільки Церква (різною мірою — на рівні різних конфесій) піддається впливу секулярного середовища та свідомо йде на поступки в царині прийнятності чи неприйнятності певних суспільних явищ (напр., у ставленні до ЛГБТ):

Церква секуляризується, втрачає здатність до спротиву, іде на невиправданий компроміс зі світом. Попри наявні «знаки часу», Церква неохоче їх розпізнає і не повертається до есхатологічної налаштованості. Капітулянтство, що проявляється у все меншому втручанні у «зовнішні» справи, загрожує Церкві внутрішніми проблемами. Праця декількох поколінь «прогресивних» теологів, а також існування окремих лобістських груп призвели до того, що сьогодні перебувають в небезпеці доктринальні засади християнської віри (досить згадати про існування в межах католицького духовенства опозиції, що виступає за лібералізацію у ставленні до розлучень та статевих збочень). Таким чином до Церкви наближується «мерзота запустіння»⁷

З такого ставлення до Церкви випливає сміливість правих ідеологів опонувати релігійним діячам низки Церков.

Слід зазначити, що частина правих є далекою від християнського світогляду взагалі, знаходячи себе у неоязичницьких культурах, що, своєю чергою, віддзеркалюється на символіці правих.

Режим внутрішньої окупації. На думку багатьох правих, нинішня незалежна Україна ніколи не була дійсно українською державою, оскільки Конституція не ставить долю та інтереси Нації на найвищий щабель значимості; жодний із українських правлячих режимів не орієнтувався на інтереси Нації як першочергові, керуючись, натомість, корпоративними інтересами в поєднанні з підтримкою залежності України від певного зовнішнього геополітичного центру.

Під час революційних подій 2013–2014 років праві ставили за мету скинути «режим внутрішньої окупації» Януковича. Після обрання Президентом Порошенка праві народжують критику нового режиму, не вважаючи політику Порошенка за націєцентричну.

⁷ ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 9.

Перемога справжньої Революції. У 2013–2014 році мали місце в один час і в одному місці дві революції: одна — євроінтеграційна, друга — націоналістична. Люди виходили на майдани, керовані різною мотивацією та маючи різні очікування: частина (близько двох третин, за оцінкою автора) бачила метою асоціацію з Євросоюзом, брутально відкинута Януковичем в останній момент, інша частина (близько однієї третини) виборувала на майданах нову, «національну» державу.

Режим Януковича був повалений спільними зусиллями, але «справжня Революція» не перемогла, бо в країні, на думку правих, залишилися ті ж самі правила «політичної гри». Рік-два після Майдану праві говорили про необхідність «завершення Революції», але останнім часом, приблизно через три роки, відверто декларують, що революція, насправді, взагалі не відбулася.

«Революція», в концепції правого руху, перетворена значною мірою на ідеал розвитку подій, на визначальну націєтворчу подію, яка обов'язково має відбутися та перемогти.

«Традиційні цінності». Це дуже часто виголошуване правими поняття в більшості випадків публічного слововжитку являє собою пустопорожню «мантру», тобто звучить воно як «священний», але водночас — не наповнений змістом вираз. Публічна права риторика практично не розтлумачує сенсу «традиційних цінностей», залишаючи за тими, хто чує про них, можливість самостійно наповнювати їх змістом так, як заманеться.

З огляду на консерватизм значної частини населення, концепт «традиційних цінностей» сприймається позитивно незалежно від того, хто саме використовує його у своїй риторичі, — праві, ліві, Церкви чи навіть суб'єкти ЛГБТ-руху. Щоправда, при перенасиченості інформаційного простору «традиційними цінностями» спостерігається зворотний ефект — роздратування від їх постійного згадування.

Заперечення загального та рівного виборчого права. На думку правих ідеологів, дорослі люди з явними «моральними вадами» мають бути позбавлені громадянського права голосу:

Квінтесенцією абсурду виборчої демократії є поширення загального виборчого права на всілякого роду асоціальних та аморальних осіб, зокрема на карних злочинців-рецидивістів, нарко- та алкозалежних, психічнохворих. Таким чином, впливати на долю країни можуть люди із клінічною шизофренією, содоміти, грабіжники, серійні маніяки, педофіли, гвалтівники⁸

«Політв'язні», або «в'язні сумління». Оскільки в ідеології правих Ідея вище від закону, то зі зрозумілих причин самі праві час від часу стають «жертвами» правосуддя, потрапляючи до СІЗО після вчинення ними злочинів, які з їхніх власних позицій є актами здійснення справедливості. Таким в'язням спікери правого руху надають публічний статус «політичних в'язнів», або «жертв режиму», що спрямовано на декілька цілей: по перше, на їхнє найшвидше визволення (бо правому руху потрібні всі «бойові»

⁸ ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Про віру та емпіризм в українській політиці // Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 269.

одиниці на волі), а по друге — на формування прихильної громадської думки, яка мусить сприймати ув'язнених хлопців як постраждалих за правильну ідею. Так, в Україні ефективно працює структура під назвою «Комітет визволення політв'язнів»⁹ на чолі з праворадикалом Миколою КОХАНІВСЬКИМ.

10.3. Основні риси правого світосприйняття та стилю життя

Чорно-білий світ. Концепт «ворогів». Права ідеологія містить доволі чіткі орієнтири для розрізнення добра і зла. Відповідно, у правому світосприйнятті світ набагато ближчий до «чорно-білої» парадигми, ніж світ у координатах різноманітності. Відповідно, ті, хто сповідує праву ідеологію, здатні чітко ідентифікувати серед інших людей «ворогів» — тих, хто активно просуває цінності та принципи, несумісні з правим світоглядом (мультикультуралізм, толерантність, лібералізм, права й свободи людини і т. п.), та тих, хто є уособленням цих цінностей і принципів (іммігранти, люди з іншим кольором шкіри, ЛГБТ тощо).

Спротив як стиль життя. Утвердження в житті такого порядку, що відповідав би правим цінностям, неможливий без боротьби, неможливий без руйнації того порядку речей, який існує в поточний момент. Головною домінантою життя прихильника правих ідей стає в такому разі Спротив з великої літери — активна діяльність, спрямована на перешкоджання «злу» у найрізноманітніших його проявах. Недарма один із ідеологів правого руху в Україні ІГОР ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ назвав свою останню друковану книгу, що є збірником його статей останніх років, «Орієнтири Спротиву».

Самоствердження через правопорушення. Для прихильника правої ідеології порушити закон задля ствердження правих ідеалів — не тільки бажано, але й почесно. Якщо правого активіста засуджують за скоєний злочин, це трактується правими як притягнення до кримінальної відповідальності «за націоналістичну діяльність». З чисто практичних міркувань праві воліють уникати переслідувань органами правопорядку та ув'язнення, але якщо так стається, використовують це як цеглинку в розбудові власного авторитету.

«Пряма дія» як найефективніший спосіб впливу на дійсність. Найкращим способом вплинути на дійсність є той, що є наочним і дає моментальний результат. Щоби припинити небажане для громади будівництво, треба зруйнувати будівельний паркан і прогнати будівельників. Щоби прикрити торгівлю наркотиками, треба самостійно покарати наркобариг. Щоби перешкодити поширенню ігроманії, треба розтрити ігровий салон. Щоби припинити «пропаганду гомосексуалізму», треба зірвати ЛГБТ-акції силою та побити учасників. «Пряма дія» — чітка, зрозуміла, швидка, завершена в часі акція. Наскільки вона лежить у правовому полі, чи не порушує права непричетних осіб,

⁹ Онлайн-ресурси організації: <http://kvp.in.ua>, www.fb.com/groups/155726361155842/

чи дійсно вона спрямована проти декларованої мети — це для виконавців другорядні питання.

Сутність «прямої дії» щодо ЛГБТ образно описав ідеолог правого спектру ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ, очільник партії «Братство» (цитуюмо мовою публікації):

Если мне не нравится пропаганда гомосексуализма, то я должен взять бутылку с бензином и кинуть в помещение того телеканала, который ведет эту пропаганду. Это наши отношения, а перепоручать государству борьбу за общественную мораль нецелесообразно¹⁰

Культ сили. Про це чи не найкраще висловився 2011 року тодішній депутат Львівської міської ради, член ВО «Свобода» ЮРІЙ МИХАЛЬЧИШИН:

Ми сповідуємо культ сили на службі ідеї. Ідея української нації передбачає пріоритет українців над іншими ідеями, життя та здоров'я українців — над усіма іншими міркуваннями. Якщо на загрозі цим цінностям стоїть дія, яка пов'язана з позбавленням життя вороже налаштованого до українця суб'єкта, звичайно, таку дію потрібно скоювати¹¹

«Вулиця та природа». Головні зміни на користь правих ідеалів мають бути унаочнені, мають відбуватися в публічному просторі. Водночас, саме публічний простір повинен насамперед відповідати уявленням правих про правильний суспільний устрій. Звідси — гостре реагування правих на деякі аспекти публічного простору (руйнування непотрібних пам'ятників і встановлення потрібних, перейменування вулиць, недопущення насамперед публічних ЛГБТ-акцій тощо).

Вміння боротися за свою правду в умовах вулиці доповнюється у правих вишколами на природі, спрямованими не тільки на розвиток певних навичок, але й на те, щоб зменшити залежність від віртуального інформаційно-комунікаційного середовища та споживацького способу життя.

Боротьба за своїх та їхня героїзація. Праві культивують дух побратимства, який передбачає, що заради однієї людини сотні інших кинуть свої справи та стануть на її захист, якщо буде потрібно.

Це проявляється в героїзації «безневинно ув'язнених» та масових акціях на їхню підтримку, причому, очевидно, самий факт, винуваті вони чи ні, не має значення в тому разі, якщо ймовірне порушення закону відповідало правим ідеалам (приклад — справа Андрія Медведька та Дениса Полщюка, підозрюваних у вбивстві скандального журналіста й письменника Олесья Бузини).

¹⁰ Корчинский: если с грехом вместо нас будут бороться менты, то они и попадут в царство небесное вместо нас / Новости Украины : from-UA.com. — 04.10.2012, 13:25. — Режим доступа: www.from-ua.com/news/0100a2b689d4c.html (обращение 04.12.16)

¹¹ «Свобода» закликала вбивати за українську ідею. — 12.04.2011, 15:10. — Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/svoboda-zaklikala-vbivati-za-ukrayinsku-ideyu.html> (звернення 03.12.16)

Одним із дієвих способів звільнення правих, які підозрюються у вчиненні злочинів, із слідчих ізоляторів, є взяття на поруки народними депутатами України, які поділяють їхні політичні погляди.

Героїзація затриманих, обвинувачуваних або засуджених правих посилюється засобами їх протиставлення правоохоронцям і суддям. Ось красномовні вирази, які використовувало в таких випадках праворадикальне Всеукраїнське об'єднання «Тризуб» імені Степана Бандери (попри те, що наведена нижче цитата стосується конкретної ситуації у певному часі, вона сприймається як універсально застосовна):

Тільки дивна для нормального християнина протидія [...] правоохоронців вберегла знахабнілих педерастів від повноцінного покарання. За цілком природні для християнина й українця дії міліціанти знову затримали декількох [таких-то]. Громада [такого-то міста] чітко й однозначно висловила своє ставлення до содомії. Але вірні прислужники режиму внутрішньої окупації та прихильники содомії — судді [такі-то] — влаштували безбожну судову розправу над молодими націоналістами, які стали на захист Божих заповідей, честі та гідності української нації¹²

«Месіанство». Праві з повною серйозністю твердять, що Україна здатна формувати порядок денний на європейському субконтиненті, зокрема у сфері моралі, причому декларована віра у здатність це зробити сягнула апогею одразу після падіння режиму Президента Януковича і Партії регіонів на початку 2014 року внаслідок революційних подій.

Скажімо, позиція «свободівця» БОГДАНА БЕНЮКА, висловлена ним у статусі народного депутата за 9 місяців до початку революції 2013–2014 років, вирізнялася модальністю («якщо... то...») та неконкретністю:

Не дарма нас виховували, що людина народжується на цей світ тільки щоб народити собі подібних і продовжити життя. Тоді всі довкола в світі будуть зменшувати своє населення, а українці будуть збільшувати. І тоді вже ми будемо диктувати свої закони для європейських країн, коли нас буде більше¹³

Буквально через рік, перебуваючи на піку революційного підйому, речник «Правого сектору» АРТЕМ СКОРОПАДСЬКИЙ поділився «наполеонівськими» планами в розгорнутому програмному інтерв'ю для Латвійського радіо, записано рідною для Скоропадського російською мовою:

¹² Заява «Режим внутрішньої окупації української нації...» [з приводу презентації у Львові квір-антології «120 сторінок Содому»] / ВО «Тризуб» ім. С. Бандери. — Бандерівець [сайт]. — Без дати [вересень 2009]. — Режим доступу: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmisd0/200909/article09> (звернення 05.12.16)

¹³ Бенюк відчуває нутром, що треба прийняти закон проти гомосексуалізму / Ірина РИБАКОВА. — Gazeta.ua. — 28.02.2013, 16:36. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/culture/_benyuk-vidchuvaye-nutrom-scho-treba-prijnyati-zakon-proti-gomoseksualizmu/484984 (звернення 03.12.16)

[...] в Европе [...] много отрицательного. Например, [...] лояльное отношение к ЛГБТ, тотальный либерализм. Мы не готовы к этому прислушиваться. [...] мы христиане, мы не можем отказываться от своих убеждений [...]. Да, Европа нам, безусловно, ближе, но мы хотим сильное государство, которое было бы в Европе, но не прислушивалось бы к тем демолиберальным вещам, которые Европа диктует в последнее десятилетие. Мы хотим оздоровить Европу, чтобы Украина была сильным государством в Европе. Мы хотим советовать Европе, подсказывать Европе, куда ей нужно идти, потому что, действительно, нынешнее состояние Европы, оно, конечно же, ужасное. Мы видим, в каком состоянии находятся церкви в Европе, что люди перестают ходить в церковь, что там [...] запрещают проявления своей религиозности. Естественно, мы против этого. [...] мы хотим сильное христианское европейское государство. [...] мы не смотрим на Европу как на «законодателя мод», мы не смотрим на Европу как на спасение [...]. Европа нам просто ближе, чем Россия. Возьмем пример Польши, [...] где запрещены аборт, где очень сильная роль католической церкви. Однако это тоже страна Евросоюза. То есть, Европа [...] неоднородна, там есть страны совершенно с жутким законодательством. Возьмем, допустим, Франция, где разрешены однополые браки, и возьмем Польшу — пример, который я приводил. На самом деле, [...] страны Евросоюза — [...] «неустоявшиеся» до сих пор. Несмотря на то, что Европа едина, внутри Европы есть разные течения. И мы хотим повернуть Европу в сторону [...] христианизации¹⁴

Як бачимо, бажаний культурно-моральний вплив України на «Європу» обов'язковим компонентом передбачає, згідно з позицією правих, скасування «лояльного ставлення» до ЛГБТ. Симптоматично також, що діячі правого руху репрезентують Україну та «Європу» в публічній риторичі як окремі геополітичні одиниці, тобто не розглядають Україну як частину Європи (що, до речі, є характерним і для діячів деяких інших політичних течій).

10.4. Субкультура

Праві характеризуються певними субкультурними рисами, серед яких: α) характерна символіка, — зазвичай, інтерпретація язичницьких символів або символів деяких авторитарних режимів ХХ ст., а також переосмислені християнські символи; β) стиль одягу, близький до мілітарно-польового; γ) прихильність до певних стилів музики (український рок відповідного ідеологічного спрямування, умовна «нордична» музика тощо); δ) ігнорування суспільного табу на грубу лайку під час «акцій прямої дії» (приклад — кричалка «Мусора, сосать!» під час зриву Фестивалю Рівності у Львові в березні 2016 року);

¹⁴ Правый сектор: «Мы расскажем Европе, куда ей идти» / Ольга Драгилёва, Юрий Николаев. — SM.LV · Latvijas Sabiedriskie Mediji. — 25.02.2014, 12:44. — Режим доступа: www.lsm.lv/ru/statja/mir/novosti/praviy-sektor-mi-rasskazhem-evrope-kuda-ey-idti.a78435/ (обращение 04.12.16)

є) культивування нахабної брехні в разі публічного обговорення «акцій прямої дії», яка має на меті приховати факти чи наміри щодо порушення правопорядку; ζ) прагнення до приховування своїх облич під час акцій, з тих ідеологічних міркувань, що важливішою є дія, а не індивід, який її вчиняє.

10.5. Праві до та після революційних подій 2013–2014 років

Організації правого спектру існували від початку української незалежності. 2012 року праві політичні сили стали частиною політичного мейнстріму, коли Всеукраїнське об'єднання «Свобода» здобуло 37 місць у парламенті VII скликання за партійними списками. Радикальне крило правих угруповань до революційних подій 2013–2014 років перебувало, за великим рахунком, на узбіччі суспільно-політичних процесів, хоча й було представлене широким переліком організацій різного штибу, значна кількість яких відзначилася й на ниві спротиву ЛГБТ — як на рівні заяв, так і на рівні акцій прямої дії.

Народження «Правого сектору» на базі Всеукраїнської організації «Тризуб» імені Степана Бандери під час революційних подій 2013–2014 років знаменувало переміщення праворадикалів з околиць суспільно-політичного життя одразу в самий мейнстрим, де вже певний час перебували помірковані праві в особі свободівців. І хоча пізніше «Правий сектор» не здобув перемоги на виборах до Верховної Ради України восени 2014 року та фактично пережив розкол, коли з його лав пішов очільник ДМИТРО ЯРОШ з групою прибічників, він сприймається в суспільстві станом на кінець 2014 року як одна з мейнстримних сил.

Так само у мейнстрімі з часів початку збройного конфлікту в Донбасі перебувають добровольчі батальйони, укомплектовані значною мірою з числа прихильників правої ідеології. Попри свою військову сутність та воєнне призначення, добробати, на відміну від штатних підрозділів Збройних Сил України, вільно декларували своє ставлення до тих чи інших суспільно-політичних питань, у тому числі до тематики ЛГБТ.

Про переміщення правого руху з маргінесів до мейнстріму непогано висловився популярний правий блогер ДМИТРО РІЗНИЧЕНКО:

Перед Майданом націоналісти були досить маргінальним прошарком, в політиці представленим лише буржуазно-травоїдною «Свободою». Під час Майдану йшли завзяті дискусії на тему вітань «Слава Україні», «Смерть ворогам!», смолоскипного маршу пам'яті Бандери та іншим маркерам. Але дії націоналістів, направлені на захист суспільства, змінили думку громади про них, і тепер «Слава Україні» лунає звідусіль, націоналістичну ідеологію ніхто не посміє назвати маргінальною¹⁵

¹⁵ Різниченко Дмитро: «Перед Майданом націоналісти були ...» [авт. коментар до основного допису] / ДМИТРО РІЗНИЧЕНКО [персональний профіль на Facebook]. — 19.03.2015, 11:31. — Режим доступу: www.fb.com/riznychenko.d/posts/979489305419115?comment_id=979596208741758&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R%22%7D (звернення 04.12.16)

ВО «Свобода» на виборах до парламенту VIII скликання, що відбулися восени 2014 року, не пододала 5-відсоткового бар'єру за партійним списком, а за одномандатними мажоритарними округами провела до Верховної Ради України всього сімох своїх представників і представниць, що, в цілому, слід трактувати як значний політичний провал, особливо — після тієї величезної ролі, яку відіграла «Свобода» в революційних подіях.

Станом на кінець 2016 року в правому середовищі, як і раніше, немає єдності: частина суб'єктів правого руху тримається радикальних позицій (зазвичай, це неформальні угруповання, наприклад — Misanthropic Division, актив якого зривав Фестиваль Рівності у Львові в березні 2016 року), частина перейшла на помірковані, зважені позиції (як, наприклад, створена на базі Цивільного корпусу «Азов»¹⁶ політична партія «Національний Корпус» на чолі з колишнім крайнім радикалом Андрієм Білецьким, яка повністю обійшла стороною у своїй партійній програмі питання ЛГБТ, зазвичай чутливе для правих).

10.6. Конфронтація праворадикального руху з владою на центральному рівні

Праворадикальне крило суспільно-політичних сил виступило рушійною силою революційних подій 2013–2014 років, а потім скерувало свої зусилля здебільшого не на заповнення владного вакууму, який утворився після падіння режиму Президента Януковича та повної втрати політичного капіталу Партією регіонів, а на участь у збройному конфлікті, який стрімко набирив обертів на Сході країни.

Обраний Президентом 2014 року ПЕТРО ПОРОШЕНКО та прихильна до нього політична сила — Блок Петра Порошенка, — яка здобула значну частину місць в обраній того ж року Верховній Раді VIII скликання, розпочали політику, що за своєю сутністю суперечила не тільки праворадикальній, але й поміркованій правій доктрині, адже Президент, його парламентська сила та солідарний із Президентом у базових питаннях уряд Яценюка:

1. Почали демонструвати залежність від ключових міжнародних та іноземних партнерів — як у політичному, так і економічному сенсах.
2. Не змогли забезпечити ефективне розслідування та покарання осіб, винних у загибелі Небесної Сотні.
3. Утрималися від введення воєнного стану та взяли курс на згортання військового конфлікту шляхом підписання 5 вересня 2014 року Мінського протоколу, а 12 лютого 2015-го — Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод. — Зміст цих угод із правих позицій можна трактувати як відмову від легітимного силового сценарію повернення контролю над територіями Сходу України, які фактично опинилися під владою невизнаних сепаратистських утворень «ДНР» та «ЛНР» та гібридної війни з Росією.

¹⁶ Повне найменування — Громадська організація «Товариство сприяння Збройним Силам України та Військово-Морському Флоту “Цивільний корпус «Азов»”».

4. Поступово знижували вплив, роль і значення добровольчих батальйонів, які було укомплектовано значною мірою з учасників революційних подій 2013–2014 років, прихильних до правої ідеології.
5. Спільно з судовою гілкою влади почали, на думку правих, переслідувати справжніх патріотів, висуваючи звинувачення у скоєнні злочинів, які з позицій правої ідеології слід було трактувати як цілком прийнятні дії в умовах фактично воєнного часу.
6. Проявили лояльність до ЛГБТ-проблематики, передусім — через дві фундаментальні юридичні дії: введення прямої заборони дискримінації на підставах сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності до чинного трудового кодексу, прийняття урядового плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, до якого увійшла значна кількість завдань за ЛГБТ-компонентом.

У таких умовах праві сили посіли позицію, різко опозиційну до чинного політичного режиму. Відповідне ставлення до влади поетично й водночас песимістично описав улітку 2015 року один із правих ідеологів, свободівець Юрій Ноєвий¹⁷

Як видно з часу Майдану, Україна перейшла під зовнішнє управління Заходу. Про це свідчать дії креольських верхів: Порошенка, Яценюка і коаліції. Останні події обнадіюють креолів на закріплення колоніалізму: [...] війна злита і воєнстану не буде, добровольців знищили, націоналістів репресують, олігархів залишили, іноземці рулять в Уряді, [...] МВФ вказує, ЄС вказує, США вказують — хитрі і терплячі креоли готові здати все, окрім своєї вигоди. Вона гарантується через служіння Заходу. Незалежної України нема. На даний момент двері історії зачиняються. Відкрити їх можуть тільки відчайдушні дії проти Порошенка і ліберального режиму олігархів. Суверенність як потенціал зберігає невелика частина суспільства. Адже значна частина України вірить у світле майбутнє євроінтеграції. Хоча вона насправді вже перетворилася у нову залежність¹⁸

У лютому 2016 року свою оцінку Президентові Порошенку висловив тодішній заступник очільника «Правого сектора» Андрій ТАРАСЕНКО, який одним місяцем пізніше був обраний керівником цієї політичної сили», причому для ілюстрації своїх тез послуговувався ставленням Порошенка до тематики ЛГБТ:

[...] Захід тисне на Україну, примушує нас приймати свої псевдоцінності. Порошенко слухняно виконує волю Заходу. Минулий рік виявився знаковим

¹⁷ Ноєвий Юрій Миколайович, заступник голови Київської обласної ради VI скликання, заступник Конотопського міського голови (Сумська область): www.fb.com/yuriy.noievuj (Юрій Ноєвий [основна особиста сторінка]), www.fb.com/9okrug.noevuy (Юрій Ноєвий [резервна особиста сторінка])

¹⁸ Ноєвий Юрій: «Як видно з часу Майдану...» / Юрій Ноєвий [персональна сторінка на Facebook]. — 22.07.2015, 22:52. — Режим доступу: www.fb.com/yuriy.noievuj/posts/10200854634723433 (звернення 04.12.16)

у цьому відношенні. На початку літа у Києві провели «гей-парад». Державна влада, Порошенко і Аваков, доклали максимум зусиль, аби він відбувся. [...] [...] Порошенко —] безідейний барига, який просто хоче сподобатися своїм партнерам. [...] Порошенко буде в Україні лібералістичну диктатуру. І якщо ми його не зупинимо, то будемо мати і легалізовані «одностатеві шлюби» з правом усиновлення дітей, і щорічні «гей-паради», і орди кольорових мігрантів, і дитячі садочки та школи, де дітей переконуватимуть, що вони мають самостійно обирати собі «гендер». Порошенко — марі[о]нетка. [...] Йому говорять забезпечити вигідні для «ЛГБТ» зміни в законодавстві — він забезпечує¹⁹

¹⁹ Андрій Тарасенко: Порошенко буде лібералістичну диктатуру / Бандерівець. — 15.02.2016, 11:40. — Режим доступу: <http://banderivets.org.ua/andrij-tarassenko-poroshenko-buduye-liberalistychnu-dyktaturu.html> (звернення 05.12.16)

11. Праві та ЛГБТ в Україні

11.1. ЛГБТ як об'єкт негативного ставлення: ідейна основа

Права ідеологія передбачає практично однозначне негативне ставлення до ЛГБТ. Обґрунтування цього ставлення мають широку основу — це і посилання на християнське віровчення, і трактування ЛГБТ як агентів морального занепаду, і розгляд ЛГБТ через призму збочень та «заперечення людської природи», і чимало інших ідеологічних посилів.

Про метафізичне призначення ЛГБТ розмірковує, наприклад, речник «Правого сектору» АРТЕМ СКОРОПАДСЬКИЙ (лютий 2014 року, мовою оригіналу):

*[...] зло, которое пришло в мир в виде ЛГБТ [...] для того, чтобы искоренить божественное начало в душах людей [...]*¹

Один із ідеологів правого руху в Україні ІГОР ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ розглядає (2016 рік) ЛГБТ через призму гендерної ідеології, яка заперечує Божий задум:

Якщо ми поглянемо на проблему ЛГБТ, то побачимо щось більш фундаментальне, аніж моральне виродження. Сьогодні на порядок денний вноситься не питання моральної виправданості гомосексуалізму та інших сексуальних відхилень, а надважлива антропологічна проблема. Гендерна ідеологія, що стоїть за ЛГБТ, у якості своєї основи має зухвале заперечення людської природи. Стать як фундаментальний принцип існування людини відкидається. На її місце намагаються поставити концепцію гендеру. Адепти радикального лібералізму (складовою якого є гендерна ідеологія) прагнуть переконати людей, що вони не є такими, якими їх створив Бог, — статевими істотами, чоловіками й жінками. Для Церкви як оборонця істини це надзвичайно радикальний виклик. Важко знайти якийсь історичний аналог диктатурі брехні, котра нині утверджується. Цілі народи, які не знали правдивої релігії, могли скочуватися до глибин морального виродження. Та все ж, до принципового заперечення людської природи справа не доходила²

¹ Правый сектор: «Мы расскажем Европе, куда ей идти» / Ольга Драгилёва, Юрий Николаев. — SM.LV · Latvijas Sabiedriskie Mediji. — 25.02.2014, 12:44. — Режим доступа: www.lsm.lv/ru/statja/mir/novosti/praviy-sektor-mi-rasskazhem-evrope-kuda-ey-idti.a78435/ (обращение 04.12.16)

² ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 8–9.

Той же Загребельний, який доволі послідовно розробляв тему ЛГБТ, вбачає небезпеку у світовій політиці міжнародних корпорацій::

[...] корпораціям досить вигідний моральний занепад суспільства. Їм вигідні розлучення, вигідні «вільна любов» та «сексуальна свобода», вигідний гомосексуалізм, позаяк останній прирікає людей на самотність, котру вони хочуть втамувати безладними протиприродними зв'язками. Сірий натовп атомізованих споживачів — саме це потрібно для корпорацій [...] Слід відзначити, що йдеться саме про атоми — точки, котрі, не здобувши укоріненості у горизонтальних зв'язках, не мають також вертикального напрямку самореалізації. Традиційний шлях людської самореалізації, зокрема реалізації сексуальної природи, передбачає дві перспективи: вертикальну та горизонтальну. Горизонтальна перспектива — це шлях подолання власної половинчастості (сексуальності) через співжиття з особою протилежної статі і подальше продовження роду. Вертикальна перспектива передбачає цілібат (екстремою вертикальної самореалізації можна вважати відлюдництво). Натомість атому достатньо бути просто точкою, вся енергія якої витрачається на здобуття відносного матеріального комфорту³

Лаконічне ідеологічне обґрунтування негативної ролі ЛГБТ висловив правий активіст і радикал ІГОР МОСІЙЧУК (2014 рік):

Гомосексуалізм та інші збочення суперечать вірі в Бога. [...] Содомія руйнує [...] родини⁴

Свого роду «ідеальну» позиційну заяву, у якій змальовується в усіх кольорах негативна роль ЛГБТ, зробило ще 2009 року Всеукраїнське об'єднання «Тризуб» імені Степана Бандери, очолюване в той час майбутнім провідником «Правого сектора» ДМИТРОМ ЯРОШЕМ. Рівень демагогічності цієї заяви настільки високий, що праві оратори могли би докласти її ледь не до будь якого-періоду в межах останніх 10 років — з тих пір, коли 2006-го ЛГБТ-рух набув визначної видимості в суспільно-політичних процесах:

Режим внутрішньої окупації української нації, прислугуючи глобалістичному демолібералізму, сприяє поширенню у державі Україна різноманітних сатанинських збочень. Пропаганда содомії, розбещення молодого покоління нашого народу, популяризація так званої «гендерної рівності» та фемінізму — це ті засоби, якими чужинці намагаються розкладати та нівелювати

³ ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ І. Моральний розклад суспільства і прибутки, або Лівачи на службі капіталу // Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 262–263.

⁴ Ігор Мосійчук: «Шановний Віталій Володимирович...» / ІГОР МОСІЙЧУК [персональний профіль на Facebook]. — Допис автора від 04.07.2014. — Цитується за http://lgbt.org.ua/life/opinion/show_1942/ — станом на 04.12.16 посилання не активне, а також за www.informator.su/igor-mosiychuk-gey-parad-tse-provokatsiya/ — станом на 04.12.16 посилання не активне

традиційні християнські цінності, що у всі часи були опертям української нації у її боротьбі з внутрішніми та зовнішніми ворогами. Ця боротьба диявола з Христовою правдою сьогодні активізувалася по всій Україні. Підконтрольні олігархам неукраїнського походження засоби масової інформації несуть содомітську заразу в маси українського люду; [...] попса виспіває дифірамби сексуальним збоченцям; постмодерністська псевдолітература зі сторінок книг, журналів, газет агітує українців ставати педерастами та лесбійками

11.2. Гомофобія в системі інших фобій правої ідеології

У правовому дискурсі гомофобія є лише однією з ідейних установок та форм демонстрації ворожого ставлення до певних суспільних явищ і процесів, які, на переконання правих, шкодять Україні. Пліч-о-пліч зі сповідуваною правими гомофобією ідуть ксенофобія, зокрема у формі мігрантофобії, та інші форми соціального протесту.

Прикладом процесу, неприйняттого з правих позицій, є імміграція до України біженців та дальше надання їм в Україні офіційного притулку з відповідними соціальними гарантіями. Так, у лютому 2016 року Цивільний корпус «Азов» узяв активну участь у недопущенні влаштування локації для іммігрантів із Сирії у Яготині⁵.

Водночас, праві ідеологи пов'язують «просування гомосексуалізму» з низкою суспільних негативних для суспільства явищ, зводячи протидію ним до войовничої формули «або вони нас, або ми їх». Про це змістовно висловився в день, коли мав відбутися у Києві І Марш Рівності, голова Всеукраїнської політичної партії «Братство» ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ:

[...] гріх не буває замкнений в собі. Гріх завжди агресивний. Боротьба за привілеї гомосексуалістів скрізь іде поруч з впровадженням ювенальної юстиції (обмеженням прав батьків на виховання власних дітей), з заборонаю публічного віросповідання (заборони на хрестики, на проповідь проти гріха, обмеженням прав християн на усиновлення тощо), зі зворотною [sic] дискримінацією. Саме тому багато хто вважає, що содомітів треба загнати назад у їхні притони, доки вони не загнали нас до концтаборів⁶

11.3. Яким же є місце ЛГБТ в ідеальній картині світу правих?

У 2009-му, всього за чотири роки до революційних подій 2013–2014 років, крайньо праві пропонували застосувати до ЛГБТ цілу низку суворих репресивних заходів, серед

⁵ <http://azov.press/ru/protest-proti-pereselennya-v-yagotin-migrantiv-iz-sirii>

⁶ Гомосексуалізм, як любой гріх агресивен — Корчинский / ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ. — UAinfo. — 20.05.2012, 13:02. — Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/15381-gomoseksualizm-kak-lyuboy-greh-agressiven-orchinskiy.html> (звернення 04.12.16)

яких: ліквідація содомітських злочинних угруповань [тобто ЛГБТ-організацій] на теренах України; повна заборона будь-якої пропаганди статевих збочень; введення кримінальної відповідальності за содомію; примусова хімічна стерилізація содомітів⁷.

На думку правих ідеологів, дорослі люди з явними «моральними вадами», в тому числі ЛГБТ, мають бути позбавлені громадянського права голосу (цю ідею сформульовано у 2012 році):

Квінтесенцією абсурду виборної демократії є поширення загального виборчого права на всілякого роду асоціальних та аморальних осіб, зокрема на карних злочинців-рецидивістів, нарко- та алкозалежних, психічнохворих. Таким чином, впливати на долю країни можуть люди із клінічною шизофренією, содоміти, грабіжники, серійні маніяки, педофіли, гвалтівники⁸

Більшість правих і раніше, і тепер погоджувалася з тим, що має бути поза законом інформаційна присутність ЛГБТ, на позначення якої праві використовують штучний конструкт «пропаганда гомосексуалізму». Яким чином праві популяризують цей підхід, показано в інших структурних частинах цього огляду.

Праві демонструють прагнення до повного витіснення ЛГБТ з публічного простору: на їхню думку, ті локації, в яких ЛГБТ можуть вільно себе почувати, — це, насамперед, суто приватний простір (можуть «робити вдома те, що хочуть», — Юрій Ноєвий, ВО «Свобода»), а також «їхні притони» (ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ, «Братство»).

Щоправда, найпоміркованіші праві допускають соціальну репрезентацію для ЛГБТ, але ставлять її у пряму залежність від того, наскільки активно та помітно була їхня роль в останній «українській революції», а після цього — «на фронті». Ця позиція доволі ґрунтовна була представлена популярним українським блогером правого гатунку ДМИТРОМ РІЗНИЧЕНКОМ у його дописі на Facebook від 19 березня 2015 р. та подальшій публічній онлайн-дискусії:

ЛГБТ-спільнота (політичні гомосексуалісти) залишилися за кадром української революції, бо так і не спромоглися нічого зробити для революції. Якби вони [ЛГБТ] створили окрему сотню [на Майдані] і билися на передових барикадах, якби вони потім організували окремий добровольчій батальйон і покрили себе славою в боях, відношення до них було б геть іншим. Якби вони повернулися з фронту і вийшли парадом на Хрещатик, Україна б їх вітала. [...] Майдан був явищем, у якому кожна суспільна сила проявила себе безпосередньо. Показала, на що вона здатна по факту — без папірців, умовностей та іншої маячні. Якби ЛГБТ-спільнота проявила характер,

⁷ Заява «Режим внутрішньої окупації української нації . . . » [з приводу презентації у Львові квір-антології «120 сторінок Содому»] / ВО «Тризуб» ім. С. Бандери. — Бандерівець [сайт]. — Без дати [вересень 2009]. — Режим доступу: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmisd0/200909/article09> (звернення 05.12.16)

⁸ ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Про віру та емпіризм в українській політиці // Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 269.

українське суспільство прийняло б її, бо в той момент українці гостро потребували будь-якої реальної допомоги і сили. [...] Була окрема жіноча сотня (і не одна). Була серед них сотня феміністок. Кожен суспільний рух, який претендував на політичну суб'єктність в новій Україні, піднімав на Майдані власний прапор. Прапору ЛГБТ серед них не було, бо гомосексуалісти як політичний суб'єкт — це оксюморон, що може існувати у спокійному і ситому європейському суспільстві, а не на справжньому фронті і в справжній боротьбі. [...] Я глибоко шаную гомосексуалістів, які зараз воюють на фронті. [...] Розуміння суспільства добувається не прапором, а боротьбою. Спочатку довівши характер, а потім піднявши прапор, можна було не боятися нічого — ні релігійних фундаменталістів, ні фашистів. [...] У моєму батальйоні був яскраво виражений гомосексуаліст. Він цього не озвучував, але хлопці швидко вираховували його вподобання, і це стало лише приводом до беззлобних солдатських жартів поза очі (це щодо лютої гомофобії українського суспільства). Під час оточення під Іловайськом він знищив кілька одиниць ворожої бронетехніки, і самотужки, пораненим, вийшов з оточення. Пізніше командир представив його до ордену, але він не встиг його отримати — загинув у Дебальцево, царство небесне. Якби після Іловайська він вирішив вийти на Хрещатик з райдужним прапором, я б сам вийшов і став поруч, аби битися з тими, хто вирішить йому заважити. Для того, щоб українське суспільство прийняло ЛГБТ-рух, і стало на його сторону у боротьбі з гомофобами, обличчям цього руху мусить бути саме такий борець [...] Я щось не пам'ятаю, щоб хтось з провідників ЛГБТ-руху був у перших рядах Майдану чи на фронті. [...] Лояльність суспільства ніколи не падає з неба, її треба виборювати, а в умовах революції і війни — завойовувати кров'ю⁹

11.4. Технології правих з нагнітання гомофобії та впливу на громадську думку

Апеляція до Біблії, релігії, віри, духовності та моралі, до неприпустимості «легалізації гріха». Мовними засобами праві створюють штучне протиставлення понять духовного виміру, з одного боку, та всього, що пов'язано з ЛГБТ, із іншого боку. Таким чином, у масовій свідомості провокується оцінка «Якщо ти за духовність, то маєш бути проти ЛГБТ», спрямована на залучення до спротиву широких мас із християнським світоглядом. Приклади:

1. кожна ЛГБТ-акція — це «антихристиянське, диявольське дійство» (ВО «Тризуб» ім. С. Бандери)¹⁰;

⁹ Різниченко Дмитро: «ЛГБТ-спільнота (політичні гомосексуалісти) залишились за кадром ...» [допис та подальші авторські коментарі] / ДМИТРО РІЗНИЧЕНКО [персональний профіль на Facebook]. — 19.03.2015, 11:31. — Режим доступу: www.fb.com/riznychenko.d/posts/979489305419115 (звернення 04.12.16)

¹⁰ Заява «Режим внутрішньої окупації української нації ...» [з приводу презентації у Львові квір-антології «120 сторінок Содому»] / ВО «Тризуб» ім. С. Бандери. — Бандерівець [сайт]. —

2. «гомосексуалізм» «суперечить вірі в Бога, суспільній моралі та традиційним усто-
ям», це явище «є ворожим, чужинським» (ІГОР МОСІЙЧИК, Радикальна пар-
тія)¹¹;
3. Марші Рівності проводяться, «щоб принизити українську духовну спадщину» (ЮРІЙ
НОЄВИЙ, ВО «Свобода»)¹²;
4. «Під гаслами боротьби з дискримінацією та забезпечення прав сексуальних мен-
шин збоченці прагнуть віддалити наше законодавство від суспільної моралі, поши-
рити в нашій країні статеvu розбещеність, яка неодмінно призведе до виродження
нації» (ОЛЕГ ОСУХОВСЬКИЙ, ВО «Свобода»)¹³.

Насильство проти ЛГБТ виправдовується посиланнями на ті цитати з Біблії, які не стосуються ЛГБТ навіть опосередковано. Приклад — позиція речника «Правого се-
ктору» АРТЕМА СКОРОПАДСЬКОГО, висловлена ним у лютому 2014 року:

*[...] как написано в Новом Завете, что сказал Спаситель: «Не мир, но меч
принес я в этот мир». То есть [...] зло, которое пришло в мир в виде ЛГБТ
[...] для того, чтобы искоренить божественное начало в душах людей, —
оно, конечно, должно быть вырвано с корнем¹⁴*

Іноді праві акцентують на тому, що якісь ЛГБТ-заходи співпадають з якимись датами
чи особливими періодами в релігійному житті, ніби ЛГБТ спеціально планують свої події
саме таким чином. Наприклад, Народний Рух України у своїй протестній заяві з приводу
підготовки Фестивалю Рівності, запланованого на 19–20 березня 2016 року у Львові,
зазначив:

*у Перший тиждень Великого Посту за юліанським календарем та в часі
тривання Великого Посту за григоріанським календарем, а саме 19 та 20
березня цього року ЛГБТ лобі планує провести так званий Фестиваль рів-
ності Львів 2016. Розцінюємо це, як безпрецедентну проти львів'ян, біль-
шість з яких належить до монотеїстичних конфесій — греко-католиків, римо-
католиків, православних, протестантів та юдеїв [...] Ми також заявляємо*

Без дати [вересень 2009]. — Режим доступу:
<http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistd0/200909/article09>
(звернення 05.12.16)

¹¹ З допису ІГОРЯ МОСІЙЧУКА (Радикальна партія) на своїй сторінці у Facebook, нині (грудень
2016) відсутнього в публічному доступі

¹² Ноевий Юрій: Марш екстремістів в Києві для путінської пропаганди / Gazeta.ua : Блоги. —
04.07.2014. — Режим доступу:
<http://gazeta.ua/blog/44321/marsh-ekstremistiv-v-kiyevi-dlya-putinskoyi-propagandi>
(звернення 03.12.16)

¹³ Свобода і подарси / Рівне вечірнє : газета Рівненської області. — 2012. — № 18. — 8 березня
2012 р. — Онлайн-версія доступна за посиланням:
www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=030930 (звернення 04.12.16)

¹⁴ Правый сектор: «Мы расскажем Европе, куда ей идти» / ОЛЬГА ДРАГИЛЁВА, ЮРИЙ
НИКОЛАЕВ. — SM.LV · Latvijas Sabiedriskie Mediji. — 25.02.2014, 12:44. — Режим доступа:
www.lsm.lv/ru/statja/mir/novosti/praviy-sektor-mi-rasskazhem-evrope-kuda-ey-idti.a78435/
(обращение 04.12.16)

свій протест проти політики уряду, який розробляє законодавство про легалізацію в Україні одностатевих партнерств [...] Така поведінка українського Уряду [...] суперечить переконанням більшості громадян України, які сповідують християнство, юдаїзм та іслам [...]¹⁵

Протиставлення ЛГБТ і «традиційних цінностей». Поняття, базовані на «традиційності», часто зустрічаються в правій риториці, хоч не тільки в ній, але й у риторичі всіх консервативних сил. Крім «традиційних цінностей» та «традиційної сім'ї» часто також трапляється «традиційна сексуальна орієнтація» на противагу «нетрадиційній».

Показовою є розгорнута думка з приводу ЛГБТ народного депутата України VII скликання (2012–2014) від ВО «Свобода», народного артиста України БОГДАНА БЕНЮКА, висловлена ним у лютому 2013 р. після прийняття парламентом у першому читанні проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)» від 20 червня 2011 року № 8711, відомого як законопроект із заборони «пропаганди гомосексуалізму»:

Позиція «Свободи» з приводу пропаганди способу життя сексуальних меншин в Україні відома. Сила, яку я представляю, народ, який я представляю, мають одностайну позицію, я відчуваю нутром. І вона спрацьовує на найважливіші цінності збереження родини. Якщо собі уявити фантазмагоричну подію, що у нашому житті будуть домінувати одностатеві шлюби, чи можемо ми почути пісню «Рідна мати моя, ти ночей не доспала»? Якщо та ситуація настане, то на землі буде крах. Ми розуміємо нутром, що всі ці речі, які часто-густо доходять до нас з Європи, не потрібні. [...] у радянські часи гомосексуалізм вважався хворобою. Зараз цього немає, але й треба пропагувати сімейні стосунки. Не дарма нас виховували, що людина народжується на цей світ тільки щоб народити собі подібних і продовжити життя. Тоді всі довкола в світі будуть зменшувати своє населення, а українці будуть збільшувати. І тоді вже ми будемо диктувати свої закони для європейських країн, коли нас буде більше¹⁶

Схожу позицію засвідчував однопартієць БЕНЮКА — заступник Голови Верховної Ради України РУСЛАН КОШУЛИНСЬКИЙ:

¹⁵ Зупинимо антиукраїнські провокації! (ВІДЕО) : Заява фракції Народного Руху України у Львівській обласній раді / Львівська крайова організація Народного Руху України [сайт]. — 15.03.2016, 08:38. — Режим доступу: www.nru.lviv.ua/novini/zupinimo-antiukrayinski-provokatsiyi.html (звернення 05.12.16)

¹⁶ Бенюк відчуває нутром, що треба прийняти закон проти гомосексуалізму / ІРИНА РИБАКОВА. — Gazeta.ua. — 28.02.2013, 16:36. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/culture/_benyuk-vidchuvaye-nutrom-scho-treba-prijnyati-zakon-proti-gomoseksualizmu/484984 (звернення 03.12.16)

вимагати [...] ухвалення [законопроекту 2342 про захист трудових прав працівників і працівниць незалежно від їхньої сексуальної орієнтації] від України з традиційними християнськими цінностями є неправильно¹⁷

Завдяки тривалому, багаторічному вживанню, мовні конструкції, базовані на «традиційності», — з одного боку, є узвичаєними в масовій свідомості (акцептованими нею), але, з іншого, певною мірою девальвованими, оскільки надто часто повторюване втрачає цінність. Узвичаєння певного концепту в масовій свідомості, як часто трапляється в таких випадках, призводить до того, що він припиняє критично осмислюватися. Класичний приклад, який це демонструє, — вираз «органи внутрішніх справ»: адже мало хто аналізує, чому для позначення органів правопорядку використовується словосполучення «внутрішні справи», явно не доречно для цього за змістом.

Апелюючи до «традиційності», праві зазвичай не в стані наповнити конкретним змістом ані «традиційні цінності», ані розтлумачити сутнісні ознаки «традиційної сім'ї». У зв'язку з цим усі конструкції, які апелюють до «традиційності», можуть бути доволі легко опротестовані та деконструйовані через звернення до їх правдивого смислового наповнення.

Ідеологи правих, доробок яких виходить за агітаційно-пропагандистські межі, частково визнають описаний вище феномен. Зокрема, у викладі ІГОРЯ ЗАГРЕВЕЛЬНОГО це виглядає так:

[...] захист традиційних сімейних цінностей, захист звичних гендерних ролей є актуальним і потрібним. Проте наскільки традиційною у строгому значенні цього слова є сучасна родина? Наскільки традиційними є пересічні, «консервативні» уявлення про чоловіка та жінку? Не важко здогадатись, що ці уявлення часто стають жертвою гендерної пропаганди не лише через силу останньої, але й через власну внутрішню кризу, через власну «нетрадиційність» — відірваність від ідеалу, власного архетипу. Натомість важко собі уявити, що гендерна пропаганда мала би успіх у часи Середньовіччя. Отож, між сучасним станом речей, між тим, що хочуть захистити консервативні сили, і станом речей по справжньому традиційним існує чимала дистанція. Кожен етап цієї дистанції — це етап деградації, подібний певною мірою до нашого етапу (пор. зауваження Рене Генона про «чисто сучасні за своїм походженням ідеї... взяті на більш ранній стадії свого розвитку»). І якщо ми хочемо уберегтися від подальшого виродження, нам потрібно орієнтуватися не на існуючий status quo, а на щось більш надійне. Водночас пошук цього «більш надійного» передбачає аналіз пройденого шляху деградації¹⁸

¹⁷ Руслан Кошулинський: Євроінтеграція викриє всіх агентів Кремля в Верховній раді / ПАВЛО ВУЕЦЬ. — Главком. — 03.09.2013, 10:00. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/13653.html> (звернення 04.12.16)

¹⁸ ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Репрезентація капіталістичного типу маскуліності в оповіданні М[ігеля] де Унамуну «В усякому разі, справжній чоловік» // Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 302–303.

Зухвале заперечення дискримінації на підставі сексуальної орієнтації. Праві повторюють як мантру, що в Україні не існує жодної дискримінації людей на підставі сексуальної орієнтації, що ніхто нікого не утискає, а Конституція всім гарантує рівні права, цинічно замовчуючи, що саме праві є джерелом найбільшого насильства щодо ЛГБТ в Україні і що саме праві неодноразово виступали з пропозиціями обмежити права й свободи людини в Україні для ЛГБТ, зокрема на законодавчому рівні. Позицію ВО «Свобода» висловив голова партійної Київської міської організації Андрій Ілленко незадовго до початку Євромайдану, причому в той час аналогічну позицію мали і представники Партії регіонів:

Ми вважаємо, що гомосексуалізм — це ненормально, але ця ненормальність є приватною справою дорослих людей. Їх ніхто за це не переслідує і не дискримінує¹⁹

З абсолютною упевненістю те саме стверджував іще один правий діяч-свободівець — заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації ІГОР МІРОШНИЧЕНКО, народний депутат України VII скликання (2012–2014):

Українське законодавство забороняє таку дискримінацію [за ознакою сексуальної орієнтації] і передбачає адміністративну чи кримінальну відповідальність²⁰

Уже під час революційних подій 2013–2014 років і незабаром після них праві угруповання скоювали систематичні напади на «власну територію» ЛГБТ — заклади дозвілля, — користуючись деморалізацією силових структур внаслідок революційних подій і зміни політичного режиму: в період із січня по червень 2014 року відбулося, як мінімум, дев'ять атак на столичні гей-клуби «Ендібар» і «Помада»: постраждали деякі з відвідувачів і охоронців; інтер'єр і технічне обладнання обох клубів було потрощено²¹, що спричинило значні матеріальні збитки. За наявною інформацією, ці злочини не розкриті. Попри цю хвилю насильства й агресії, той же Ілленко без тіні сумніву повторив мантру про відсутність дискримінації в середині травня 2014 року:

я не вважаю, що в Україні є проблема з дискримінацією сексуальних меншин, я абсолютно переконаний, що такої проблеми не існує. [...] В Конституції [...] все вичерпно написано. Я переконаний що цього достатньо²²

¹⁹ BBC Україна: Чи розглядатиме Рада сексуальну орієнтацію / Корреспондент.net. — 04.09.2013, 21:15. — Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/bbc/1599837-vvs-ukrayina-chi-rozglyadatime-rada-seksualnu-orientaciyu> (звернення 03.12.16)

²⁰ События 21.07.2013 19:00 [відеосюжет «Однополая любовь стала камнем преткновения...»] // Україна [телеканал], інформаційна програма «События». — Авт.: Юлія Плисенко, Євгеній Ксензенко, Юрій Кирча. — 21.07.2013. — Режим доступу: <http://kanalukraina.tv/episode/27836/>, 15'05"–17'45" (станом на 04.12.16 посилання є неактивним)

²¹ На цьому відео зафіксовано спробу одного з нападів: www.youtube.com/watch?v=RY2e8LoKbnI

²² Від гомофобії програє все суспільство — Шеремет // МАРІЧКА НАБОКА. — Радіо Свобода. — 19.05.2014, 16:58. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25386695.html> (звернення 03.12.16)

Згаданий вище «свободівець» ІГОР МІРОШНИЧЕНКО, вже будучи депутатом Київської міської ради, повернувся до цієї теми у березні 2016 року, заявивши без тіні сумніву:

Мы [ВО «Свобода»] однозначно считаем, что права ЛГБТ никак не притесняются²³

Така послідовність публічних спікерів «Свободи» в запереченні очевидного свідчить про глибоко усвідомлену та цілеспрямовану інформаційну стратегію щодо викривлення соціальних реалій задля досягнення власних політичних цілей.

Протиставлення ЛГБТ-акцій і «війни на Сході». Зображуючи публічні правозахисні акції ЛГБТ-руху як розважальні гей-паради, праві використовують для додаткового нагнітання їх несприйняття громадськістю формулу протиставлення цих заходів військовому конфлікту на Сході, не шкодуючи найвиразніших мовних засобів. Наприклад, ІГОР МОСІЙЧУК (Радикальна партія) каже, що «гей-парад» (Марш Рівності) 2014 року в Києві планується «в часи, коли найкращі сини Держави та Нації проливають кров, захищаючи Вітчизну»²⁴.

Спотворення ідейних поглядів ЛГБТ, цілей і завдань ЛГБТ-руху, виголошення фантастичних причин формування гомосексуальності, жахання уявними картинами майбутнього. Окремі діячі правого руху вдаються до масштабних переповідань стратегії ЛГБТ-руху, спотворюючи її та ігноруючи український контекст. Зразком такого перекручення є твердження очільника столичного осередку ВО «Свобода» АНДРІЯ ІЛЛЕНКА, сформульоване ним під час активної фази розгляду в парламенті проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)» від 20 червня 2011 року № 8711, яким передбачалося встановлення відповідальності за «пропаганду гомосексуалізму»:

У деяких західноєвропейських країнах з цього все починалось: спочатку у законодавство вводилося поняття «сексуальна орієнтація». Після цього — легалізація гомосексуальних шлюбів. Наступний крок — дозвіл на всиновлення дітей гомосексуалістами. Ще далі — офіційні уроки гомосексуалізму в школах і введення кримінальної відповідальності за так звану гомофобію²⁵

²³ Утром деньги, вечером геи / ЮЛИАНА СКИБИЦКАЯ. — Страна.ua. — 11.03.2016, 15:30. — Режим доступа: <http://strana.ua/articles/analysis/3860--deputaty-dazhe-ne-znayut-hto-budet-zakonoproekt-ob-odnopolyh-parah.html> (обращение 04.12.16)

²⁴ Ігор Мосійчук: «Шановний Віталій Володимирович...» / ІГОР МОСІЙЧУК [персональний профіль на Facebook]. — Допис автора від 04.07.2014. — Цитується за http://lgbt.org.ua/life/opinion/show_1942/ — станом на 04.12.16 посилання не активне, а також за www.informator.su/igor-mosiychuk-gey-parad-tse-provokatsiya/ — станом на 04.12.16 посилання не активне

²⁵ BBC Україна: Чи розглядатиме Рада сексуальну орієнтацію / Корреспондент.net. — 04.09.2013, 21:15. — Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/bbc/1599837-vvs-ukrayina-chi-rozglyadatime-rada-seksualnu-orientaciyu> (звернення 03.12.16)

Перекручення з боку «свободівця» полягали в тому, що:

1. Поняття «сексуальна орієнтація» увійшло до українського законодавства за два роки до того — 28 липня 2011 року, коли набрала чинності Угода між Україною та Іспанією щодо врегулювання та упорядкування трудових міграційних потоків між двома державами від 12 травня 2009 р., ратифікована Верховною Радою України 1 грудня 2010 р. зі збереженням у тексті Угоди прямої заборони дискримінації на підставі сексуальної орієнтації.
2. Станом на той час, коли свободівець Іллєнко викладав свої концептуальні пояснення щодо стратегій «просування гомосексуалізму», український ЛГБТ-рух не ставив питання про поширення в Україні інституту шлюбу на осіб однієї статі, натомість вимагав запровадження іншого правового інституту — реєстрованого цивільного партнерства.
3. Заборона щодо всиновлення / вдовчєріння в Україні дітей особами з гомосексуальною орієнтацією в порядку індивідуальної адопції не існувала ані тоді, ані пізніше, оскільки гомо- чи бісексуальність не зазначалися в переліку підстав для заборони адопції.
4. Що ж до «кримінальної відповідальності» за гомофобію, якщо розуміти її як публічне вираження своїх негативних поглядів щодо ЛГБТ чи поширення негативної інформації про ЛГБТ, в тому числі неправдивої, — то ЛГБТ-рух ніколи не ставив такої мети і не ставить станом на час написання цього аналізу: у разі, якщо свободою слова зловживають для закликів до насильницьких дій щодо ЛГБТ, це має бути предметом адміністративного розгляду, як і щодо будь-яких інших соціальних груп.

Наведемо приклади інших спотворених тверджень:

1. ЛГБТ-організації проводять «кампанії з просування ідеї особливих прав для збоченців» (Юрій Ноєвий, ВО «Свобода»)²⁶; «вони хочуть нав'язувати свою лінію, вимагаючи для себе особливого ставлення, якихось особливих прав, статусу в суспільстві» (Андрій Іллєнко, ВО «Свобода»)²⁷. — ЛГБТ-рух не заявляв та не заявляє про необхідність упровадження жодного права, спрямованого винятково на ЛГБТ, адже права людини є універсальними. Головна проблема, з якою стикаються ЛГБТ, що деякі права і свободи людини не можуть бути ними вільно реалізовані, оскільки форма реалізації, єдино можлива для ЛГБТ, поки що законодавчо не передбачена або обмежується на практиці. Немає «права на одностатеві шлюби», натомість є спільне для всіх право на шлюб, яке у випадку гомосексуальної людини може бути прородньо реалізоване нею лише у формі шлюбу з іншою

²⁶ Ноєвий Юрій: Марш екстремістів в Києві для путінської пропаганди / Gazeta.ua : Блоги. — 04.07.2014. — Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/44321/marsh-ekstremistiv-v-kiyevi-dlya-putinskoyi-propagandi> (звернення 03.12.16)

²⁷ <http://glavcom.ua/news/83949.html>

особою своєї статі. Немає особливої «свободи мирних зборів» для ЛГБТ: ця свобода спільна для всіх, але саме ЛГБТ на практиці стикаються з її обмеженням за ініціативою органів місцевого самоврядування.

2. *«Ваші податки [звернення до платників податків] можуть піти на виплати педерастам за те, що вони педерасти»* (Юрій Ноєвий, ВО «Свобода») ²⁸. — ЛГБТ ніколи не вимагали і не можуть вимагати виплат за рахунок бюджету на користь будь-якого індивіда на підставі його сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності. Це явний абсурд. Податки можуть спрямовуватися, наприклад, на виплати компенсацій жертвам несправедливого українського судочинства відповідно до рішень Європейського суду з прав людини, теоретично — постраждалим через дискримінацію, але в цьому разі сутнісною ознакою буде саме наявність ознак дискримінації, а не належність людини до ЛГБТ.
3. *«Ми хочемо, щоб не було пропаганди гомосексуалізму, особливо на державному рівні, як наприклад, в Німеччині»* (Андрій Ілленко, ВО «Свобода») ²⁹. — Це зразок свідомої підміни публічного визнання гомосексуальності одним з нормативних різновидів сексуальної орієнтації вигаданим явищем «пропаганди гомосексуалізму», притому що в Україні гомосексуальність має таке саме нормативне визнання на рівні Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (десятого перегляду) ³⁰.
4. ЛГБТ нібито *«вважають, що бути батьком і мамою — це дегенерація»* (Юрій Ноєвий, ВО «Свобода») ³¹. — ЛГБТ вважають, що для гетеросексуальних людей бути батьком і мамою — це нормально, природно та почесно. Так само, прагнення бути батьком чи матір'ю для будь-кого з числа ЛГБТ, хто цього хоче, — природно й закономірно, оскільки батьківські й материнські прагнення можуть бути властиві людині як такій, без зв'язку з її сексуальною орієнтацією чи гендерною ідентичністю.

²⁸ Ноєвий Юрій: Марш екстремістів в Києві для путінської пропаганди / Gazeta.ua : Блоги. — 04.07.2014. — Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/44321/marsh-ekstremistiv-v-kiyevi-dlya-putinskoyi-propagandi> (звернення 03.12.16)

²⁹ Ілленко: «Мы против однополых браков...» // ИА «Press-центр Украина». — 30.01.2013, 11:35. — Режим доступу: <http://pressua.info/sobytiya/life/item/729-ilenko-my-protiv-odnopolih-brakov.html> (обращение 03.12.16)

³⁰ В офіційному українському виданні МКХ-10 зазначено, що «сексуальна орієнтація сама по собі не повинна розглядатись як відхилення». Джерело: Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я: Десятий перегляд / Всесвітня організація охорони здоров'я, Міністерство охорони здоров'я України, Український інститут громадського здоров'я. — Т. 1, ч. 1. — К.: Здоров'я, 1998. — С. 403.

³¹ Ноєвий Юрій: Марш екстремістів в Києві для путінської пропаганди / Gazeta.ua : Блоги. — 04.07.2014. — Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/44321/marsh-ekstremistiv-v-kiyevi-dlya-putinskoyi-propagandi> (звернення 03.12.16)

5. «Педерастами стають у значній мірі через умисно розкладену християнську культуру» (Юрій Ноєвий, ВО «Свобода»)³². — Прихильність до християнського способу життя може стримувати людину від реалізації своїх гомосексуальних нахилів, а трансгендерів — від «переходу», але сама по собі християнська культура не має впливу на формування в особи підліткового віку тієї чи іншої сексуальної орієнтації.
6. «Легітимізація сексуальних меншин несе загрозу для абсолютної більшості українських громадян» (Ігор Мірошніченко, ВО «Свобода»)³³. — Через слово «загроза» це та подібні твердження спрямовані, радше, на ефект залякування, оскільки позбавлені раціональних аргументів. Якщо аналізувати трохи глибше, таке твердження несе хибний меседж, ніби ЛГБТ ще не «легітимізовані» в Україні, хоча в бутті лесбійкою, геєм, бісексуальною чи трансгендерною людиною немає нічого нелегального ані на той час, коли було виголошено цю фразу, ані, тим більше, в наш час.
7. «Щодо пропаганди гомосексуалізму — [...] це зло [...] буде карати нас [тих, хто живе в Україні] кримінальними переслідуваннями, [...] спаленнями церков, а в майбутньому і взагалі знищення європеїдної раси» (Олександр Аронець, ВО «Свобода»)³⁴. — Відповідно до відомої нам позиції ЛГБТ-організацій, свобода слова та переконань має залишатися непорушною, за умови користування нею з дотриманням конституційного принципу, згідно з яким кожен має право на повагу до своєї гідності (ст. 28 Основного Закону).

На завершення короткого огляду технології спотворення дійсності наведемо масштабні фантазії народного депутата України VII скликання (2012–2014), обраного за списком ВО «Свобода» під № 4, — заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації Ігоря Мірошніченка:

Згідно з гендерною ідеологією, люди поділяються на чоловіків, жінок, гомосексуалістів, лесбійок та транссексуалів. Йдеться про політику, спрямовану на узаконення збочень, а також знищення [...] народу. Гендер — це не лише пусті балачки, це серйозна ідеологія, що насамперед змінює закони. Вже сьогодні [...] на національному рівні усім країнам-членам Ради Європи, куди входить і Україна, рекомендовано відмовитися від вживання слів «мама» і «тато» та замінити їх безликим словосполученням «один із батьків». А в лютому 2011 року в США в заявах на отримання паспор-

³² там таки

³³ Активісти виступали проти проведення гей-параду у Києві [відео] / 5 : перший український інформаційний [сайт телеканалу]. — Автори сюжету: Ганна Рибалка, Марія Коренюк, Ольга Сніцарчук, Віктор Сніжко. — 14.05.2013, 20:46. — Режим доступу: <http://5.ua/newsline/198/0/104356/> (звернення 03.12.16)

³⁴ <http://archive.li/1ZJPM>

та слова «батько» і «мати» замінили на «батько 1» і «батько 2». [...] Конституцією України визначено, що Україна є християнською державою³⁵

Таким чином, «свободівець» заперечив самоочевидні речі: що кожен гей є чоловіком, що кожна лесбійка є жінкою, що люди не поділяються на п'ять описаних категорій, що Україні ніхто не рекомендував відмовлятися від слів «мати» й «батько», і, нарешті, що Україна, відповідно до статті 35 Основного Закону, є світською державою, а не «християнською», адже *«Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а [...] [ж]одна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова».*

Постає питання, чи дійсно праві спікери та діячі розраховують на сприйняття викривленої інформації, яку вони транслюють, за «чисту монету»? Так, розраховують. Тут спрацьовують два принципи: по перше, довіра: якщо ти маєш довіру до суб'єкта, то сприйматимеш «на віру» те, про що від нього дізнаєшся (а перевірки піддаєш інформацію лише в надзвичайно сумнівних випадках); по друге, принцип горизонтального поширення інформації (особливо — скандальної) по мережі соціального спілкування: той, хто дізнався щось цікаве або важливе, прагне цим поділитися з іншими, примножуючи таким чином число тих, хто володітиме недостовірними даними.

Відповідно, коректна інформація, яку транслюють суб'єкти ЛГБТ-руху, має конкурувати з раніше поширеною викривленою інформацією опонентів.

Безпосереднє мовне знецінення. Праві використовують у риторичі, присвяченій ЛГБТ, багату палітру слів і виразів, спрямованих на приниження гідності ЛГБТ. Крім того, замість нормативного терміна «гомосексуальність» свідомо вживається термін «гомосексуалізм», який патологізує це явище, апелює до його сприйняття як девіації, або архаїчний термін «содомія», що апелює до християнського світосприйняття.

Приклади: ЛГБТ — це «*відверті збоченці і морально деградовані особи*» (Київська міська організація ВО «Свобода»)³⁶; громадянська рівність для ЛГБТ — це «*антилюдське та антинаціональне збоченство*» (Київська міська організація ВО «Свобода»)³⁷; особи, які організують Марші Рівності, — «*педерастичне лобі*» (Юрій Ноевий, ВО «Свобода»)³⁸; «*гомосексуалізм*» — це «*збочення*» (Ігор Мосійчук, Радикальна партія)³⁹; Марші Рівності — це «*розгул содомії*», а «*содомія руйнує українські родини*»

³⁵ Народний депутат від ВО «Свобода» закликав голову КМДА Попова заборонити в столиці марш сексуальних меншин / Прес-служба Сумської обласної організації ВО «Свобода». — ВО «Свобода» : офіційна сторінка. — 07.03.2013. — Режим доступу:

www.old.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/037165/ (звернення 03.12.16)

³⁶ Київська «Свобода» закликає українську делегацію у ПАРЄ голосувати проти легітимації статевих збочень / прес-служба Київської міської організації ВО «Свобода». — ВО «Свобода» : офіційна сторінка. — 26.01.2010. — Режим доступу:

www.old.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/013612/ (звернення 04.12.16)

³⁷ там таки

³⁸ Ноевий Юрій: Марш екстремістів в Києві для путінської пропаганди / Gazeta.ua : Блоги. — 04.07.2014. — Режим доступу:

<http://gazeta.ua/blog/44321/marsh-ekstremistiv-v-kiyevi-dlya-putinskoyi-propagandi> (звернення 03.12.16)

³⁹ З допису Ігоря Мосійчука (Радикальна партія) на своїй сторінці у Facebook, нині (грудень 2016) відсутнього в публічному доступі

(ІГОР МОСІЙЧУК, Радикальна партія)⁴⁰; одностатеві шлюби — «це аномалія, нав'язана Європою» (ІГОР МІРОШНИЧЕНКО, ВО «Свобода»)⁴¹; «педераста» — це «штучна субкультура» (ЮРІЙ НОЄВИЙ, ВО «Свобода»)⁴²; спосіб життя ЛГБТ — це «диявольська суміш» (угруповання 'Добровольчий Рух «ОУН»')⁴³.

Фантазійне формування спотворених візуальних образів ЛГБТ. Праві «включають» багату фантазію, гіперболізуючи та доводячи до абсурду деякі явища, що стосуються ЛГБТ.

Приклади:

1. «Перед вами у РАГСі розпишуть двох ідіотів з бородами і в сукнях». — Таким чином, епатажний образ австрійської співачки-травесті КОНЧИТИ ВУРСТ використовується для ілюстрації перспектив одностатевих шлюбів, хоча їхня звична формула — двоє чоловіків чи двоє жінок, які зовнішньо відповідають суспільним уявленням про належну гендерну репрезентацію.
2. «Это не есть гражданская свобода — ходит в стрингах, светя задом, по центру столицы на глазах у детей», — так описав уявний І Марш Рівності 2012 року лідер Київського міського осередку Всеукраїнської громадської організації «Українська Національна Асоціація — Українська Народна Самооборона» (УНА-УНСО) ІГОР «ТОПОЛЯ» МАЗУР⁴⁴. — Звісно, такий яскравий образ очікуваної непристойності, який не мав нічого спільного зі справжнім виглядом учасників і учасниць Маршу Рівності, мусив максимально надихнути радикалів на рішучий спротив у форматі прямої вуличної протидії.

«Лінгвокорекція» для формування образу ворога. «Лінгвокорекція» є способом «розмивання» нормативного значення слів, використання парадоксальних смислових конструкцій з метою девальвації (знецінення) позитивних термінів. Це робиться правими ораторами для створення асоціацій між ЛГБТ-тематикою і явищами чи якістьми,

⁴⁰ там таки

⁴¹ «Свобода» против аборогов, однополых браков и легализации марихуаны / АННА СЕРГЕЕВА, РИА Новый Регион — Киев. — Новый день / NewDayNews.Ru. — 18.01.2013, 21:56. — Режим доступа: <https://newdaynews.ru/kyev/420560.html> (обращение 04.12.16)

⁴² Депутат-свободівець вважає, що Україні не потрібні фільми про геїв / Соцпортал. — 01.11.2014, 09:35. — Режим доступу: <http://socportal.info/2014/11/01/deputat-svobodivets-vvazhaye-shho-ukrayini-ne-potribni-fil-mi-pro-geyiv.html> (звернення 04.12.16)

⁴³ Закликаємо вийти 12 червня і підтримати нашу позицію, не дати содомітській заразі поширитись вулицями Києва та всією Україною [заява з приводу запланованого на 12.06.2016 Маршу Рівності] / Добровольчий Рух ОУН [сайт]. — 28.06.2016. — Режим доступу: <http://oun.org.ua/ua/2014-05-22-09-03-34/item/426-zaklykaemo-vyity-12-cherwnia-i-pidtrymaty-nashu-pozytsiiu-ne-daty-sodomitskii-zarazi-poshyrytys-vulyt> (звернення 04.12.16)

⁴⁴ Мэры европейских городов приедут в Киев то ли в стрингах, то ли в костюмах / Новости Украины : from-UA.com. — 30.03.2012, 12:22. — Режим доступа: www.from-ua.com/news/f5e238047a8e5.html (обращение 04.12.16)

які, в цілому, не схвалюються в соціумі, та для надання людям з числа ЛГБТ рис символічного ворога.

Особливо активно цей спосіб використовується «свободівцем» ЮРІЕМ НОЄВИМ⁴⁵, який окрім політичної діяльності відомий своїм поетичним хистом. Приклади: Марші Рівності — це «марші екстремістів» та «антиєвропейські» акції⁴⁶, «ліберальний фашизм»⁴⁷; «гомотолерування — [це] зло стратегічне, адже руйнує інститут сім'ї»⁴⁸.

Відверті погрози та схвалення насильства. Відчуваючи за собою політичний вплив та підтримку в середовищі однодумців, окремі діячі правого руху не цуралися безпосередніх погроз на адресу ЛГБТ. Наприклад, 30 квітня, напередодні столичного Маршу Рівності 2013 року, призначеного на 25 травня, відповідальний за зв'язки з громадськістю Київської міської організації ВО «Свобода» ОЛЕКСАНДР АРОНЕЦЬ заявив:

У Києві не пройде «марш рівності на захист геїв»! [Мається на увазі II Марш Рівності 2013 року, який відбувся у вуличному форматі на проспекті Перемоги] Вже найближчим часом українці почнуть готуватися давати відсіч спробам нав'язати нам ці збочення! Відсіч буде [...] фізична [...]! Виступати проти цього будуть [...] прості українці, які з'їдуться з усіх усюд до Києва на захист традиційних сімейних цінностей!⁴⁹

Одразу після революційних подій 2013–2014 років, перебуваючи в стані революційного піднесення, речник «Правого сектору» АРТЕМ СКОРОПАДСЬКИЙ схвалив пряме насильство проти ЛГБТ у програмному інтерв'ю Латвійському радіо російською мовою, хоча водночас заперечив причетність до такого насильства тієї суспільно-політичної сили, яку він особисто представляє:

⁴⁵ Ноевий Юрій Миколайович, активіст Всеукраїнського об'єднання «Свобода». Народився 10 квітня 1985 року в смт Калинівка Васильківського району Київської області. Закінчив Київський національний університет ім. Тараса Шевченка за спеціальністю «політологія». Деякий час працював у Національному інституті стратегічних досліджень. З лютого 2013 року — помічник-консультант народного депутата України у ВРУ VII скликання. Депутат Київської обласної ради VI скликання. 27 лютого 2014 року обраний заступником голови Київської обласної ради. Заступник Конотопського міського голови (Сумська область). Особистий профіль на Facebook: www.fb.com/yuriy.noievuj (Юрій Ноевий [основна особиста сторінка]), www.fb.com/9okrug.noevuy (Юрій Ноевий [резервна особиста сторінка])

⁴⁶ Ноевий Юрій: Марш екстремістів в Києві для путінської пропаганди / Gazeta.ua : Блоги. — 04.07.2014. — Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/44321/marsh-ekstremistiv-v-kiyevi-dlya-putinskoyi-propagandi> (звернення 03.12.16)

⁴⁷ «Свободовец» пообещал дать бой геям, которые придут на киевский парад / СЕГОДНЯ.ua. — 30.04.2013, 16:19. — Режим доступа: www.segodnya.ua/ukraine/svobodovec-poobeshchal-dat-boy-geyam-kotorye-pridut-na-kievskiy-parad.html (обращение 03.12.16)

⁴⁸ <http://archive.li/1ZJPM>

⁴⁹ «Свободовец» пообещал дать бой геям, которые придут на киевский парад / СЕГОДНЯ.ua. — 30.04.2013, 16:19. — Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/ukraine/svobodovec-poobeshchal-dat-boy-geyam-kotorye-pridut-na-kievskiy-parad.html> (обращение 03.12.16)

Мы никогда не скрывали того, что мы против ЛГБТ [...]. И [...] насколько я знаю, представители «Правого сектора» не нападали [...] на ЛГБТ-активистов [...]. Но мы видим, что [...] ЛГБТ [...] являются маргинальными в Украине. И тот народный гнев, который выплескивается на них, — мы его, конечно же, всяческим образом приветствуем. Мы не можем брать на себя ответственность за нападения на каких-то [...] несчастных геев, но они знали, куда они идут и, как написано в Новом Завете, что сказал Спаситель: «Не мир, но меч принес я в этот мир». То есть [...] зло, которое пришло в мир в виде ЛГБТ [...] для того, чтобы искоренить божественное начало в душах людей, — оно, конечно, должно быть вырвано с корнем. И мы, конечно же, ни на кого сами не нападаем, но и не видим ничего страшного, чтобы какие-то люди, недовольные открытой ЛГБТ-пропагандой, высказывают свое недовольство тем, что происходит»⁵⁰

За два дні до запланованого у Львові на 19–20 березня 2016 року Фестивалю Рівності голова провуду Всеукраїнської громадської організації «Сокіл», правий активіст ЮРІЙ ЧОРНОТА попередив:

[...] в ході проведення ЛГБТ-акцій можливі різноманітні провокації, націлені на дестабілізацію ситуації у Львові [...] Якщо [...] Фестиваль Рівності] відбудеться, то ми очікуємо [...] силового варіанту розв'язання даної ситуації. Нам як представникам добровольчих батальйонів та організованого націоналістичного руху не хотілося б загострювати ситуацію в місті Львові. Тому ми звертаємося до вас законними методами не допустити проведення цього дійства. У противному випадку дії громади самого міста Львова, дії солдат української армії, які зараз перебувають тут, дії організованого націоналістичного руху будуть адекватними, але підкреслено радикальними. Ми зробимо все, щоб не допустити проведення цього дійства у нашому місті»⁵¹

Оспівування «невідомих патріотів». Організовані правими «акції прямої дії», зазвичай, знаходяться за межею закону. Відповідно, їх виконавці мають лишатися невідомими («людьми без обличчя та імені»), а праві організації, до яких причетні ці люди, мусять публічно відмежовуватися від проявів протизаконної агресії. Така потреба породила вираз «невідомі патріоти», який використовується у правій риториці для вихвалення їхніх справ. Чудовим прикладом застосування цієї технології є коментар члена Політради, голови Київської міської організації ВО «Свобода», депутата Київської обласної ради Андрія Іллєнка, який він зробив 21 травня 2012 року з приводу групового

⁵⁰ Правый сектор: «Мы расскажем Европе, куда ей идти» / Ольга Драгилёва, Юрий Николаев. — SM.LV · Latvijas Sabiedriskie Mediji. — 25.02.2014, 12:44. — Режим доступа: www.lsm.lv/ru/statja/mir/novosti/praviy-sektor-mi-rasskazhem-evrope-kuda-ey-idti.a78435/ (обращение 04.12.16)

⁵¹ Пленарне засідання сесії ЛМР 17.03.2016 / Інформаційний портал Львіврада [YouTube-канал]. — 17.03.2016. — Режим перегляду: www.youtube.com/watch?v=6V11bz4Dwmg (звернення 05.12.16)

нападу в Києві на ЛГБТ-активістів, вчиненого праворадикалами напередодні — 20 травня — в день, коли мав відбутися, але з міркувань безпеки був скасований I Марш Рівності (цитуюмо мовою публікації):

[...] сорвали марш украинские националисты. [...] Неизвестные патриоты наказали организаторов этого извращенческого маразма, которые у чёрта на куличках на Дарнице собрали пресс-конференцию, понимая, что их ожидает в центре. «Свобода», конечно, не имеет отношения к этому нападению, потому что мы — легальная политическая партия. И, к сожалению, мы не знаем неизвестных героев, которые смогли показать кучке этих извращенцев, что очень небезопасно в Киеве проводить пропаганду гомосексуализма⁵²

В окремих випадках, праві вдаються до вкрай невластивих їм мовних конструкцій, які мають ту ж мету — завуалювати справжні причини певних протиправних дій. Так, 13 березня 2009 року в Києві сталося побиття журналіста АНАТОЛІЯ УЛЬЯНОВА, з приводу чого 16 березня свою заяву поширила Всеукраїнська політична партія «Братство», очолювана правим філософом ДМИТРОМ КОРЧИНСЬКИМ:

Кремлівські спецслужби поширили в Інтернет неправдиву інформацію про те, що БРАТСТВО, начебто, побито якогось журналіста Ульянова. Це очевидна маячня. БРАТСТВО сповідує ненасильницьку етику та з великою толерантністю ставиться до журналістів та гомосексуалістів. [...] Засмучує той факт, що [...] варто було розплакатися якомусь діячу з екстравагантною сексуальною орієнтацією, як все журналістське співтовариство дружньо піднялося на його захист⁵³

11.5. «Гей-паради» як ключовий подразник та як технологія

Саме гей-парад є, вочевидь, найбільш популярним та зрозумілим широкій аудиторії образом в контексті ілюстрування яскравого, святкового стилю життя, притаманного частині ЛГБТ-спільноти. За означенням, гей-парад — організоване публічне пересування людей з ЛГБТ та дружніх до них осіб у розважально-карнавальному стилі.

Метою гей-параду є відкрите засвідчення своєї субкультурної ідентичності, гідності та гордості, демонстрація своєї солідарності через масовість. Типовою формою гей-параду є розважальна, костюмована хода з використанням автобусних платформ, звукопідсилювальної апаратури й т. ін., що наближає його до формату карнавального свята. Під час гей-параду можуть використовуватися також правозахисні гасла на підтримку

⁵² В «Свободі» не знають «героев», избивших геев / Главком. — 21.05.2012, 15:22. — Режим доступа: <http://glavcom.ua/news/80229.html> (обращение 03.12.16)

⁵³ Обережно, провокація! / БРАТСТВО — тексти. — 16.03.2009, 16:40. — Режим доступа: <http://old.bratstvo.info/index.php?go=News&file=print&id=15138> (звернення 03.12.16)

громадянської рівноправності ЛГБТ, але при проведенні гей-параду вони виступають другорядною складовою⁵⁴.

Гей-паради тривалий час назад стали частиною ЛГБТ-субкультури — та й, взагалі, міської культури — у багатьох країнах, де громадянські права для ЛГБТ значною мірою вже були захищені, зокрема — в частині свободи самовираження. Для людей із консервативним, традиціоналістським світосприйняттям гей-паради видавалися неприйнятними, причому ставлення до гей-парадів у масовій свідомості екстраполювалося на ЛГБТ-рух, адже завдяки засобам масової інформації саме гей-паради виступали певний час чи не найголовнішою зовнішньою репрезентацією ЛГБТ.

В Україні гей-паради ніколи не ініціювалися та не відбувалися. Натомість суб'єкти ЛГБТ-руху організують в Україні інші різноманітні заходи правозахисного, протестного, просвітницького спрямування, спрямовані на підвищення видимості ЛГБТ в суспільстві. Деякі з цих заходів проводяться на регулярній основі, мають комплексний характер та містять, поруч із іншими своїми компонентами, визначену публічну акцію. Такими комплексними заходами виступають, зокрема, КиївПрайди, Фестивалі Рівності, Одеса-Прайди.

Як бачимо, частина цих заходів маркується суб'єктами ЛГБТ-руху словом «прайд». Гей-прайд — демонстрація своєї солідарності представниками й представницями ЛГБТ-спільноти, об'єднаних почуттям власної гідності як носіїв певної соціосексуальної та гендерної ідентичності. Гей-прайди спрямовані на досягнення результатів у політичній боротьбі за громадянську рівноправність, демонстрацію видимості ЛГБТ-спільноти — на відміну від гей-парадів, які не мають виразного політичного забарвлення і частіше відбуваються у формі карнавальних акцій.

Ідеологія гей-прайдів базується на тому, що представники ЛГБТ-спільноти повинні відчувати й сміливо демонструвати свою гідність у контексті власної соціосексуальної та гендерної ідентичностей як фундаментальних властивостей людської особистості, забезпечувати шляхом публічних дій видимість ЛГБТ-спільноти, а в окремих випадках — також ЛГБТ-субкультури.

Гей-прайд може полягати у проведенні публічних заходів, напр., прайд-маршу, але також у проведенні заходів фестивального типу (виставок, кінопоказів тощо), публічних дискусій з ЛГБТ-проблематики, інших колективних заходів, які підкреслюють соціальну значимість проблематики ЛГБТ та видимість ЛГБТ-спільноти.

Останнім часом у багатьох країнах світу гей-прайди втратили свою провідну правозахисну спрямованість, перетворившись на карнавальні свята — гей-паради. При цьому вони можуть зберігати первісну історичну назву «прайд». Таким наймасовішим гей-прайдом світу у формі гей-параду вважається щорічний гей-прайд у Сан-Паулу (Бразилія), що збирає щонайменше мільйон учасників та учасниць.

Фактично, правими створено цілу «технологію гей-парадів», яка полягає в тому, що «гей-парадом» свідомо оголошується будь-який публічний захід ЛГБТ-спрямованості у вуличному форматі — і це дозволяє створити щодо нього спотворені асоціації, на-

⁵⁴ Національний глосарій ЛГБТ-руху та ЧСЧ-сервісу України / МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», Постійна референтна група з питань ЛГБТ-спільноти та ЧСЧ-сервісних проєктів в Україні. — На правах рукопису. — Архів ЛГБТ-центру «Донбас-СоцПроект»

лаштувати проти нього широку громадськість, на цьому тлі ініціювати через органи місцевого самоврядування судову заборону такого заходу, мобілізувати власних прибічників на «акцію прямої дії» проти «гей-параду» та отримати політичні дивіденди в разі грамотного піар-супроводу своєї протидії.

Цікаво, що праві, включаючи «низових» учасників «акцій прямої дії», у значній їх масі розуміють значення слова «прайд», оскільки самі безпосередньо ним користуються, зокрема в символіці (напр., у гаслі «White Pride» — засобі агітації за ідентичність «білої раси»).

Коментуючи події Міжнародного форуму-фестивалю ЛГБТ «КиївПрайд2012», включно з I Маршем Рівності, проведення якого було скасовано з міркувань безпеки, тодішній очільник столичного осередку Всеукраїнського об'єднання «Свобода» Андрій Ілленко сформулював засадничу позицію його політичної сили:

Виступи «Свободи» проти гей-парадів — це захист традиційних цінностей, способу життя, уявлень про те, що добре, а що погано. Це наша відповідь на настання так званої толерантності, знищення національних спільнот, традиційної моралі [. . .]. Ми не хочемо, [. . .] щоб всю цю нав'язливу пропаганду бачили діти, не хочемо терпіти цей наступ глобалістського маразму⁵⁵

Хрестоматійним прикладом використання «технології гей-парадів» були дії правих щодо зриву Фестивалю Рівності у Львові, запланованого на 19–20 березня 2016 року: за п'ять днів до Фестивалю — 13 березня, коли його анонс було опубліковано в медіа, — у Фейсбучі з'явився пост ІГОРЯ ТОКОВЕНКА, заступника керівника Дніпропетровської («Січеславської» — як її часто йменують самі «свободівці») обласної організації ВО «Свобода», такого змісту:

18–19 [sic! — насправді, 19–20] березня у Львові збоченці та інші [sic] ліві грантоїди збираються провести гей-парад та ще декілька своїх євроінтеграційних ігрищ. Як на мене, було б не дуже файно, якщо б їм то вдалось. Сподіваюсь, що місто Лева, в якому засновано було СНПУ [Соціал-Національну партію України — таку назву мало ВО «Свобода» до 2004 року], здатне дати відсіч дегенератам та їх пейсатим спонсорам⁵⁶

Водночас, більш адекватний анонс, трансльований нейтральним медіа, і згадки не мав про якісь «паради»:

У Львові наступними вихідними [. . .] вперше відбудеться Фестиваль рівності. Відкриється фестиваль пішохідним ЛГБТ-квестом. Його учасники пройдуть місцями, де кожна локація пов'язана з ЛГБТ. «Фестиваль рівності — це майданчик для поєднання культури, креативу та соціального активізму,

⁵⁵ «Свободовець»: Гей-паради — это политика / Главком. — 26.06.2012, 14:16. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/news/83949.html> (звернення 03.12.16)

⁵⁶ Ігор Токовенко: «18-19 березня у Львові. . .» / персональна сторінка на Facebook www.fb.com/profile.php?id=100012310332229 (Ігор Токовенко). — 13.03.2016. — Онлайн-доступ: відсутній [допис видалено] / архівний скріншот

це простір та інтерактивна дискусійна платформа для різноманітних ідентичностей — повідомляють організатори квесту. — Ми щиро хочемо зробити Фестиваль Рівності щорічною подією в Україні, яка б об'єднувала людей у їх різноманітності та єдності у боротьбі з упередженнями та дискримінацією. Ми прагнемо жити у суспільстві, де існує діалог та відсутнє насильство. Усі разом ми будемо соціальний діалог в Україні за допомогою мистецтва, як одного з найдієвіших методів боротьби з упередженнями до різних соціальних груп. В рамках фестивалю можна буде побачити фільми, що раніше не демонструвалися в Україні, кілька фотопректив [sic], перфоманси [sic] українських артистів, соціальний театр, TEDtalk, а також відірватися на вечирці [sic] та багато іншого. Усі заходи в рамках Фестивалю Рівності безкоштовні»⁵⁷

Проте зусиллями правих розголосу набула саме дратівлива «новина» про «гей-парад». Вже наступного дня після короткого посту ТОКОВЕНКА з'явилася заява львівської Громадської організації «Варта Руху», яка за своїм змістом віддзеркалює погляди правих:

Марш ЛГБТ у Львові це провокація кремлівських сил. В українських ЗМІ з'явилася повідомлення, що у Львові у Перший тиждень Великого Посту за юліанським календарем та в часі тривання Великого Посту за григоріанським календарем, а саме 19 та 20 березня цього року ЛГБТ лобі планує провести так званий Фестиваль рівності Львів 2016. Розцінюємо це, як безпрецедентну проти львів'ян, більшість з яких належить до монотеїстичних конфесій — греко-католиків, римо-католиків, православних, протестантів та юдеїв. Окрім цього цей Фестиваль виглядає актом гібридної війни Кремля проти України. Оскільки, на наше переконання, проведення цього Фестивалю має дуже велику вірогідність перерости у силові сутички. Напередодні загальнонаціонального референдуму, який має пройти у Нідерландах, з питання про асоціацію України з ЄС, сутички у Львові, які 100% будуть презентовані на Заході, як гомофобні виступи, зіграють тільки на користь політики В. Путіна по залишенню України у московській кабалі. Тому вимагаємо від міського голови Львова п. Андрія Садового та депутатського корпусу Львівської міської ради звернутися до суду із позовом про заборону проведення так званого Фестивалю рівності Львів 2016, а також звернутися до Кабінету міністрів України та Верховної Ради України з вимогою призупинити підготовку законодавства про легалізацію в Україні одностатевих партнерства та повністю відмовитись від цієї ідеї. У випадку невиконання цих наших вимог залишаємо за собою право на організацію акцій громадської непокори та наголошуємо, що відповідальність за нанесення шкоди національній безпеці України лягає на міського голову Львова п. Андрія Садового та депутатський корпус Львівської міської ради. Закликаємо всіх не байдужих львів'ян долучитись до наших вимог шляхом поширення

⁵⁷ http://lviv.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/288906-u-lvovi-pershyi-festyval-rivnosti-pochnetsia-z-pishokhidnoho-lhbt-kvestu

Далі заяви наростали як сніжний ком. 15 березня було оприлюднено подібну до заяви «Варти Руху», але більш розгорнуту Заяву фракції Народного Руху України у Львівській обласній раді, яку безпосередньо на сесії виголосила⁵⁸ депутатка ОЛЬГА Грицик:

Народний Рух України обурений наміром проведення у Львові 19–20 березня Фестивалю рівності в межах якого заплановано пішохідний ЛГБТ-квест. [...] Усе це має відбуватися у Перший тиждень Великого Посту за юліанським календарем та в часі тривання Великого Посту за григоріанським календарем. Підтримуючи європейський вибір нашої держави, і водночас дотримуючись норм християнської моралі та сповідуючи традиційні для українського суспільства цінності ми, рухівці, розцінюємо це, як безпрецедентну провокацію проти львів'ян, більшість з яких належить до монотеїстичних конфесій — греко-католиків, римо-католиків, православних, протестантів та юдеїв. На наше переконання проведення такого Фестивалю буде актом гібридної війни Кремля проти України. Цілком очевидно, що цей захід викличе шквал обурення у львівській громаді і з великою ймовірністю призведе до масових порушень громадського порядку, що буде використано зовнішніми, ворожими для України силами у своїй пропаганді. Зокрема, напередодні загальнонаціонального референдуму, який має пройти у Нідерландах, з питання про асоціацію України з ЄС, сутички у Львові будуть висвітлені антиукраїнською пропагандою як прояв радикальної гомофобії і використані для того, що перешкодити подальшому зближенню України та ЄС. Однак провокативний Фестиваль у Львові, це лише один епізод у політиці руйнування традиційних цінностей українського суспільства. Ми також заявляємо свій протест проти політики уряду, який розробляє законодавство про легалізацію в Україні одностатевих партнерств. Хоча Міністерство юстиції заявляє про те, що воно не планує запроваджувати так звані одностатеві шлюби, однак досвід країн Заходу в яких подібні «шлюби» було легалізовано вказує на те що легалізація одностатевих партнерств — це попередній крок до легалізації одностатевих «шлюбів». Така поведінка українського Уряду не лише суперечить переконанням більшості громадян України, які сповідують християнство, юдаїзм та іслам, але й становить серйозну загрозу для національної безпеки України. Спроби легалізації одностатевих цивільних партнерств — це свідомо чи не свідомо провокація, яка поглибить поділи в суспільстві, спричинить дискредитацію України у світі й має великі шанси стати джерелом силових протистоянь. Така безвідповідальна поведінка свідчить про те, що уряд прем'єра А. Яценюка не розуміє реальних загроз для українського суверенітету, які він створює своїми безвідповідальними діями. З огляду на це ми вимагаємо від міського голови Львова Андрія Садового та депутатського корпусу Львівської міської ради недопустити [sic] проведення так званого Фестивалю рівності Львів 2016, а також звернутися до Кабінету міністрів

⁵⁸ В облраді вимагають заборонити у Львові проведення ЛГБТ-фестивалю [відеосюжет] / ЗОЛОЧИВ.НЕТ [YouTube-канал]. — 15.03.2016. — Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=EbP4ke5yxA0 (звернення 05.12.16)

України та Верховної Ради України з вимогою призупинити підготовку законодавства про легалізацію в Україні одностатевих партнерств та повністю відмовитись від цієї ідеї. У випадку невиконання цих наших вимог залишаємо за собою право на організацію акцій громадської непокори та наголошуємо, що відповідальність за можливі наслідки для національної безпеки України ляже на владу міста⁵⁹

17 березня від імені Львівської єпархії Української Православної Церкви було поширено 'Коментар єпископа Львівського і Галицького Філарета щодо ймовірного проведення у Львові ЛГБТ-квесту'. Ми наводимо його для ілюстрації відмінностей в порівнянні з риторикою правих:

Церква засуджує содомські гріхи і всілякими методами нагадує своїм вірним про згубність гріха в житті людини. Ми не можемо і не будемо мовчати, коли пропагується гріх, який розтліває людську душу і тіло. Господь прийшов, щоб спасти грішників, але Він не давав нам права шукати компроміси з гріхом. Тому ми виступаємо проти проведення подібних заходів у нашому побожному регіоні, де проживає віруючий народ, переконання і цінності якого ображає такого роду пропаганда гріха. Також наголошуємо, що ми не благословляємо нашим вірним брати участь у жодних акціях протесту, оскільки вважаємо першочерговим завданням для кожного християнина у часі Святого посту — шукати миру в душі, примирити свої почуття та примиритися із ближніми. Нехай жодна спокуса диявола не приведе нас до прояву агресії чи осуду оточуючих⁶⁰

17 березня з'явилося також звернення до Львівського міського голови Андрія САДОВОГО із закликом вжити «заходів для збереження миру, поваги та справжніх християнських цінностей у княжому місті Лева» від архиєпископа і митрополита Львівського Української Греко-Католицької Церкви ІГОРЯ (ВОЗЬНЯКА)⁶¹.

Апогеєм колективного протесту проти проведення у Львові Фестивалю Рівності став виступ на сесії Львівської міської ради правого активіста — голови проводу Всеукраїнської громадської організації «Сокіл», учасника АТО ЮРІЯ ЧОРНОТИ (справжнє прі-

⁵⁹ Зупинимо антиукраїнські провокації! (ВІДЕО) : Заява фракції Народного Руху України у Львівській обласній раді / Львівська крайова організація Народного Руху України [сайт]. — 15.03.2016, 08:38. — Режим доступу:

www.nru.lviv.ua/novini/zupinimo-antiukrayinski-provokatsiyi.html (звернення 05.12.16)

⁶⁰ «Господь прийшов, щоб спасти грішників, але Він не давав нам права шукати компроміси з гріхом» — єпископ Філарет / Українська Православна Церква : Львівська єпархія = <http://црс.lviv.ua>. — [17.03.2016]. — Режим доступу: <https://goo.gl/2rZ3Gw> (звернення 05.12.16)

⁶¹ Повний текст див.: Митрополит Львівський Ігор звернувся із відкритим листом до мера м. Львова з приводу так званого «Фестивалю Рівності Львів 2016» / Католицький Оглядач [сайт]. — 17.03.2016, 13:03. — Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/mitropolit-lvivskiy-igor-zvernuvsya-iz-vidkritim-listom-do-mera-m-lvova-z-privodu-tak-zvanogo> (звернення 05.12.16)

звище — ЧЕРКАШИН)⁶², який представив міськраді спільне звернення, підписане цілою низкою організацій, та прокоментував його особисто від себе:

[Коллективне звернення:] Беручи на себе відповідальність за безпеку та добробут народу чи окремо взятого міста, сильні світу сього керуються в тому числі і моральними принципами. Вони є невід'ємною частиною системи цінностей націй, держав, цивілізацій. Українці — це спільнота людей, які сотнями років боролися та відстоювали власну систему цінностей та традицій, які продовжують формувати високий моральний дух нових поколінь. Ніхто в цілому світі не може звинуватити українців у зазіханнях на щось чуже. Водночас, ми хочемо і вміємо відстоювати своє. Фундаментальними цінностями для кожного українця завжди були традиції, віра та сім'я — сім'я, де є тато, який навчить мужності, мама, яка навчить доброти та любові, і діти, які виростуть мужніми та добрими. Ми усвідомлюємо й те, що маленька частина нашого суспільства в силу тих чи інших обставин відрізняється від решти у питаннях міжстатевих відносин. Було б неправильно і аморально засуджувати їх за те, що вони інші. Однак вважаємо загрозовою ситуацію, коли такі люди відкрито пропагують нетрадиційні статеві відносини в суспільстві. Особливо аморальним є пропагування нетрадиційної сім'ї в час війни, коли сотні українських сімей втрачають батька, чоловіка, сина, коли діти кожен ранок бачать лише маму, бо тато далеко на Сході захищає сім'ю на війні, коли на Великдень ми бачимо жінку в чорній хустині з дітками, які несуть великодній кошик додому без тата, бо тато загинув за те, щоб вони могли в мирі та спокої День Святий святкувати. Чи хочемо ми в такий складний період історії України провокувати наше традиційне суспільство та посилювати напруження в ньому такими подіями, як відкрите пропагування нетрадиційних статевих відносин? Враховуючи вищенаведене, а також те, що в ході проведення ЛГБТ-акцій можливі різноманітні провокації, націлені на дестабілізацію ситуації у Львові, просимо вас, шановні гаранті безпеки, спокою та добробуту львів'ян вжити всіх необхідних заходів для унеможливлення проведення на території міста Львова будь-яких публічних заходів ЛГБТ-спільноти. Відсутність вашого реагування на наше звернення та бездіяльність ми вважатимемо зневагою до українського народу. Будуючи Європу в Україні, не потрібно руйнувати Україну, бо те, що Європа частково втратила, Україна зберегла. Не захистивши сьогодні традиційну українську сім'ю, не буде кому захищати Україну завтра⁶³

⁶² ЧЕРКАШИН «ЧОРНОТА» Юрій СЕРГІЙОВИЧ (нар. 04.11.1989), голова проводу Всеукраїнської громадської організації «Сокіл», у різний час в АТО — боєць «Легіону Свободи», боєць добровольчого батальйону спецпризначення «Січ», заступник та в. о. командира Окремої зведеної штурмової роти «Карпатська Січ» 93-ої Окремої механізованої бригади Збройних Сил України, раніше — активіст ВО «Свобода»: www.fb.com/profile.php?id=100006778149784 (Юрій Чорнота)

⁶³ Пленарне засідання сесії ЛМР 17.03.2016 / Інформаційний портал Львіврада [YouTube-канал]. — 17.03.2016. — Режим перегляду: www.youtube.com/watch?v=6V11bz4DWmg (звернення 05.12.16)

[Коментар Юрія Чорноти:] [...] Якщо все-таки це [Фестиваль Рівності] відбудеться, то ми очікуємо здійснення різних провокацій, тобто і силового варіанту розв'язання даної ситуації. Нам як представникам добровольчих батальйонів та організованого націоналістичного руху не хотілося б загострювати ситуацію в місті Львові. Тому ми звертаємося до вас законними методами не допустити проведення цього дійства. У протилежному випадку дії громади самого міста Львова, дії солдат української армії, які зараз перебувають тут, дії організованого націоналістичного руху будуть адекватними, але підкреслено радикальними. Ми зробимо все, щоб не допустити проведення цього дійства у нашому місті»⁶⁴

Симптоматично, що для оцінки самих ЛГБТ у наведеному зверненні використано максимально толерантну лексику, саме явище гомосексуальності не засуджено, а на позначення ЛГБТ не вжито жодного образливого слова. Водночас, промовець чітко натякнув на перспективи силового варіанту протидії публічним ЛГБТ-акціям.

Дослухаючись до заяв і звернень, процитованих вище, виконавчий комітет Львівської міськради звернувся із адміністративним позовом до Львівського окружного адміністративного суду «про встановлення обмеження права на проведення масових заходів». Своєю постановою від 19 березня 2016 р. суд цей позов задовольнив повністю, постановивши обмежити Громадській організації «Інсайт», що виступала організаторкою Фестивалю, та іншим суб'єктам (визначеному переліку організацій та приватних осіб) «реалізацію права на мирні зібрання шляхом заборони проведення 19 та 20 березня 2016 року масових заходів у м. Львові»⁶⁵.

В підсумку, Фестиваль стартував на закритій території у львівському готелі «Дністер» для обмеженого кола осіб, проте під час його відкриття під готелем зібралось кілька сотень агресивно налаштованих праворадикалів, які демонстрували намір зірвати цей захід. Люди, присутні на Фестивалі, були евакуйовані поліцією з готелю, а праві на знак протесту проти Фестивалю жбурляли каміння в поліцейський транспорт і розбили вікна в декількох машинах⁶⁶. Відповідальність за зрив Фестивалю Рівності у Львові взяло на себе радикальне праве угруповання Misanthropic Division (яке, до речі, не має публічних спікерів).

Ми навели цю історію як ілюстрацію, яким чином «технологія гей-парадів» призвела в Україні до судових заборон масових ЛГБТ-заходів.

11.6. Інші ключові подразники для правих із числа ЛГБТ-заходів

Якщо аналізувати ретроспективно характер реагування правих на різноманітні акції та заходи, влаштовувані ЛГБТ, то вимальовуються такі тенденції:

⁶⁴ там таки

⁶⁵ Повний текст постанови див.: www.reyestr.court.gov.ua/Review/56552655

⁶⁶ Відео протистояння: www.youtube.com/watch?v=sIK2cdFKi4M,
www.youtube.com/watch?v=gJK11Jt2bjg

1. Лідером реагування є, безумовно вуличні акції, до яких має стосунок поняття «прайд». — Праві з легкістю конвертують «прайд» на «парад» і вмикають традиційний для них алгоритм реагування на «гей-паради», описаний вище.
2. Праві гостро реагують також на інші вуличні заходи, позбавлені маркування «прайд», але також «підганяють» їх під категорію «гей-парадів» (як, наприклад, ЛГБТ-квест у Львові, планований у рамках Фестивалю Рівності в березні 2016 року).
3. Серед заходів, які мають публічний, але не вуличний характер, особливе несприйняття з боку правих викликають ті, які передбачають демонстрацію мистецького продукту, насамперед — кінопокази, але також літературні презентації тощо. Без будь-якого аналізу змісту кінострічок вони огульно оголошуються, наприклад, «екстремістськими фільмами про педерастів» — саме так висловився 2014 року про програму «Сонячний зайчик» Міжнародного кінофестивалю «Молодість», у рамках якого, дійсно, транслюються стрічки ЛГБТ-проблематики, один зі спікерів правих Юрій Ноєвий⁶⁷.
4. Незначною цікавістю з боку правих користуються:
 - a) заходи типу «балаканини» — конференції, форуми, круглі столи, хоча трапляються нечисленні винятки: скажімо, в грудні 2015 року група правих, включаючи правого ідеолога ІГОРЯ ЗАГРЕБЕЛЬНОГО та депутата Київської міськради РУСЛАНА АНДРІЙКА, завітала на конференцію за темою «Статус меншин і корінних народів у законодавстві України в контексті підготовки проекту змін до Конституції України», організовану Робочою групою Конституційної Комісії з прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, зокрема, для обговорення, чи варто включати пряму заборону дискримінації на підставах СОГІ до нової редакції Конституції України;
 - b) виступи зірок естради, про належність яких до ЛГБТ широко відомо.
5. Як не дивно, праві не реагують на цілу низку заходів і подій, які явно містять ознаки «сприяння» чи «пропаганди гомосексуалізму», якщо аналізувати їх з позицій правої ідеології. Зокрема, праві не реагують на:
 - a) обговорення в парламенті проектів нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини для ЛГБТ, хоча про такі сесійні дискусії відомо заздалегідь;
 - b) трансляцію по телебаченню фільмів із позитивною репрезентацією ЛГБТ-персонажів, хоча інформація про такі фільми знаходиться в публічному доступі, а телепрограма анонсується наперед;

⁶⁷ Депутат-свободівець вважає, що Україні не потрібні фільми про геїв / Соцпортал. — 01.11.2014, 09:35. — Режим доступу: <http://socportal.info/2014/11/01/deputat-svobodivets-vvazhaye-shho-ukrayini-ne-potribni-fil-mi-pro-geyiv.html> (звернення 04.12.16)

- с) семінари та дискусії з ЛГБТ-проблематики у вищих навчальних закладах (такі події, зокрема, регулярно відбуваються в Національному університеті «Києво-Могилянська академія»).

11.7. Комплексна позиція щодо ЛГБТ з боку провідних акторів правої сцени. Культ заборони

Офіційна позиція ВО «Свобода». Негативна офіційна позиція правих політичних сил з приводу тих чи інших аспектів ЛГБТ-проблематики сягає значно ранішого часу. Так, у статті 18 документа «Національна Конституція (проект ВО «Свобода»», затвердженого XVIII З'їздом цієї партії 5 серпня 2007 року, констатувалося:

Заборонено антиукраїнську пропаганду і культивування аморальної і протиправної поведінки, насилля, сексуальних збочень і всього, що суперечить духовності Української нації

З тодішнього публічного дискурсу випливає, що під «сексуальними збоченнями» ВО «Свобода» мала на увазі гомосексуальність та споріднені прояви. В чинній програмі ВО «Свобода» — Програмі захисту українців у редакції, затвердженій XX З'їздом ВО «Свобода» 24 травня 2009 року та зареєстрованій наказом № 1470/5 Мінюсту України 12 серпня 2009 року, одним із завдань проголошено:

*[...] встановити кримінальну відповідальність за пропаганду наркоманії (у тому числі так званих «легких наркотиків») та сексуальних збочень (п. 8 [розділу] III «Здоров'я нації. Подолання демографічної кризи та підвищення якості життя»)*⁶⁸

Буквально за два дні до того лідер Всеукраїнського об'єднання «Свобода» ОЛЕГ ТЯГНИБОК провів веб-конференцію на сайті «Корреспондент.net» — одному з найпопулярніших тоді інформаційних онлайн-ресурсів країни, — під час якої, відповідаючи на питання «*Чи будуть при вас заборонені гей-паради? Чи буде кримінальна стаття за мужолозтво?*», промовив чітке й лаконічне «*Так!*»⁶⁹.

На початку 2010 року, напередодні чергового розгляду в Парламентській Асамблеї Ради Європи ЛГБТ-проблематики Київська міська організація ВО «Свобода» публічно звернулася до учасників і учасниць української делегації:

Київська міська організація Всеукраїнського об'єднання «Свобода» [...] рішуче виступає проти усіх спроб легітимації педерастії та інших психічних

⁶⁸ <http://svoboda.org.ua/party/program/>

⁶⁹ Олег Тягнибок: Закончить жизнь как Бандера — большая честь» [стенограмма интернет-конференции Олега Тягнибока от 22.05.2009] / Корреспондент.net. — 22.05.2009, 14:23. — Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/845136> (обращение 05.12.16)

хвороб і злочинних практик. Вважаємо, що навіть сама постановка питання про забезпечення «громадянської рівності» для відвертих збоченців і морально деградованих осіб є обурливою і неприпустимою. Бо за словами «громадянська рівність» приховується запровадження одностатевих шлюбів, усиновлення дітей гомосексуалістами та інша гидота. Тим більше, що рішення ПАРЄ передбачає внесення відповідних змін до українського законодавства. За просуванням та пропагандою статевого збочення і психічних відхилень на статевому ґрунті стоять ліві та ліберальні політичні кола, для яких подібний лобізм є одним із методів знищення європейських націй та європейської цивілізації. Сьогодні вони просувають одностатеві шлюби, завтра боротимуться за легалізацію педофілії. Київська міська організація Всеукраїнського об'єднання «Свобода» звертається до [...] народних депутатів [...] з вимогою висловити рішучий протест проти [...] спроби нав'язати всій Європі антилюдське та антинаціональне збоченство. Попереджаємо [...] про неприпустимість будь-яких позитивних рішень з цього питання. Представники української делегації, які проголосують за легітимацію статевого збочення, вчинять відверто антинаціональну дію і покриють нашу державу ганьбою⁷⁰

Керуючись програмною метою про неприйнятність «пропаганди сексуальних збочень», свободівці, які мали статус суб'єктів владних повноважень, вчиняли кроки для її реалізації.

Зокрема, у 2012 році по обласних радах пройшла кампанія з ініціювання депутатами від різних політичних сил, зокрема свободівцями, звернень від імені відповідних рад на адресу владної верхівки держави із засвідченням свого ставлення до ЛГБТ-проблематики та відповідними пропозиціями. На розгляд Рівненської обласної ради проект відповідного звернення вніс голова Рівненської обласної організації ВО «Свобода» та керівник відповідної партійної фракції в облраді ОЛЕГ ОСУХОВСЬКИЙ (пізніше він став народним депутатом). У запропонованій ОСУХОВСЬКИМ редакції документа зазначалося:

Ми, депутати Рівненської обласної ради, стурбовані, що останнім часом структури США та Євросоюзу посилили вплив на Україну з метою змусити її припинити так звану «дискримінацію» сексуальних меншин та запровадити реєстрацію одностатевих шлюбів. Дедалі сильніше українцям нав'язують переконання, що гомосексуальність — норма сучасного світу і що це явище потрібно не тільки не засуджувати, а всіляко боротися за права «дискримінованих» аж до повної легалізації їх стосунків. У зв'язку з цим ми, депутати Рівненської обласної ради, звертаємося до Президента Віктора Януковича, Кабінету Міністрів і Верховної Ради України із проханням та вимо-

⁷⁰ Київська «Свобода» закликає українську делегацію у ПАРЄ голосувати проти легітимації статевого збочення / прес-служба Київської міської організації ВО «Свобода». — ВО «Свобода» : офіційна сторінка. — 26.01.2010. — Режим доступу: www.old.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/013612/ (звернення 04.12.16)

11.7. Комплексна позиція щодо ЛГБТ з боку провідних акторів правої сцени. Культ заборони

гою не допустити руйнування віковичних устоїв нашого народу, категорично не поступатися традиційними моральними та родинними цінностями, які є нормою життя переважної більшості українського суспільства й, зокрема, Рівненської області. Наслідки хибного шляху, на який наполегливо штовхають нас, настільки серйозні, що неприпустимо мовчки спостерігати, як під гаслами боротьби з дискримінацією та забезпечення прав сексуальних меншин збоченці прагнуть віддалити наше законодавство від суспільної моралі, поширити в нашій країні статеву розбещеність, яка неодмінно призведе до виродження нації. Ми проти дискримінації тих, хто вважає себе гомосексуалістом, але ще більше проти того, щоб неприродний і ненормальний спосіб життя впроваджували, як природний і нормальний. Цим зверненням ми підтримуємо Декларацію Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій «Про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та спроб легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств)», ухвалену 15 травня 2007 року [...], а також закликаємо підтримати законодавчі ініціативи, спрямовані на боротьбу з пропагандою гомосексуалізму та проти реєстрації одностатевих шлюбів⁷¹

У значно видозміненому вигляді, з істотним пом'якшенням гомофобної риторики, Рівненська обласна рада своїм рішенням від 25 травня 2012 року № 701 схвалила звернення до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, яке отримало заголовок «щодо питань гендерної політики та ювенальної юстиції»⁷².

Поки ВО «Свобода» мала власну депутатську фракцію у Верховній Раді України (2012–2014), її представники словом і ділом упроваджували партійну програму в цій частині. Зокрема, народний депутат від ВО «Свобода» ІГОР МІРОШНИЧЕНКО, який обіймав посаду заступника голови парламентського Комітету з питань свободи слова та інформації, розтлумачував партійну позицію таким чином (цитуюмо мовою публікації):

[...] запрет на пропаганду извращений — это наши принципы. Мы будем добиваться их законодательного закрепления. [...] «Свобода» поддержит во втором чтении закон о запрете извращений, а именно, запрета на однополые браки. Если говорить о легализации однополых браков, то это влечет за собой право на усыновление детей. Но может ли нормальный человек с точки зрения традиционного брака воспитываться в такой семье?»⁷³

⁷¹ Свобода і підараси / Рівне вечірнє : газета Рівненської області. — 2012. — № 18. — 8 березня 2012 р. — Онлайн-версія доступна за посиланням:

www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=030930 (звернення 04.12.16)

⁷² Повний офіційний текст доступний на сайті Рівненської обласної ради:

http://oblrada.rv.ua/docs/13.06.doc?SECTION_ID=38&ELEMENT_ID=4846

⁷³ «Свобода» против аборогов, однополых браков и легализации марихуаны / АННА СЕРГЕЕВА, РИА Новый Регион — Киев. — Новый день / NewDayNews.Ru. — 18.01.2013, 21:56. — Режим доступа: <https://newdaynews.ru/kiiev/420560.html> (обращение 04.12.16)

Офіційна позиція «Правого сектору». Праворадикальний громадсько-політичний рух «Правий сектор», заснований у Києві 28 листопада 2013 року під час революційних подій на базі Всеукраїнської організації «Тризуб» імені Степана Бандери, втілює незабаром у декілька організаційно-правових форм, провідною з яких стала політична партія «Правий сектор» на чолі з провідником ДМИТРОМ ЯРОШЕМ. Одразу після скинення режиму Януковича (лютий 2014 року) «Правий сектор» вустами свого речника АРТЕМА СКОРОПАДСЬКОГО заявив:

[...] никакой ЛГБТ-пропаганды [...] в «новой» Украине, конечно же, не должно быть. Мы запретим пропаганду любого зла и того, что противоречит Новому Завету, того, что противоречит Евангелию⁷⁴

У квітні 2014 року було затверджено партійну програму «Реалізації української національної ідеї у процесі державотворення», зміст якої добре ілюструє сутність правої ідеології, з компонентом негативного ставлення до «гомосексуалізму»:

Наша мета — реалізація української національної ідеї, здобуття, закріплення і розбудова національної держави — держави української нації на українських землях, яка б забезпечила українському народу гарантований розвиток, усім громадянам України — всебічну Свободу, Справедливість, Добробут. [...] Метою людського існування є наближення до Бога — інакше людина, суспільство, держава деградують, вироджуються і занепадають. [...] Всемогутній Господь створив нас українцями, українською нацією, і хай святиться воля Його на віки віків. Тільки у власній національній державі українці можуть зберегтися українцями і християнами [...]. [...] ми відстоюємо [...] передусім — Божу волю. І тому — з нами Бог! [...] Наш обов'язок: культивування і реалізація української національної ідеї — ідеї державного самоутвердження української нації, створення української національної держави із дієвою системою українського народовладдя. [...] Національне народовладдя — це узаконена система визначальної ролі корінного народу в державному будівництві та функціонуванні держави через своїх обранців — носіїв національної ідеї цього народу. [...] Наші вороги: імперіалізм, шовінізм, комунізм, нацизм, ксенофобія, антисемітизм, космополітизм, глобалізм, псевдонаціоналізм і все те, що протидіє побудові української національної держави. [...] Національна держава — це держава, де головним і визначальним критерієм оцінки діяльності кожного громадянина є добро нації. [...] Метою культурної політики національної держави має бути [...] вироблення в кожному українцеві духовно-світоглядного імунітету проти чужого культурологічного імперіалізму. [...] Сучасна українська молодь кинута державою напризволяще і стала жертвою старанно насаджуваних і культивованих збочень: наркоманії, алкоголізму, розпусти, гомосексуалізму, насильства, бездуховності,

⁷⁴ Правый сектор: «Мы расскажем Европе, куда ей идти» / ОЛЬГА ДРАГИЛЁВА, ЮРИЙ НИКОЛАЕВ. — SM.LV · Latvijas Sabiedriskie Mediji. — 25.02.2014, 12:44. — Режим доступа: www.lsm.lv/ru/statja/mir/novosti/praviy-sektor-mi-rasskazhem-evrope-kuda-ey-idti.a78435/ (обращение 04.12.16)

11.7. Комплексна позиція щодо ЛГБТ з боку провідних акторів правої сцени. Культ заборони

денаціоналізації, аполітичності [...] [...] майбутнє національних меншин визначатиметься українською нацією і буде зумовлюватися як їхньою нинішньою роллю в державі та суспільстві, так і їхньою участю в процесах українського національного державотворення. [...] Україна повинна виявляти солідарність із народами, що виборюють собі свободу, незалежність і державність, незважаючи на те, що їх національно-визвольна боротьба тотально ототожнена з тероризмом тими країнами, які самі стали на шлях політичного бандитизму⁷⁵

Позиція багатьох місцевих публічних активістів «Правого сектора» щодо ЛГБТ вирізнялася і продовжує неконкретністю, пов'язаною, скоріш за все, з нездатністю її обґрунтувати. Наприклад, керівник Одеського осередку «Правого сектора» СЕРГІЙ СТЕРНЕНКО обмежився з цього приводу в травні 2014 року декларативним твердженням:

Насчет геев и лесбиянок, мы не одобряем однополые отношения. Поэтому и не хотим, чтобы такие явления развивались в украинском обществе, так как считаем их духовно нездоровыми⁷⁶

На своєму V з'їзді 19 березня 2016 року політична партія «Правий сектор» затвердила свою програму в новій редакції, яка є не менш красномовною:

*«Космополітичний Захід [...] прагне розмивання державних суверенітетів, маргіналізації та нищення націй [...]. Русь-Україна є [...] колискою [...] європейської цивілізації. [...] Русь-Україна поверне собі провідну роль духовного та просвітницького центру цивілізації [...]. На основі багатотисячолітнього досвіду наших предків — [...] аріїв, [...] русів, українців — ми на своїй землі будуємо і втілюємо у життя наше бачення майбутнього [...] світу в цілому. [...] Ми розуміємо, що расове, етнічне, соціальне походження, стать, світогляд людини не можуть бути підставою для дискримінації доти, поки ці ознаки не стають знаряддям протидії нашому праву жити повноцінним національним життям на наших предковічних землях. [...] **Наша мета — Українська Самостійна Соборна Держава!** [виділено партією] [...] Альтернативи військовому шляху повернення втрачених територій не існує. Ми цілком здатні повернути власні землі зі зброєю в руках! Для цього необхідно [...] [в]ведення воєнного стану [...]. Українська геостратегія не повинна йти в [...] напрямку прилаштування до міжнародної політики, цінностей та ідеалів-планів Європейського Союзу. [...] Україна не повинна вступати до Євросоюзу, оскільки зобов'язання, які вона при цьому бере на себе, призведуть до її цілковитого неокolonіального поневолення та національної деградації. [...] [У сфері забезпечення здоров'я нації, демографічної та міграційної політики ставляться за мету:] [п]ропаганда традиційних сімейних*

⁷⁵ Нині цей текст програми відсутній на сайті «Правого сектору», оскільки партія згодом прийняла змінену редакцію програми

⁷⁶ Лидер «Правого сектора» в Одессе: о беспорядках 2 мая, визитках Яроша и бандеровцах [интервью] / ЕГОШИНА ВАЛЕРИЯ, КИПОРЕНКО ИРИНА. — vgorode.ua. — 16.05.2014, 16:58. — Режим доступа: <http://od.vgorode.ua/news/223008/> (обращение 05.12.16)

*цінностей, [...] перешкоджання поширенню в суспільстві аморальності, гендерної політики, статевих збочень. [У сфері культури, мови та духовності необхідним є в]провадження дієвих механізмів протистояння розповсюдженню занепадницьких та розкладницьких мистецьких течій [...]*⁷⁷

Нинішнє комплексне ставлення «Правого сектора» до ЛГБТ-проблематики слід виводити, вочевидь, із розуміння цієї теми його нинішнім очільником АНДРІЄМ ТАРАСЕНКОМ, викладеного ним у програмному інтерв'ю для «рідного» сайту «Бандерівець» у лютому 2016 року, коли ТАРАСЕНКО ще обіймав посаду керівника громадсько-політичного крила «Правого сектора»:

[...] Захід тисне на Україну, примушує нас приймати свої псевдоцінності. Порошенко слухняно виконує волю Заходу. Минулий рік виявився знаковим у цьому відношенні. На початку літа у Києві провели «гей-парад». Державна влада, Порошенко і Аваков, доклали максимум зусиль, аби він відбувся. [...] [Порошенко —] безідейний барига, який просто хоче сподобатися своїм партнерам. [...] Порошенко будує в Україні лібералістичну диктатуру. І якщо ми його не зупинимо, то будемо мати і легалізовані «одностатеві шлюби» з правом усиновлення дітей, і щорічні «гей-паради», і орди кольорових мігрантів, і дитячі садочки та школи, де дітей переконуватимуть, що вони мають самостійно обирати собі «гендер». Порошенко — марі[о]нетка. [...] Йому говорять забезпечити вигідні для «ЛГБТ» зміни в законодавстві — він забезпечує. Під «альтернативною Європою» можна розуміти справжню Європу, таку Європу, якою вона повинна бути. Тобто Європу білих християнських народів. За таку Європу боремося ми, українські націоналісти [...] Ми не можемо своєю інформаційною діяльністю перемогти ліберальні ЗМІ та державну пропаганду. Проте ми можемо об'єднати навколо себе людей, які не хочуть вірити брехні. І ми повинні це робити»⁷⁸

Позиція Ігоря Мосійчука як представника Радикальної партії. Протягом 2014 року, коли внаслідок революційних подій у країні змінився політичний режим, однією з найпомітніших персон правого поля, публічна риторика якого була спрямована проти ЛГБТ, виступав ІГОР МОСІЙЧУК. У попередні роки він був активістом УНА-УНСО, Соціал-Національної партії України (СНПУ) до її перетворення 2004 року на Всеукраїнське об'єднання «Свобода», потім — Соціал-Національної Асамблеї; з 2011 року перебував у місцях несвободи як фігурант справи «Васильківських терористів» — спочатку як обвинувачуваний, потім як винний; у лютому 2014 р. звільнений від відбування покарання за рішенням Верховної Ради України про амністію політичних в'язнів. У травні 2014 обраний депутатом Київської міської ради від Радикальної Партії ОЛЕГА ЛЯШКА

⁷⁷ <http://pravuysektor.info/programa.html>

⁷⁸ Андрій Тарасенко: Порошенко будує лібералістичну диктатуру / Бандерівець. — 15.02.2016, 11:40. — Режим доступу: <http://banderivets.org.ua/andrij-tarasenko-poroshenko-buduye-liberalistychnu-dyktaturu.html> (звернення 05.12.16)

та очолив у Київській постійній комісії з питань дотримання законності, правопорядку та боротьби з корупцією. З цього часу вдався до гучної анти-ЛГБТ-риторики, якій властиве поєднання цілої низки характерних прийомів, використовуваних правими.

Перед Маршем Рівності в рамках Міжнародного форуму-фестивалю ЛГБТ «Київ-Прайд2014» ІГОР МОСІЙЧУК виклав своє ставлення до «содомії» у зверненні до столичного мера ВІТАЛІЯ КЛИЧКА:

Як український націоналіст [. . .] звертаюсь до Київського міського Голови з закликом негайно зупинити заплановану на завтра провокацію під виглядом так званого гей-параду. В часи, коли найкращі сини Держави та Нації проливають кров, захищаючи Вітчизну, проведення гей-параду однозною обурить українське суспільство, а особливо киян, наших виборців. Можливість сутички між учасниками гей-параду та його противниками будуть використані проти України та її найкращих синів воїнів-захисників. Гомосексуалізм та інші збочення суперечать вірі в Бога, суспільній моралі та традиційним устоям українського суспільства. Вони є ворожими, чужинськими і ніколи не будуть прийняті українською нацією. Віталій Володимирович, заради спокою в столиці прошу Вас особисто зупинити розгул содомії в Києві. Це в Ваших силах. Содомія руйнує українські родини і Ви як люблячий чоловік та батько маєте це зрозуміти. Київ [sic] за здорову Націю! Київ проти содомії!⁷⁹

Того ж року ІГОР МОСІЙЧУК яскраво відреагував на підпал найстарішого в Києві кінотеатру «Жовтень», вчинений 29 жовтня 2014-го двома молодими людьми під час трансляції в ньому фільму ЛГБТ-тематики у рамках спеціальної програми «Sunny Bunny» XLIV Міжнародного кінофестивалю «Молодість»:

В країні, де збереглися національні та релігійні традиційні цінності, пропагувати содомію — самогубство. Хлопці, які свідомо виступили проти пропаганди содомітського гріха, стали на захист здоров'я цілої Нації! Мені кажуть, ці два хлопця спалили святилище культури — кінотеатр «Жовтень». Я відповідаю, що кінотеатр «Жовтень» спалив негідник-чиновник, який дав дозвіл прокручувати там кінофільм, що пропагує педерастію. Цей чиновник свідомо спровокував хлопців на націоналістичну дію, і саме він має нести повну відповідальність за наслідки, тобто згорілий кінотеатр «Жовтень». Ув'язнені за підпал кінотеатру є в'язнями сумління, і справа честі всіх патріотів, людей доброї волі їм допомагати, хто чим може. Так само для мене є справою честі зупинити в країні пропаганду содомії та інших так званих мультикультурних цінностей. Організатори кінофестивалю «Молодість» мають врахувати цьогогорічні протести проти фільмів, які пропагують содомію, і наступного разу

⁷⁹ Ігор Мосійчук: «Шановний Віталій Володимирович. . .» / Ігор Мосійчук [персональний профіль на Facebook]. — Допис автора від 04.07.2014. — Цитується за http://lgbt.org.ua/life/opinion/show_1942/ — станом на 04.12.16 посилання не активне, а також за www.informator.su/igor-mosiychuk-gey-parad-tse-provokatsiya/ — станом на 04.12.16 посилання не активне

не включати до програми фільми, які є подразниками для суспільства, що шанує традиційні українські цінності. Інакше цей фестиваль не має жодного права на існування⁸⁰

11.8. Особливості протидії ЛГБТ з боку правих

Одні нагнітають та нацьковують, інші діють. Праві лідери чи спікери з публічним статусом, зазвичай, виконують пропагандистську функцію та функцію цькування, але особисто не беруть участі в «акціях прямої дії» проти ЛГБТ. Наприклад, 28 травня 2016 року, напередодні Маршу Рівності в Києві, запланованого на 12 червня, було опубліковано заяву угруповання 'Добровольчий Рух ОУН'⁸¹ під назвою «*Закликаємо вийти 12 червня і підтримати нашу позицію, не дати содомітській заразі поширитись вулицями Києва та всією Україною*»:

Кого рівнятимуть на цьому шабаші? Аморальних виродків, блазнів, дегенератів [...] Батальйон ОУН не дасть змішати українців з гумусом, [...] коли людську низість і збочення називають боротьбою за свободу в Україні [...] Ми закликаємо вийти 12 червня і [...] не дати содомітській заразі поширитись вулицями Києва та всією Україною

Головою проводу Добровольчого Руху ОУН на той час був відомий праворадикальний діяч МИКОЛА КОХАНІВСЬКИЙ (він залишається керівником і станом на час написання цього огляду), і вже наступного дня (29 травня) заяву Добровольчого Руху ОУН «підхопив» прес-секретар «Правого сектору» АРТЕМ СКОРОПАДСЬКИЙ, виголосивши найбільш гучну «фразу ненависті» щодо Маршу Рівності 2016 року:

Наши коллеги из движения ОУН, которое возглавляет Mykola Kohanivsky, выступили с жестким заявлением [sic] по поводу гей-парада в Киеве. Если коротко, то 12 июня в Киеве будет кровавая каша. У организаторов шествия еще есть время отказаться от его проведения⁸²

⁸⁰ Мосійчук Ігор: «Згорів кінотеатр «Жовтень» ...» / ІГОР МОСІЙЧУК [персональний профіль на Facebook]. — Запис від 03.11.2014 [видалено за скаргами користувачів адміністрацією соціальної мережі]. — Цитується за: 9 номер у списку партії Ляшка назвав підпалювачів «Жовтня» в'язнями сумління / ІА «Національний ЛГБТ-портал України». — 03.11.2014. — Режим доступу: www.lgbt.org.ua/news/show_2099/ (звернення 04.12.16)

⁸¹ Закликаємо вийти 12 червня і підтримати нашу позицію, не дати содомітській заразі поширитись вулицями Києва та всією Україною [заява з приводу запланованого на 12.06.2016 Маршу Рівності] / Добровольчий Рух ОУН [сайт]. — 28.06.2016. — Режим доступу: <http://oun.org.ua/ua/2014-05-22-09-03-34/item/426-zaklykaemo-vyity-12-cherwnia-i-pidtrymaty-nashu-pozytsiiu-ne-daty-sodomitskii-zarazi-poshyryty> (звернення 04.12.16)

⁸² Скоропадський Артем: «Наши коллеги из движения ОУН ...» / АРТЕМ СКОРОПАДСЬКИЙ [персональний профіль на Facebook]. — 29.05.2016, 08:26. — Режим доступу: www.fb.com/skoropadsky/posts/10204388130422726 (обращение 04.12.16)

У день Маршу Рівності ані АРТЕМ СКОРОПАДСЬКИЙ, ані МИКОЛА КОХАНІВСЬКИЙ не були помічені серед протестувальників проти Маршу.

З іншого боку, «акції прямої дії» реалізуються так званою категорією осіб «без обличчя та імені». Ця характеристика означає, що на акціях вони: приховують обличчя, вдягаються непримітно, уникають спілкування з мас-медіа, а в разі, коли потрапляють в ефір, уникають ідентифікувати себе за іменем та прізвищем.

Більше того, в низці випадків узагалі немає організаційного зв'язку між лідерами, які закликають чинити опір, та «патріотами», які намагаються цей опір чинити на практиці. Зокрема, сама така ситуація склалася, загалом, під час Маршу Рівності 2016 року в Києві, коли акції правого спротиву фактично були організовані не очільниками правого руху, а «низовими патріотами», що й обумовило неефективність цих акцій.

Іноді праві лідери вдаються, вочевидь, до імітації особистої протестної участі. Так, нібито з метою недопущення Маршу Рівності 2013 року, який проходив у Києві проспектом Перемоги біля кіностудії імені Довженка, правих протестувальників мобілізувало ВО «Свобода» в особі одного з найбільш яскравих свободівців того часу — народного депутата України VII скликання та голови столичного партійного осередку АНДРІЯ ІЛЛЄНКА. Проте свободівці прибули до локації Маршу, коли він уже завершився; відповідно, «розганяти» вже не було кого. З цього приводу цілу низку заяв поширила прес-служба ВО «Свобода». Одну з них переповів сайт «Українська Правда» із характерним заголовком «"Свободовцы опоздавшие на гей-парад, приписали себе разгон "шабаша извращенцев"» (цитуюмо нижче мовою публікації):

Благодаря тому, что на улицы города вышли [...] представители ВО «Свобода», чтобы остановить проведение шабаша извращенцев, мероприятие таки не состоялось [на самом деле, Марш Равенства успешно состоялся в назначенном месте и назначенное время в изначально задуманном формате уличного шествия] [...] Около 10:00 поступило сообщение, что сексуальные извращенцы собрались у киностудии Довженко, поэтому активисты двинулись туда. Руководили колонной свободовцы Андрей Ильенко и Юрий Левченко. Однако уже на месте стало известно, что извращенцы скрылись незадолго до прибытия националистов [на самом деле, националисты опоздали: к локации Марша они подтянулись с внешней стороны милицейского оцепления уже после окончания акции]⁸³

Крім того, безпосередньо на сайті ВО «Свобода» партійна прес-служба повідомила, що:

Зусиллями українських націоналістів та громадськості вдалося не допустити так званого «гей-параду», проведення якого було анонсоване на 14 годину 20 травня. Націоналісти та громадськість продовжують підтримува-

⁸³ «Свободовцы», опоздавшие на гей-парад, приписали себе разгон «шабаша извращенцев» / Украинская Правда, 25.05.2013, 18:18. — Режим доступа: www.pravda.com.ua/rus/news/2013/05/25/6990731/ (обращение 03.12.16)

*ти громадський порядок у центрі Києва, щоби в будь-яку мить припинити протиправні дії збоченців у разі їх виникнення*⁸⁴

«Сильніший проти слабшого». У діях, спрямованих проти ЛГБТ, праві користуються форматом «сильніший проти слабшого» та активно демонструють його. Це пов'язано з загальною парадигмою правого руху, відповідно до якої сила є чеснотою, а її демонстрація — ідеологічно та естетично виправданою.

Праві протиставляють власну силу, згуртованість та зовнішню «мілітарність» — зовнішній «цивільності» та законслухняності ЛГБТ, причому іноді таке протиставлення набуває гротескних рис. Так, 18 жовтня 2016 року група правих зірвала показ у Чернівцях документальної кінострічки «This is gay propaganda» канадської режисерки МАРУСИ БОЦЮРКІВ (MARUSYA BOCIURKIW), у якій українські лесбійки та геї показувалися через призму революційних подій 2013–2014 років та військового конфлікту, що набрав обертів на Сході країни. Власне, кількадесят молодиків мілітарного вигляду зайняли позиції в місці, де мав відбуватися показ, та в присутності медіа вступили в агресивну полеміку з кількома дівчатами–організаторками цієї події. Саме там і тоді з вуст одного з протестувальників пролунала фраза, яка одразу стала крилатою та лягла в основу назви цього огляду: «Сьогодні ви показуєте фільм, а завтра будуть оргії»⁸⁵. Наведений приклад підкреслює контраст між «сильними», авторитарними правими і позбавленими агресії людьми з ЛГБТ, причому у випадку медійного висвітлення цей контраст «працює» явно не на користь перших.

Пророкування / провокування насильства. В окремих випадках праві уникають у публічній риторичі прямих закликів до протидії ЛГБТ у насильницькій формі, але повідомляють про ймовірність, можливість того, що таке насильство станеться. Для тих, хто розуміє інформацію образно, такі посили сприймаються саме як заклик до насилля, попри те, що з позицій семантичного аналізу в тексті цього заклику нема. При цьому праві лідери навіть не натякають на неприпустимість насильства, хоча це саме собою напрошується у текстах, спрямованих на попередження насильницького сценарію. Але ж правдивого наміру попередити насильство у правих лідерів немає.

Наприклад, наступного дня після скасування в Києві з міркувань безпеки I Маршу Рівності, який мав відбутися 20 травня 2012 року, перший заступник Голови Центрального Проводу громадської організації «Тризуб» імені Степана Бандери АНДРІЙ ТАРАСЕНКО (нині — грудень 2016-го — очолює політичну партію «Правий сектор») попередив:

Если они [ЛГБТ-активисты] заявляют, что будут активно готовиться к проведению парада [т. е. Марша Равенства] в 2013 году, то и мы будем активно

⁸⁴ Збоченський «гей-парад» у Києві не відбувся / Прес-служба «Свобода». — ВО «Свобода» : офіційна сторінка. — 20.05.2012. — Режим доступу:

www.old.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/030014/ (звернення 04.12.16)

⁸⁵ homofobia_chernivtsi [відеосюжет] / НАДІЯ ВІРНА [YouTube-канал]. — 18.10.2016. — Режим доступу: www.youtube.com/watch?v=J7Ro95j03x4 (фраза про оргії звучить на 5'10'')

*готовиться, чтобы не допустить шествия извращенцев по улицам украинской столицы*⁸⁶

2 червня 2015 року той же Андрій ТАРАСЕНКО, тепер уже в статусі заступника лідера «Правого сектору» з політичної роботи, звернувся через публічну заяву до Київського міського голови ВІТАЛІЯ КЛИЧКА напередодні Маршу Рівності, якій відбувся у рамках Міжнародного форуму ЛГБТ «КиївПрайд2015» 6 червня:

*багато воїнів, які виступають проти даного антихристиянського явища [Маршу Рівності], знаходяться на ротації в Києві та можуть не сприйняти ЛГБТ-парадів. Для уникнення провокацій, конфліктних ситуацій і неприємностей будь-якого характеру, просимо Вас, звернутися до суду з проханням заборонити цей захід заздалегідь*⁸⁷

Наступного дня, 3 червня, за три дні до Маршу Рівності–2015, свою заяву з цього приводу поширив добровольчий батальйон «ОУН», очолюваний відомим правим діячем МИКОЛОЮ КОХАНІВСЬКИМ та ідейно близький до «Правого сектору». Ця заява містила ще виразніший меседж насильства:

*[...] парад ЛГБТ в час війни останнє, чого потребує столиця. За мирних часів цей захід вимагав спеціальних охоронних заходів, а в час війни, коли на вулицях міста велика кількість людей, що мають бойовий досвід, і яких пропаганда антихристиянських цінностей гарантовано спровокує до рішучих дій, такий захід є вкрай недоречним. В час війни, коли на сході кожного дня гинуть бійці, публічна наруга над християнськими цінностями, якою є гей парад — просто неприпустима*⁸⁸

У тому ж дусі прозвучала заява бійця ХОРВАТА (справжнє ім'я — ВАСИЛЬ МАЛКОВИЧ), командира 13-го запасного батальйону добровольчого українського корпусу «Правий сектор», напередодні тієї ж події — столичного Маршу Рівності–2015 (цитуюмо мовою публікації):

⁸⁶ Меншинства стоят на своем / АРТЁМ СКОРОПАДСКИЙ. — Коммерсантъ Украина. — 2012. — 22 мая. — № 78 (1568). — С. 3; воспроизведено тут: Представители сексменьшинств не теряют надежд провести гей-парад в Киеве / Корреспондент.net, со ссылкой на Коммерсантъ-Украина. — 22.05.2012, 12:15. — Режим доступа: <http://korrespondent.net/kyiv/1352065-predstaviteli-seksmeshinstv-ne-teryayut-nadezhd-provesti-gej-parad-v-kieve> (обращение 05.12.16)

⁸⁷ Звернення до мера Києва щодо проведення так званого «Маршу рівності» / Андрій ТАРАСЕНКО, заступник лідера «Правого сектору» з політичної роботи. — правий сектор [офіційний сайт]. — 02.06.2015, 15:12. — Режим доступу: <http://old.pravyusektor.info/news/zvernennya-do-mera-kyjeva-schodo-provedennya-tak-zvanoho-marshu-rivnosti/> (звернення 04.12.16)

⁸⁸ Добровольчий батальйон «ОУН» підтримав позицію «Правого сектора» щодо проведення гей-парадів / Правий сектор [офіційний сайт]. — 03.06.2015, 10:08. — Станом на 02.12.16 онлайн-доступ відсутній

Мы, бойцы 13-го ЗБАТа ДУК «ПС», вместе с другими националистами сделаем все от нас зависящее, чтобы не допустить в Киеве этого содомитского шабаша // Мы ведем работу с общественностью, будем разговаривать с милицией — делать все, чтобы сами люди в итоге не допустили проведения этого парада⁸⁹

2016 року в своєму протесті проти проведення у Львові Фестивалю Рівності, призначеного на 19–20 березня, фракція Народного Руху України у Львівській обласній раді наголосила:

[...] цей захід викличе шквал обурення у львівській громаді і з великою ймовірністю призведе до масових порушень громадського порядку, що буде використано зовнішніми, ворожими для України силами у своїй пропаганді. Зокрема, напередодні загальнонаціонального референдуму, який має пройти у Нідерландах, з питання про асоціацію України з ЄС [...] вимагаємо від міського голови Львова Андрія Садового та депутатського корпусу Львівської міської ради недопустити [sic] проведення так званого Фестивалю рівності Львів 2016 [...] У випадку невиконання цих наших вимог залишаємо за собою право на організацію акцій громадської непокори та наголошуємо, що відповідальність за можливі наслідки для національної безпеки України ляже на владу міста⁹⁰

Аналізуючи наведені вище та інші подібні заяви, можна дійти висновку, що лідери правих свідомо й цинічно нагнітають, загострюють громадський спротив публічним ЛГБТ-акціям, але, як ми вже показували вище, особистої участі в ньому не беруть.

Експлуатація позиції Церков. Попри відсутність явного союзу між суб'єктами правого руху та Церквами (про причини його неможливості ми говоритимемо нижче), праві час від часу ґрунтовно переповідають позицію Церков задля підвищення значимості і «освячення» своїх дій. Так, у зверненні добровольчого батальйону «ОУН» напередодні столичного Маршу Рівності 2015 року йшлося про те, що:

Глава УГКЦ Святослав Шевчук заявив, що Україна відкидає фальшиві цінності у вигляді гендерної ідеології, навіть якщо це перешкодить приєднанню до Європейського Союзу. Християнська Україна може стати викликом для пробудження секуляризованої Європи⁹¹

⁸⁹ В «Правом секторе» заявили, что не допустят проведения гей-парада в Киеве // Гордон : gordonua.com. — 01.06.2015, 20:25. — Режим доступа: <http://gordonua.com/news/society/V-Pravom-sektore-zayavili-cto-ne-dopustyat-provedeniya-gey-parada-v-Kieve-83352.html> (звернення 05.12.16)

⁹⁰ Зупинимо антиукраїнські провокації! (ВІДЕО) : Заява фракції Народного Руху України у Львівській обласній раді / Львівська крайова організація Народного Руху України [сайт]. — 15.03.2016, 08:38. — Режим доступу: www.nru.lviv.ua/novini/zupinimo-antiukrayinski-provokatsiyi.html (звернення 05.12.16)

⁹¹ Звернення до мера Києва щодо проведення так званого «Маршу рівності» / Андрій ТАРАСЕНКО, заступник лідера «Правого сектору» з політичної роботи. — правий сектор

Таким чином праві вибудовують бажаний для них місток між позицією Церкви, з одного боку, та власними «акціями прямої дії», якими, на думку правих, така позиція може бути захищена у реальному вимірі.

Дійсно, глава Української Греко-Католицької Церкви СВЯТОСЛАВ (ШЕВЧУК) чимало уваги присвятив міркуванням про небезпечність гендерної ідеології для українського народу⁹² і про взаємини між Європою та Україною як її частиною⁹³, але не закликав чинити жодних акцій прямої дії.

Технологія перекладення провини. У тих випадках, коли правоохоронні органи встановлюють осіб, що скоїли правопорушення чи злочини з мотивів ненависті до ЛГБТ, спікери правого руху вдаються до відбілювання винних, вдаючись до таких методів, як героїзація: винні вчинили правильно, їхня дія мала «націєзахисний характер» (або «християнсько-захисний»), якщо їх узято під варту — вони є «в'язнями сумління»; винні, насправді, не ті, хто вчинив щось проти ЛГБТ, а самі ЛГБТ, бо «спровокували», або суб'єкти владних повноважень, бо «допустили» якісь ЛГБТ-акції.

Чудовим прикладом використання названої технології є позиція правого діяча ІГОРЯ МОСІЙЧУКА, на той час — депутата Київської міської ради від Радикальної партії — щодо вчинення радикалами підпалу кінотеатру «Жовтень» під час сеансу трансляції в ньому фільму ЛГБТ-тематики:

Хлопці, які свідомо виступили проти пропаганди содомітського гріха, стали на захист здоров'я цілої Нації! Мені кажуть, ці два хлопця спалили святилище культури — кінотеатр «Жовтень». Я відповідаю, що кінотеатр «Жовтень» спалив негідник-чиновник, який дав дозвіл прокручувати там кінофільм, що пропагує педерастію. Цей чиновник свідомо спровокував хлопців на націозахисну дію, і саме він має нести повну відповідальність за наслідки, тобто згорілий кінотеатр «Жовтень». Ув'язнені за підпал кінотеатру є в'язнями сумління⁹⁴

[офіційний сайт]. — 02.06.2015, 15:12. — Первинний режим доступу: <http://pravyysektor.info/news/zvernennya-do-mera-kyjeva-schodo-provedennya-tak-zvanoho-marshu-rivnosti/>; чинний режим доступу: <http://old.pravyysektor.info/news/zvernennya-do-mera-kyjeva-schodo-provedennya-tak-zvanoho-marshu-rivnosti/> (звернення 04.12.16)

⁹² Глава УГКЦ: «Інституцію сім'ї намагаються знищити за допомогою ідеології під назвою "гендер"» / Департамент інформації УГКЦ. — Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви. — 08.01.2016, 17:58. — Режим доступу: http://news.ugcc.ua/news/glava_ugkts_T2A\CYRIInstituts\T2A\cyriiyu_s\T2A\cyriimi_namagayutsya_znishchiti_zadoporogoyu_T2A\cyriideolog\T2A\cyriii_p\T2A\cyriid_nazvoyu_gender_75709.html (звернення 04.12.16)

⁹³ «ЄС може існувати без України, але Європа не може, бо буде неповна», — Блаженніший Святослав / Департамент інформації УГКЦ. — Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви. — 29.05.2015, 16:10. — Режим доступу: http://news.ugcc.ua/news/yes_mozhe_T2A\cyriisnuvati_bez_ukraini_ale_yevropa_ne_mozhe_bo_bude_nepovna__blazhenn_T2A\cyriishiy_svyatoslav_73908.html (звернення 04.12.16)

⁹⁴ Мосійчук Ігор: «Згорів кінотеатр «Жовтень» ...» / ІГОР МОСІЙЧУК [персональний профіль на Facebook]. — Запис від 03.11.2014 [видалено за скаргами користувачів адміністрацією

11.9. Слабкі місця правих, зокрема в частині спротиву ЛГБТ

«Акційність» не працює без «процесуальності». Увесь комплекс революційних подій, які сталися в Україні наприкінці 2013 — на початку 2014 років, власне, являв собою з правої точки зору одну величезну «акцію прямої дії» — Революцію, яка докорінно мала би змінити суспільний устрій та політичний лад. І саме Революція–2013/2014, якщо розглядати її як мегаакцію прямої дії, найкраще демонструє основну ваду цих акцій: зовнішнього, видимого аспекту змін недостатньо для «закріплення успіху». Без подальшого тривалого процесу цементування результату акція прямої дії залишається незавершеною, не доведеною до мети. Адже з позицій правих, Революція мала закласти підвалини омріяної УССД, але цього не сталося. Підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС не було метою революційної боротьби правих, а отже — Революція для правих залишилася незавершеною, а відповідно до найновіших трактувань — такою, що взагалі не відбулася. Зокрема, 21 листопада 2016 року, у третю річницю початку Євромайдану, національно-визвольний рух «Правий сектор» заявив:

Пам'ятаймо: революції (тотальної зміни механізмів, ідей, людей влади) не було! Було повстання, був Майдан! А над [...] революцією ми ще маємо попрацювати⁹⁵

Приблизно таким же є ефект, який справляють «акції прямої дії» на ситуацію в ЛГБТ-русі: зірвати одну-дві-три ЛГБТ-акції — цілком можливо, але істотну питому вагу в ЛГБТ-русі мають не акції, а процеси, які здійснюються на довготривалій основі та не віддзеркалюються на рівні публічних акцій. А от для чинення ефективних перепон тим процесам, які ініційовані та «адмініструються» ЛГБТ-рухом, потрібний був би неабиякий процесуальний вплив правого руху — політичний, медійний, культурний тощо. Слабкість такого процесуального впливу правих нівелює їхні успіхи на теренах вуличної боротьби та акцій прямої дії, скерованих проти ЛГБТ.

Відсутність апеляцій до закону. У публічних заявах гомофобного змісту праві, зазвичай, максимально уникають апеляцій до закону та законності. У цьому є сувора логіка та послідовність: адже, як ми показували в Гл. 10, вона не передбачає поваги до закону; законність не є умовою діяльності правих, а закон — не є для правих орієнтиром.

ЛГБТ-рух, натомість, не тільки виявляє видиму повагу до закону, але й на постійній основі залучений до законодавчого процесу, аналізуючи та критикуючи чинні норми законодавства, активно розробляючи та просуваючи нові норми.

соціальної мережі]. — Цитується за: 9 номер у списку партії Ляшка назвав підпалювачів «Жовтня» в'язнями сумління / ІА «Національний ЛГБТ-портал України». — 03.11.2014. — Режим доступу: www.lgbt.org.ua/news/show_2099/ (звернення 04.12.16)

⁹⁵ За справжню українську державу, а не за крихти з брюссельського столу [заява] / національно-визвольний рух «Правий сектор». — Правий сектор [сторінка на Facebook]. — 21.11.2016, 11:48. — Режим доступу: [www.fb.com/partyrightsector/photos/a.611212672331812.1073741828.610642055722207/1119595258160215/?type=3](https://www.facebook.com/partyrightsector/photos/a.611212672331812.1073741828.610642055722207/1119595258160215/?type=3)

Такий різкий контраст між правими беспредельщиками, які часто зневажають закон, та ЛГБТ-рухом, який, у цілому, демонструє повагу до закону, помножену на компетентність у сфері законодавчих новацій, на рівні суспільної думки конвертується у більшу прихильність саме до ЛГБТ.

Відсутність ідеологічної єдності з іншими гравцями гомофобного поля — релігійними організаціями та навколорелігійними гомофобними рухами. Права ідеологія оспівує безкомпромісну Церкву, Церкву, яка є «сіллю землі». Ту ж реальну Церкву, яка діє в нашому часі, правий рух сміливо критикує, іноді виявляє з нею рішучу незгоду. Ідеолог правого руху ІГОР ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ описує сучасний стан Церкви таким чином:

Церква секуляризується, втрачає здатність до спротиву, іде на невинуватий компроміс зі світом. Попри наявні «знаки часу», Церква неохоче їх розпізнає і не повертається до есхатологічної налаштованості. Капітулянтство, що проявляється у все меншому втручанні у «зовнішні» справи, загрожує Церкві внутрішніми проблемами. Праця декількох поколінь «прогресивних» теологів, а також існування окремих лобістських груп призвели до того, що сьогодні перебувають в небезпеці доктринальні засади християнської віри (досить згадати про існування в межах католицького духовенства опозиції, що виступає за лібералізацію у ставленні до розлучень та статевих збочень). Таким чином до Церкви наближується «мерзота запустіння»⁹⁶

Оскільки праві усвідомлюють себе націоналістами, то їх наближеність чи віддаленість від Церкви залежить від тієї оцінки, яку сама Церква та її очільники дають націоналізму, а в цій сфері далеко не все однозначно. Так, 23 травня 2013 року архієпископ-емерит Української Греко-Католицької Церкви, кардинал ЛЮБОМИР ГУЗАР заявив:

Біблія вчить нас патріотизму. Націоналізм не може бути християнською чеснотою, бо він не є досконалим, робить людину дещо обмеженою, адже націоналіст любить лише своє. Проте патріотизм має бути притаманний християнину: він любить власну Батьківщину і водночас має відкрите серце до інших людей, готовий поважати їх гідність та права⁹⁷

За такої оцінки з вуст духовного авторитету однієї з українських національних Церков правому рухові важко сподіватися на ідеологічну єдність із Церквою чи на пряму

⁹⁶ ЗАГРЕВЕЛЬНИЙ І. Орієнтири Спротиву : Збірник статей. — Ужгород, в-во «Гражда», 2016. — С. 9.

⁹⁷ З промови на XIII науковій практичній конференції, організованій Національною академією управління в рамках суспільно-наукового проекту «Духовні цінності українського народу у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я». — Джерело: Релігійні діячі та науковці шукали шляхи громадської взаємодії заради розбудови демократії / ІРС : Інститут релігійної свободи [сайт]. — 27.05.2013, 13:12. — Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1232&Itemid=61

підтримку з її боку. Виходячи з такого стану речей, суб'єкти правого руху лише у виняткових випадках посиляються на позицію Церкви чи її очільників, надаючи перевагу прямим апеляціям до християнства як такого. У зв'язку з цим у масовій свідомості не виникає асоціації між правим рухом і Церквами, хоча така асоціація посилює би позиції правого руху, оскільки Церква в українському суспільстві користується високим рівнем довіри. Таким чином, і гомофобна агресія у виконанні правих не може бути освячена позицією Церкви.

Правий рух також є ідеологічно несумісним із іншим «центром гомофобного впливу» — мережею організацій, діячів і діячок, наближених до Всеукраїнської громадської організації «Громадський рух людей з майбутнім “Любов проти гомосексуалізму”», лідером якої є відомий український анти-ЛГБТ-діяч РУСЛАН КУХАРЧУК. Несумісність має коріння в тому, що названа організація та споріднені з нею структури, м'яко, кажучи, не поділяють ентузіазму правих з приводу революційних подій 2013–2014 років як однієї з позитивних вузлових подій новітньої української історії, не практикують «акцій прямої дії» та й, взагалі, не сповідують і не демонструють більшості переконань, властивих для правих. Виходячи з такого стану речей, праві з організаціями на кшталт ЛПГ не співпрацюють. Зі свого боку, РУСЛАН КУХАРЧУК та інші численні діячі та діячки його поля тримають свідому дистанцію від правих.

Дефіцит ідеологів та спікерів. Правий рух відчуває дефіцит ідеологів і спікерів, хоча достатньо забезпечений мотивованими виконавцями. Через такий стан речей:

1. критика правих на адресу ЛГБТ має, зазвичай, дуже поверхневий характер і руйнується в умовах більш глибокої дискусії,
2. права аргументація практично не представлена на рівні інтелектуальних подій (конференцій, круглих столів тощо), хоча це пояснюється також сутнісною антипатією правих до заходів такого типу,
3. «акції прямої дії» часто відбуваються без жодних спікерів, які могли би по людськи пояснити позицію правих, а коли в ефір потрапляють синхрони хлопців «без обличчя та без імені», вони виглядають примітивно й непереконливо.

Натомість в ЛГБТ-руху ідеологічна база виглядає значно ґрунтовніше, може бути зазвичай адекватно репрезентована спікерами й спікерками ЛГБТ-руху в публічному просторі, доволі глибоко аргументована та підкріплена підтримкою широкого кола партнерських суб'єктів — міжурядових організацій, дослідницьких, благодійних, громадських організацій та ініціатив, а в окремих питаннях — суб'єктами владних повноважень.

Відсутність єдності. Правий рух не має внутрішньої єдності з багатьох причин, деякі з яких:

1. помірковані праві доволі далекі в ідеологічних установах та практиці дій від праворадикалів,

2. у правому русі спостерігається тенденція до розколів, коли відносно крупні течії чи угруповання подрібнюються і, таким чином, втрачають важелі впливу на суспільно-політичні процеси,
3. бракує сильних і харизматичних об'єднавчих фігур (якщо певний час найбільший авторитет мав лідер ВО «Свобода» ОЛЕГ ТЯГНИБОК, а згодом — лідер «Правого сектору» ДМИТРО ЯРОШ, то зараз — станом на початок зими 2016/2017 років — такої персони немає).

Як не дивно, але розколи в правому русі відбувалися навіть на тлі ставлення до ЛГБТ. Так, 17 грудня 2007 року про свій «повний та негайний розрив відносин з ВО "Свобода"» оголосила 'Організація «Патріот України»', звинувативши керівництво «Свободи» в «злочинах проти Нації», зокрема, у «моральній та ідейній деградації», проявом якої стало «прийняття в члени Політради ВО "Свобода" людини з нетрадиційною сексуальною орієнтацією — гомосексуаліста»⁹⁸.

Натомість, ЛГБТ-рух послідовно демонструє єдність, інтегрованість, дотримання певної спільної для його суб'єктів стратегії, що проявляється у відсутності контраверсійних заходів чи альтернативних публічних ініціатив, які суперечили б одна одній за змістом.

Слабка включеність у владну вертикаль «Правий» рух сильний, насамперед, «акціями прямої дії». Але забезпечити відповідний нормотворчий чи законодавчий процес або відповідну політику правий рух практично не в змозі. Присутність деяких політиків, яких можна віднести до категорії правих, у складі Верховної Ради України VIII скликання та перебування низки правих на офіційних посадах в органах місцевого самоврядування не є чинниками впливу на нормативно-правове поле чи вироблення політики з кількох причин:

1. праві у відповідних інституціях становлять меншість, а для прийняття рішень необхідна більшість,
2. праві традиційно не концентруються на рутинній юридичній роботі, не надають особливого значення формальним процедурам.

Водночас, ЛГБТ-рух принаймні від початку нульових років ставив собі за мету системно включатися у законодавчий процес, впливати на політику, що стосується різних аспектів життя ЛГБТ. Станом на кінець 2016 року ЛГБТ-рух є інтегрованим у ці процеси: представники й представниці ЛГБТ-організацій працюють в офіційних відомчих робочих групах, входять до низки гібридних «державно-громадських» інституцій із консультативно-дорадчим статусом, самостійно розробляють на достатньо кваліфікованому рівні пропозиції до актів законодавства. Відповідно, в дискусіях у юридичній площині підготовлені ЛГБТ-промовці звучать переконливіше, ніж праві.

⁹⁸ Заява Організації «Патріот України» про розрив стосунків з ВО «Свобода» / una-unso : Офіційний ресурс УНА-УНСО. — 19.12.2007. — Режим доступу: <http://una-unso.com/arhiv/zayava-organizatsiyi-patriot-ukrayiny.html>

Дефіцит медіаресурсу. Стосунки правих із засобами масової комунікації характеризуються такими особливостями:

1. Праві суспільно-політичні сили мають обмеженіший доступ до ключових медійних ресурсів у порівнянні з провладними силами та громадсько-політичними силами, орієнтованими на ліберальну модель суспільного ладу. Відповідно, медіамайданчики більш прихильні до спікерів і спікерок, які представляють рух ЛГБТ, аніж до правих.
2. Діячі правого руху, в цілому, розуміють часто неприхильне, упереджене ставлення до них з боку окремих медіа і замість напрацювання гнучкої політики співпраці з медіа демонструють схильність іти на конфлікт не стільки з опонентами в ефірі, скільки із самими медіа, — наприклад, на знак протесту проти концепції медіа-продукту покинути студію посеред запису телепередачі.
3. Праві змушені концентрувати свою активність у соцмережах через ВКонтакте, оскільки Facebook має жорстку політику реагування на традиційну для правих мову ворожнечі та дискримінаційний контент шляхом тимчасового чи постійного блокування відповідних акаунтів. Саме тому відносно безкарно такий правий дискурс може поширюватися тільки через мережу ВКонтакте, що знижує вплив правої ідеології на суспільну думку: адже провідні її тренди в Україні формуються переважно на Facebook.
4. Власні медіаресурси правих розвинені слабше, ніж мейнстримові медіаресурси в Україні, хоча в порівнянні з медійними ресурсами ЛГБТ-руху є значно потужнішими. При цьому праві ресурси характеризуються помітною нестабільністю функціонування: наприклад, один з провідних інформаційних рупорів правих — сайт <http://banderivets.org.ua> — станом на грудень 2016 року значно втратив у динаміці інформаційного наповнення в порівнянні з ситуацією, яка була за рік-два перед тим.

Нашу оцінку можемо проілюструвати твердженням Андрія Тарасенка (наступника Дмитра Яроша на посаді лідера «Правого сектора»), зробленим у лютому 2016 року:

Ми не можемо своєю інформаційною діяльністю перемогти ліберальні ЗМІ та державну пропаганду. Проте ми можемо об'єднати навколо себе людей, які не хочуть вірити брехні. І ми повинні це робити⁹⁹

Громадська думка. З одного боку, радикалізм деяких правих угруповань завойовує суспільну прихильність до них самих («молодці хлопці!»), їхніх методів роботи («вчинили просто та ефективно!») та, частково, їхньої ідеології («припинити той безлад,

⁹⁹ Андрій Тарасенко: Порошенко будує лібералістичну диктатуру / Бандерівець. — 15.02.2016, 11:40. — Режим доступу: <http://banderivets.org.ua/andrij-tarasenko-poroshenko-buduye-liberalistychnu-dyktaturu.html> (звернення 05.12.16)

який панує в країні, можуть саме вони — оці праві!»). З іншого боку, той же радикалізм часто не тільки не створює схвального суспільного резонансу, але з очевидністю шкодить репутації правого руху, причому це стосується, насамперед, саме їхнього ставлення до ЛГБТ і відповідних «акцій прямої дії». Тренд коментування таких дій з боку користувачів соцмереж зводиться до лейтмотиву «та вони ж самі — пі... си!»

Праві лідери досить болісно реагують на відсутність схвальної позиції щодо їхніх дій з боку інформаційно активної громадськості. Так, після столичного Маршу Рівності, який відбувся 6 червня в рамках Міжнародного форуму ЛГБТ «КиївПрайд2015», свободівець і депутат Київської міської ради РУСЛАН АНДРІЙКО¹⁰⁰ заявив таке:

Яка все таки мінлива штука НАРОДНА ЛЮБОВ. Ще вчора багато народу голосували за Правий Сектор, раділи фронтовим успіхам та подвигам бійців, сумували за полеглими, всією країною і фейсбуком збирали кошти і допомогу для забезпечення воїнів. Після вчорашнього смішного гейпараду [Марш Рівності 06.06.2015 в Києві], і природньої реакції добровольців на таке явище, ви всі навіть ті хто голосував за ПС з піною у рота почали добивати, цькувати, запльовувати цих молодих, ідейних хлопців. На жаль, найкращі померли і помруть на війні, тих, що виживуть, посадить нова влада та зацькує народ. Той самий народ, який і далі буде щиро дивуватися, чому від виборів до виборів у нас в країні нічого не змінюється...¹⁰¹

¹⁰⁰ Андрійко Руслан Юрійович (нар. 19.07.1986), депутат Київської міської ради VII скликання, голова екологічної комісії, голова Чернігівської обласної організації Всеукраїнського об'єднання «Свобода»: www.fb.com/profile.php?id=100001395376333 (Руслан Андрійко [особиста сторінка]),

www.fb.com/pages/\T2A\CYRR\T2A\cyru\T2A\cyrs\T2A\cyr1\T2A\cyra\T2A\cyrn-\T2A\CYRA\T2A\cyrn\T2A\cyrd\T2A\cyrr\T2A\cyrii\T2A\cyrishrt\T2A\cyrk\T2A\cyro/477541299050324 (Руслан Андрійко [сторінка політика])

¹⁰¹ Андрійко Руслан: «Яка все таки мінлива штука НАРОДНА ЛЮБОВ...» / Руслан Андрійко [особистий профіль на Facebook]. — 07.06.2015. — Режим доступу: www.fb.com/permalink.php?story_fbid=932045073518663&id=100001395376333 (звернення 03.12.16)

12. Закономірності

Ретроспективний аналіз публічної позиції правих — як словесної, так і «акційної» — щодо ЛГБТ-тематики дозволяє прослідкувати низку закономірностей, які можуть бути (з певною обережністю) екстрапольовані й на нинішнє ставлення окремих діячів правих сил до цієї теми.

12.1. Закономірності публічної гомофобної риторики. Сублімація та вигорання

Гомофобія діяча правого руху, зазвичай, має таку послідовність етапів:

1. Особиста участь в «акціях прямої дії», спрямованих проти ЛГБТ (відповідає періоду неpubлічності або обмеженої публічності відповідного активіста). — Наприклад, згадуваний вище «свободівець» Андрійко в «нульових» роках брав персональну участь у спробах зривати заходи, пов'язані з ЛГБТ-тематикою.
2. Нарощування та акцентування публічної гомофобної позиції на фоні постійної особистої уваги до ЛГБТ-подій. — Така позиція інтенсивно засвідчується в соцмережах, транслюється принагідно через засоби масової інформації; відповідний діяч охоче бере участь у телевізійних ток-шоу, де дебатуює з опонентами. В стадії апогею така гомофобна позиція може характеризуватися мовою ворожнечі та закликами до прямої протидії ЛГБТ.
3. «Затухання», сходження нанівець публічної гомофобної позиції або свідоме дистанціювання від теми ЛГБТ. — Так відбувається з багатьох причин, серед яких — психологічний дискомфорт від постійного споглядання теми, яка внутрішньо дратує (пригадаймо негативне емоційне навантаження явища гомофобії). Серед діячів, які зараз (станом на кінець 2016 року) перебувають на цьому етапі, можна назвати чималу кількість правих спікерів, надзвичайно активних у формуванні позиції щодо ЛГБТ у 2012–2014 роках.

Деякі діячі, раніше найпомітніші саме в ролі правих спікерів, з часом змінюють акценти своєї діяльності, знижуючи, відповідно, градус правої риторики. Приклад — Юрій Михальчишин, депутат Львівської обласної ради, пізніше — народний депутат України VII скликання (2012–2014), свободівець до вересня 2014 року (заступник Львівської обласної організації ВО «Свобода» з питань політичної освіти): після виходу з ВО «Свобода» розпочав роботу у Службі безпеки України, перейшовши на усвідомлено помірковану, виважену риторику.

Цікавим ефектом, притаманним низці правих діячів, є сублімації правих поглядів у творчості. Приклади:

1. ДМИТРО САВЧЕНКО¹, речник Добровольчого українського корпусу «Правий сектор». — Найактивніша його участь у публічній критиці ЛГБТ припадала на 2015 рік². Зниження інтенсивності правої риторики співпало зі зростанням «літературної складової» в його публічній репрезентації: ДМИТРО САВЧЕНКО є автором книг «Маятник революції», «Київ Хунта Сіті», «Заколот», співавтором поетичних збірок «Бліцкриг футуризму» та «Голос крові».
2. ЮРІЙ НОЄВИЙ, свободівець, заступник голови Київської обласної ради та заступник Конотопського міського голови (Сумська область), — відомий також як поет³.

Еволюцію ставлення до гомосексуальності з непримиренного до, принаймні, «ігнорного» можна опосередковано простежити в громадсько-політичній кар'єрі АНДРІЯ БІЛЕЦЬКОГО, колись — правого радикала, а нині — очільника поміркованої новоствореної партії «Національний Корпус». Вище ми вже наводили історію 2007 року про те, що формування «Патріот України», очолюване тоді саме БІЛЕЦЬКИМ, розірвало стосунки з ВО «Свобода», звинувачуючи останню, зокрема, у «*прийнятті в члени Політради [...] людини з нетрадиційною сексуальною орієнтацією — гомосексуаліста*». Натомість зараз у програмі політичної партії «Національний Корпус» немає ані слова про бодай щось, безпосередньо пов'язане з ЛГБТ (нижче ми цитуватимемо відповідний уривок програми).

12.2. Конвертація тривалої публічної гомофобії в негативний PR-бекграунд

Як ми вже демонстрували, наполеглива гомофобна риторика й гомофобні «акції прямої дії» правих здатні формувати про них негативну громадську думку. Симптоматично, що напади правих на ЛГБТ супроводжуються в соцмережах потужними хвилями засудження. Таким чином, при тривалій, затятій гомофобній позиції, підкріпленій нападами, праві стикаються зі зменшенням симпатій до них з боку частини прихильників. Тому праві, які дистанціюються від вуличного радикалізму, також доходять висновку про недоцільність педалювання ЛГБТ-тематики.

Показовими в цьому сенсі є події навколо запланованого на 18 жовтня 2016 року в Чернівцях показу документальної стрічки «This is gay propaganda», про які ми вже

¹ Особистий профіль на Facebook: www.fb.com/brunogrubich (Дмитро Савченко)

² Див., наприклад: Гей-паради во время войны — плевков в бойцов АТО? [видеосюжет] / Магнолия-ТВ [YouTube-канал]. — 19.06.2015. — Режим доступа: www.youtube.com/watch?v=j4vkVL4bUUM (обращение 03.12.16)

³ Його вірші можна почитати на сайті «Клуб поезії»: <http://mail.poetryclub.com.ua/author.php?id=24596>

писали. Власне, у призначену дату цей захід було зірвано⁴ активістами-радикалами з числа прибічників національно-визвольного руху «Правий сектор» та Цивільного корпусу «Азов»⁵. Проте вже наступного дня прес-служба структури «Азов-Чернівці» повідомила через ЗМІ, що «деякі представники організації були там, але не від імені організації, а в індивідуальному порядку»⁶.

Такий обачний «крок назад», вочевидь, безпосередньо пов'язаний з тим, що за чотири дні до тих подій, 14 жовтня, у Києві відбувся установчий з'їзд політичної партії «Національний Корпус», лідером якої було обрано провідника Азовського руху Андрія Білецького, причому ідеологічно нова партія пристала на засади поміркованого правого руху, що простежуються в її програмі.

Зокрема, партія «Національний Корпус» не стала фіксувати в своїй програмі наміри протидії ЛГБТ, натомість обмежилася поміркованими пунктами такого змісту: «14.2.1. Держава визнає традиційну нуклеарну родину, яка складається з одружених чоловіка та жінки, а також їх неповнолітніх дітей, найвищою соціальною цінністю та базовою соціальною спільнотою, а гарантією її розвитку — змістом і спрямованістю діяльності всього державного механізму», «14.2.2. На державному рівні, з використанням системи державної освіти, будуть впроваджені кампанії пропаганди високого соціального престижу матері та родини, та пропаганди традиційних сімейних цінностей, святості шлюбу та материнства»⁷.

Водночас, «Правий сектор», залишаючись на радикальних позиціях, підтвердив участь свого активу у зриві ЛГБТ-кінопоказу в Чернівцях⁸.

12.3. Ефект симбіозу: що поєднує ЛГБТ і правих?

Одним із парадоксальних висновків, який напрошується в результаті аналізу з відсторонених позицій, є те, що правому рухові потрібні ЛГБТ для демонстрації своєї соціальної значущості, а ЛГБТ, своєю чергою, без провокацій з боку правого руху не були би настільки помітними. Цей висновок жодним чином не виправдовує жодного акту на-

⁴ В Чернівцях люди з шевронами АЗОВу зірвали показ фільму про ЛГБТ, — відео / громадське радіо [сайт]. — 18.10.2016, 23:24. — Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/news/2016/10/18/v-chernivcyah-lyudy-z-shevronamy-azovu-zirvaly-pokaz-filmu-pro-lgbt-video> (звернення 03.12.16)

⁵ Повне найменування: Громадська організація «Товариство сприяння Збройним Силам України та Військово-Морському Флоту "Цивільний корпус «Азов»»

⁶ «Азов» заперечує причетність до організації зриву показу фільму про ЛГБТ у Чернівцях / Молодий буковинець [сайт]. — 19.10.2016, 15:36. — Режим доступу: http://molbuk.ua/chernovtsy_news/117114-azov-zaperechuye-prychetnist-do-organizaciyi-zryvu-pokazu-filmu-pro-lgbt-u-chernivcyakh.html (звернення 03.12.16)

⁷ Програма партії «Національний корпус» / Національний Корпус [сайт]. — 18.11.2016, 14:45. — Режим доступу: <http://nationalcorps.org/section/program> (звернення 03.12.16)

⁸ Див. докладніше: Націоналісти не допустили ЛГБТ-шабашу в Чернівцях / Бандерівець. — 19.10.2016, 19:00. — Режим доступу: <http://banderivets.org.ua/natsionalisty-ne-dopustily-lgbt-shabashu-v-chernivtsyah.html> (звернення 03.12.16)

сильства правих щодо ЛГБТ, натомість констатує один із соціальних наслідків такого насильства.

Як нам відомо з інсайдерських джерел, один з ідеологів правого руху дав таку оцінку цьому симбіозу в приватному чаті з одним із українських правозахисників:

Все, що пройняте духом підпілля, містить в собі щирі відданість ідеї, готовність до жертвності та харизму сповідництва. Силі акції правих надають гей-формації шанс не позбутися перелічених вище якостей. Доки триватимуть гоніння, в її середовищах перебуватимуть харизмати з високим рівнем готовності до самопожертви. Як тільки гоніння припиняться — в лавах геїв опиняться кон'юнктурники та прилаштуванці, лицеміри та пройдисвіти. Ми, праві, допомагаємо вам бути справжніми. Втім, на вашому б місці (не дай Боже!) я б лише сумлінно молився за праворадикальних добродіїв

Іншим суттєвим наслідком праворадикальної гомофобії є надання ЛГБТ із українським громадянством притулку в країнах Західної Європи, США та Канаді, передусім — із числа активістів, які переконливо доводять міграційним властям країни призначення, що в разі повернення на Батьківщину їх чекатимуть значні ризики для їхніх безпеки, здоров'я та / або життя. Дійсно, низка ЛГБТ-активістів — та й просто людей зі спільноти ЛГБТ — зазнавали фізичних нападів з боку радикалів, деякі — багаторазово. Якщо такі напади мають приватний характер, то праворадикали уникають їх публічного коментування, хоча трапляються і винятки. Так, 14 липня 2015 року активіст-свободівець ОЛЕГ КУЦЕРИБ⁹ похвалився на своїй сторінці у Facebook спланованим нападом на геїв:

Десь в другій ночі під'їжджаю до свого будинку, а біля під'їзду [...] мужик сидить на колінах в іншого мужика і гладять одне одного. Я реально чи не вперше таке побачив. Кажу — а чи не приху!ли ви, пїДари, тут сука ніжитись? [...] Вам тут не гейропа, тим більше біля мого під'їзду. [...] Ще років навіть п'ять назад я б без роздумів кинувся їх рвати як є. Але тут спокійно пішов додому, [...] розбудив малого [сина Сергія], вдів кросовки, взяв палицю, яка валялась з часів Майдану вже більше як пам'ять, і вже тоді, разом з малим пішли проповідувати. Що можу сказати по проповіді? Два підараса і двоє сочувствующих [sic] будуть лікуватись не менше кількох тижнів. А ще — класно, коли в тебе є син, йому вже майже 18, він [...] ненавидить підарасів чи не більше як ти. З боку противника — втрата працездатності на кілька тижнів і бажання ніжитись на людях напевно на кілька років. [...] Підарасам на Лісовому місця не буде¹⁰

⁹ КУЦЕРИБ ОЛЕГ ВАСИЛЬОВИЧ (нар. 15.11.1977), кандидат у народні депутати України на виборах 2014 р. (№ 215 у виборчому списку політичної партії «Правий сектор»)

¹⁰ Куцериб Олег: «Не хотів озвучувати вчорашній випадок ...» / ОЛЕГ КУЦЕРИБ [персональна сторінка на Facebook]. — 14.07.2015. — Режим доступу: оригінал видалений, архівна онлайн-копія — <http://archive.li/jCpKc#selection-807.0-819.876> (звернення 03.12.16)

13. Прогнози правих щодо ЛГБТ

Попри інтенсивний та напружений спротив утвердженню прав і свобод людини для ЛГБТ з боку правих, окремі ідеологи правого руху передбачають відсутність кінцевого успіху внаслідок, по перше, глобальних тенденцій, а по друге, позиції української влади.

Так, свободівець Юрій Ноєвий влітку 2015 року спрогнозував:

Україна перейшла під зовнішнє управління Заходу. Про це свідчать дії креольських верхів: Порошенка, Яценюка і коаліції. Останні події обнадіюють креолів на закріплення колоніалізму: [...] війна злита і воєнстану не буде, добровольців знищили, націоналістів репресують, олігархів залишили, іноземці рулять в Уряді, [...] МВФ вказує, ЄС вказує, США вказують — хитрі і терплячі креоли готові здати все, окрім своєї вигоди. Вона гарантується через служіння Заходу. Незалежної України нема. На даний момент двері історії зачиняються. Відкрити їх можуть тільки відчайдушні дії проти Порошенка і ліберального режиму олігархів. Суверенність як потенціал зберігає невелика частина суспільства. Адже значна частина України вірить у світле майбутнє євроінтеграції. Хоча вона насправді вже перетворилася у нову залежність¹

Справді, найбільш гучна поправка до законодавства, яка гарантувала для ЛГБТ захист від дискримінації в сфері трудових відносин, була прийнята парламентом і схвалена Президентом усього через неповні чотири місяці після цього допису².

¹ Ноєвий Юрій: «Як видно з часу Майдану...» / Юрій Ноєвий [персональна сторінка на Facebook]. — 22.07.2015, 22:52. — Режим доступу: www.fb.com/yuriy.noievuj/posts/10200854634723433 (звернення 04.12.16)

² Ідеться про Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)», прийнятий Верховною Радою України 12 листопада, який був підписаний Президентом Порошенком і набрав чинності 26 листопада 2015 р. Згідно з цим законом, внесено поправку до антидискримінаційної статті 21 «Рівність трудових прав громадян України» Кодексу законів про працю України, яка набула такого вигляду: «*Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання*»

Найкраща образна оцінка перспектив просування громадянської рівності для ЛГБТ попри спротив правих сил належить, мабуть, вже неодноразово згадуваному нами правому філософу та ідеологу ДМИТРУ КОРЧИНСЬКОМУ:

Коли [...] 1991 року] повстала українська держава, вона, першим ділом, скасувала кримінальну відповідальність за гомосексуалізм [...]. Так ми стали на шлях європейської інтеграції³

Чому гомосексуалісти перемагають у Європі та США, й чому вони обов'язково переможуть у нас? Бо традиційна мораль — є продукт християнства й феодалізму. Криза християнства й крах феодалізму занурили світ у темряву. Сексуальна революція — прямий наслідок соціальної революції. Сексуальна переможе так само, як перемогла соціальна. Вам усім доведеться стати гомосексуалістами. В цьому суть прогресу⁴

³ Корчинський Дмитро: «Коли двадцять років тому ...» / ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ [персональна сторінка на Facebook]. — 11.07.2013, 09:32. — Режим доступу: www.fb.com/korchynskiy/posts/532278083504395 (звернення 04.12.16)

⁴ ЛГБТ — це ВКП(б) сьогодні! / ДМИТРО КОРЧИНСЬКИЙ. — Братство [сайт]. — 29.05.2013, 21:54. — Режим доступу: <http://bratstvo.info/ua/propovidi/4768-lgbt-tse-vkpb-sogodni> (звернення 04.12.16)

Висновки до Частини II

1. Суб'єкти правого суспільно-політичного руху є найбільш агресивно налаштованими супротивниками ЛГБТ в Україні.
2. Чинення спротиву ЛГБТ є частиною ідеології та публічної саморепрезентації правих. Свідома гомофобія є складовою ідеологічної платформи правих.
3. Риторика, спрямована проти ЛГБТ, є традиційною частиною правої риторики в Україні.
4. Праві свідомо спотворюють об'єктивну інформацію про ЛГБТ з метою нагнітання суспільного несприйняття. Насамперед, це стосується маркування публічних акцій ЛГБТ різного змісту як «гей-парадів».
5. Рівень негативного ставлення до ЛГБТ з боку правих прямо пропорційний рівню їх радикалізму. Суб'єкти правого руху, які мають найменшу публічну репрезентацію через власних спікерів, виявляють найбільший радикалізм до ЛГБТ.
6. Рівень негативного ставлення до ЛГБТ з боку правих політичних сил прямо пропорційний їхній політичній вазі.
7. Сплески гомофобної риторики правих прямо пов'язані з проведенням Маршів Рівності та розглядом у парламенті законодавчих ініціатив, що стосуються ЛГБТ (спрямованих як на користь ЛГБТ, так і проти них).
8. Риторика правих щодо фізичного спротиву ЛГБТ обумовлена майже винятково саморепрезентацією ЛГБТ через публічні заходи.
9. Насильство для правих є прийнятним у принципі — як спосіб вирішення суспільних проблем.
10. Праві стоять в авангарді фізичних нападів на заходи ЛГБТ-спільноти.
11. Ті спікери правих, які закликають перешкоджати ЛГБТ-заходам, і ті праві, який на практиці чинять такий спротив, — це різні категорії людей: одні нацьковують, інші чинять напади.
12. У спротиві ЛГБТ праві надають однозначну перевагу «акціям прямої дії», практично уникаючи протистояння в сфері законотворчого процесу.
13. Попри зростання проявів фізичного спротиву ЛГБТ-рухові з часу організації першого КиївПрайду у 2012 році, пропозиції правих щодо законодавчих обмежень для ЛГБТ пом'якшуються.

-
14. Окремі діячі правого руху проходять схожий еволюційних шлях у своєму ставленні до ЛГБТ: від особистої участі в акціях проти ЛГБТ — через інтенсивно деклароване гомофобне ставлення і велику увагу до цієї теми — до «легкої» гомофобії або переважного ігнорування ЛГБТ-питань.
 15. Тривала публічна гомофобія конвертується для конкретного правого діяча в негативний соціальний капітал.
 16. Широка громадська думка про чинення правими спротиву ЛГБТ повільно змінюється не на користь правих.
 17. Праві зухвало заперечують існування будь-якої дискримінації чи утисків в Україні щодо ЛГБТ, хоча самі й виступають агентами цієї дискримінації.
 18. У прогнозуванні розвитку ЛГБТ-руху в Україні праві орієнтуються на сценарії, втілені в інших країнах, ігноруючи власні засади й плани розвитку українського ЛГБТ-руху.
 19. У частині інтелектуальної дискусії з ЛГБТ-проблематики праві відчувають дефіцит спікерів.
 20. Для правих революційні події 2013–2014 років були не Єврореволюцією, а недовершеною національною революцією.
 21. Оскільки ідея для правих вища за закон, вони можуть вдаватися до цинічної брехні, захищаючи тих осіб зі свого числа, хто пішов проти законності.
 22. Праві є далекими від глибокого аналізу суспільних проблем і схильні до рішень, які лежать на поверхні, або диктуються лідерами.
 23. Праві сильні в «акціях прямої дії», але слабкі в процесах постійного впливу.
 24. Навіть будучи присутніми у владі, праві використовують її неефективно.
 25. В ідеологічному, організаційному та політичному відношенні праві являють собою конгломерат різних індивідів, угруповань, організацій, які не мають координаційного ядра.
 26. Стосунки правих із Церквами є складними, у ставленні до ЛГБТ та відповідних діях обидва ці суб'єкти, переважно, не контактують і не координуються між собою.
 27. Праві вважають ідеальним сценарієм євроінтеграції поширення морального впливу України на решту Європи, включно з витісненням ЛГБТ зі сфери публічної репрезентації.
 28. Мас-медіа, зазвичай, не є лояльними до позиції правих щодо ЛГБТ.

Бібліографія

1. ANDERSEN, R., & FETNER, T. (2008). Cohort differences in tolerance of homosexuality attitudinal change in Canada and the United States, 1981–2000. *Public Opinion Quarterly*, 72 (2), 311–330.
2. BAUNACH, D. M. (2012). Changing same-sex marriage attitudes in America from 1988 through 2010. *Public Opinion Quarterly*, 76 (2), 364–378.
3. HEREK, G. M. (2009). Sexual stigma and sexual prejudice in the United States : A conceptual framework. In *Contemporary perspectives on lesbian, gay, and bisexual identities* (pp. 65–111). Springer.
4. KELEHER, A., & SMITH, E. R. (2012). Growing support for gay and lesbian equality since 1990. *Journal of Homosexuality*, 59 (9), 1307–1326.
5. KUYPER, L., IEDEMA, J., KEUZENKAMP, S., & OTHERS. (2013). Towards tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality in Europe. *Sociaal en Cultureel Planbureau*. Retrieved from <http://dare.ubvu.vu.nl/handle/1871/49778>
6. КОН, І. С. (2011). Світанкове місячне сяйво : лики та маски одностатевого кохання / Ігор Семенович Кон ; [пер. з рос. Ю. Рибачук]. Львів : НВФ «Українські технології».
7. World Association for Sexual Health. (2014, March). Declaration of Sexual Rights. Retrieved from http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/declaration_of_sexual_rights_sep03_2014.pdf
8. DECECCO, J., & BULLOUGH, V. L. (2014). *Before Stonewall : Activists for Gay and Lesbian Rights in Historical Context*. Routledge.
9. KATZ, J. (1992). *Gay American History: Lesbians and Gay Men in the U. S. A. : a Documentary History*. Meridian.
10. ВЕЛЬЦЕЛЬ, К., ИНГЛХАРТ, Р., АЛЕКСАНДЕР, Э., & ПОНАРИН, Э. (2012). Распутывание связей между культурой и институтами на примере эмансипации человечества. *Журнал Социологии и Социальной Антропологии*, 15 (4), 12–43.
11. CHAUNCEY, G. (2004). «What Gay Studies Taught the Court»: The Historians' Amicus Brief in *Lawrence v. Texas*. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 10 (3), 509–538.

12. HEREK, G. M. (2007). Confronting sexual stigma and prejudice : Theory and practice. *Journal of Social Issues*, 63 (4), 905–925.
13. Council of Europe. (2011). *Discrimination on Grounds of sexual Orientation and gender Identity in Europe* (2nd edition). Council of Europe Publishing.
14. MERIN, Y. (2010). *Equality for Same-Sex Couples : The Legal Recognition of Gay Partnerships in Europe and the United States*. University of Chicago Press.
15. BROWNE, K., & NASH, C. J. (2014). Resisting LGBT Rights Where «We Have Won» : Canada and Great Britain. *Journal of Human Rights*, 13 (3), 322–336.
16. HEREK, G. M., CHOPP, R., & STROHL, D. (2007). Sexual stigma : Putting sexual minority health issues in context. In *the health of sexual minorities* (pp. 171–208). Springer.
17. LINNEMAN, T. J. (2004). Homophobia and hostility : Christian conservative reactions to the political and cultural progress of lesbians and gay men. *Sexuality Research & Social Policy*, 1 (2), 56–76.
18. NORTON, A. T., & HEREK, G. M. (2013). Heterosexuals' attitudes toward transgender people : Findings from a national probability sample of US adults. *Sex Roles*, 68 (11–12), 738–753.
19. Committee of Ministers. (2010). Recommendation CM/Rec (2010) 5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081st meeting of the Ministers' Deputies).
20. Parliamentary Assembly. (2010, April 29). Resolution 1728 (2010) Final version. Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity. Retrieved November 20, 2016, from <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17853&lang=en>
21. UN. (2011, June 17). Human Rights Council resolution — Human rights, sexual orientation and gender identity (adopted 17 June 2011) — A/HRC/RES/17/19.
22. МАЙМУЛАХИН, А., ЗИНЧЕНКОВ, А., & КРАВЧУК, А. (2007). Украинские гомосексуалы и общество : взаимное проникновение : Обзор ситуации : Общество, государство и политики, СМИ, правовое положение, гей-сообщество. Киев : Атопол : Центр «Наш мир».
23. BBC Україна. (2013, May 17). Більшість українців проти одностатевих шлюбів — опитування. Retrieved November 10, 2016, from http://www.bbc.com/ukrainian/news/2013/05/130517_ukraine_homophobia_it
24. ЗИНЧЕНКОВ, О. О., КАСЯНЧУК, М. Г., КРАВЧУК, А. В., МАЙМУЛАХИН, А. Ю., ОСТАПЕНКО, О. І., & ШЕРЕМЕТ, С. П. (2011). Крок вперед, два назад : Становище ЛГБТ в Україні в 2010–2011 рр. Київ : Центр «Наш світ».

25. Ordonanta de urgenta nr. 89/2001 pentru modificarea si completarea unor dispozitii din Codul penal referitoare la infractiuni privind viata sexuala (2001, June 26). Retrieved from <http://lege5.ro/Gratuit/gmzdanrr/ordonanta-de-urgenta-nr-89-2001-pentru-modificarea-si-completarea-unor-dispozitii->
26. Amnesty International в Україні. (2015). Річна доповідь : Україна. Retrieved from <http://amnesty.org.ua/materiali/human-rights-in-ukraine/richna-dopovid-ukrayina/>
27. Amnesty International в Україні. (2016, February 24). Річна доповідь Amnesty International 2015 : Україна. Retrieved November 7, 2016, from <http://amnesty.org.ua/nws/richna-dopovid-amnesty-international-2015-ukrayina/>
28. Центр «Наш мир». (2013). Преступления на почве ненависти против ЛГБТ в Украине. Отчёт за 2012–2013 гг. Киев : Центр «Наш мир».
29. Центр «Наш світ». (2014). На порозі. Становище ЛГБТ в Україні у 2013 р. Київ : Центр «Наш світ».
30. ЗЛОВІНА, Т. (2016, November 17). Гендеру боятись — в Європу не ходити. Retrieved November 22, 2016, from <http://life.pravda.com.ua/columns/2016/11/17/220194/>
31. Національний ЛГБТ-портал України. (2016, November 17). Не наші цінності : нардепи продемонстрували відверту гомофобію. Retrieved November 22, 2016, from https://www.lgbt.org.ua/news/show_4506/
32. Українська правда. (2016, November 17). Депутати збурились через слово «гендер», голосуючи законопроект про домашнє насильство. Retrieved November 22, 2016, from <http://life.pravda.com.ua/society/2016/11/17/220167/>
33. Президент України. (2011). Указ «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», Pub. L. № 494/2011.
34. ШЕРЕМЕТ, С. П. (2016). Звіт про результати дослідження випадків успішної адвокації прав людини для ЛГБТІ в Україні / Програма розвитку ООН, Експертна група з питань здоров'я й прав геїв та інших ЧСЧ в Україні (Реліз від 21.09.2016).
35. ВРУ. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України "Про європейський вибір України"» від 16.09.2014 № 1679-VII, Pub. L. № 1679-VII (2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1679-18>
36. ВРУ. Постанова Верховної Ради України «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі» від 13.03.2014 № 874-VII, Pub. L. № 874-VII (2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/874-18>

37. MARTSENYUK, T. (2016). Sexuality and Revolution in Post-Soviet Ukraine : LGBT Rights and the Euromaidan Protests of 2013–2014. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 2 (1), 49–74.
38. MARTSENYUK, T. (2012). The State of the LGBT Community and Homophobia in Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 59(2), 51–62.
39. MARTSENYUK, T. (2012). Ukrainian societal attitudes towards the lesbian, gay, bisexual, and transgender communities. In *Gender, Politics, and Society in Ukraine* (ed. by O. Hankivsky and A. Salnykova) (University of Toronto Press, pp. 385–410).
40. МАРЦЕНЮК, Т. (2010). ЛГБТ-движение в Украине: 10 лет спустя. *Гендерные Исследования*, (20–21), 134–147.
41. BOLSHOV, Y. S., KASIANCHUK, M. G., LESHCHYNSKYI, Y. B., TROFYMENKO, L. V., & SHVAB, I. A. (2012). Analytical Report : Behaviour monitoring and HIV-prevalence among men who have sex with men as a component of second generation surveillance. AIDS Alliance.
42. БАНАС, О. В., ВАЛЬКО, С. С., ГЕЙДАР, Л. М., МАРЧЕНКО, Р. С., МОСТЯЄВ, О. І., СЕМИГІНА, Т. В., & ЯРОШЕНКО, А. А. (2012). Методичні рекомендації з питань ВІЛ та ЧСЧ для соціальних працівників / За ред. С. П. Шеремета. Київ.
43. БОЛЬШОВ, Є. С., КАСЯНЧУК, М. Г., & ТРОФИМЕНКО, Л. В. (2014). Моніторинг поведінки та поширеності ВІЛ-інфекції серед чоловіків, які практикують секс із чоловіками, як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління : аналітичний звіт за результатами біоповедінкового дослідження 2013 року. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні».
44. КАСЯНЧУК, М. (2013). Гомосексуальность в провинции : Аннотация книги. *Контроль Над Табаком И Общественное Здоровье В Восточной Европе*, 3 (1).
45. КАСЯНЧУК, М. Г., & ЛЕЩИНСЬКИЙ, Є. Б. (2008). Аналіз соціальних ідентичностей чоловіків, які мають секс із чоловіками, в українському суспільстві (на прикладі Донецької області). *Український Соціум*, (3), 26.
46. ГЕЙДАР, Л., & ДОВБАХ, А. (2007). Быть лесбиянкой в Украине : обретая силу. Киев : ИОЦ «Женская сеть».
47. ШАРЫГИНА, А. (2008). Лесбийское движение в Украине в контексте гендерной культуры. In *Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Гендерні теорії, гендерні практики: налагоджуючи мости» / Упорядн. О. Плахотнік, Л. Гусякова, Т. Ісаєва.* (pp. 27–31). Харків : Райдер.
48. КАСЯНЧУК, М., КОРЖОВ, Г., ВАРБАН, М., & ШЕРЕМЕТ, С. П. (2014). Коротке викладення результатів операційного дослідження серед чоловіків-бісексуалів та їхніх партнерок в Україні. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні».

49. КАСЯНЧУК, М. (2014). Интернальная гомофобия бисексуальных мужчин. In На перепутье: методология, теория и практика ЛГБТ и квир-исследований : [сборник статей] (pp. 391–409) / Центр независимых социологических исследований ; ред.-сост. А. А. Кондаков. СПб.
50. ИВАНЧЕНКО, С. (2010). Ситуация трансгендеров в Украине : Отчет по исследованию. Киев: ОО «Инсайт».
51. МАРЦЕНЮК, Т. О., & КОЛЕСНИК, В. С. (2014). Дискримінація за гендерною ідентичністю в Україні на прикладі трансгендерних людей. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право., (2 (22)), 95–105.
52. МАЙМУЛАХИН, А. Ю., КАСЯНЧУК, М. Г., & ЛЕЩИНСКИЙ, Е. Б. (2009). Однополое партнёрство в Украине : Отчёт о проведенном исследовании. Донецк / Киев : Центр «Наш мир», Общественная организация «Донбасс-СоцПроект».
53. МАРЦЕНЮК, Т. О. (2012). ЛГБТ-сім'ї в Україні : відтворення патріархату чи альтернатива владному дискурсу? Наукові Записки НаУКМА. Соціологічні Науки, (135), 50–58.
54. ЯРМАНОВА Г. (ред.). (2012). ЛГБТ-сім'ї в Україні : соціальні практики та законодавче регулювання. Київ : ГО «Инсайт».
55. СТУЛОВА, Г. В., КАСЯНЧУК, М. Г., & ЛЕЩИНСЬКИЙ, Є. Б. (2010). Феномен гомосексуальності на сторінках української преси : Звіт із результатів контент-аналітичного дослідження. Донецьк : «Донбас-СоцПроект».
56. КАСЯНЧУК, М. Г. et al. (2013). ЛГБТ-тематика в медиа-пространстве Украины: на пути к нормализации / М. Г. КАСЯНЧУК, Л. Л. НЕФЕДОВИЧ, А. В. СТУЛОВА, С. П. ШЕРЕМЕТ (Информационно-правозащитный центр для геев и лесбиянок «Наш мир»). In ЛГБТ-вектор Украины : сборник отчетов по мониторингу (pp. 111–152). Киев : Центр «Наш мир».
57. МАРЦЕНЮК, Т. О., НОВИК, Т. О., & СВЯТНЕНКО, С. В. (2014). Крос-культурний аналіз ставлення населення до геїв та лесбійок : Україна, Швеція, Іспанія, Угорщина та Німеччина. Український Соціум, (1), 31–43.
58. ПРИВАЛОВ, Ю., ТРОФИМЕНКО, О., РОКИЦЬКА, О., & КАСЯНЧУК, М. (2013). Опитування громадської думки для визначення суспільного сприйняття ЛГБТ та шляхів його поліпшення. Київ.
59. WEINBERG, G. H. (1972). Society and the healthy homosexual. Macmillan.
60. HEREK, G. M. (2000b). The psychology of sexual prejudice. Current Directions in Psychological Science, 9 (1), 19–22.
61. HEREK, G. M., & MCLEMORE, K. A. (2013). Sexual Prejudice. Annual Review of Psychology, 64 (1), 309–333.

62. HEREK, G. M. (2004). Beyond «homophobia» : Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century. *Sexuality Research & Social Policy*, 1 (2), 6–24.
63. GOFFMAN, E. (1963). *Stigma : Notes on the management of spoiled identity*. Simon and Schuster.
64. JUNG, P. B., & SMITH, R. F. (1993). *Heterosexism : An Ethical Challenge*. SUNY Press.
65. HEREK, G. M. (2002). Gender gaps in public opinion about lesbians and gay men. *Public Opinion Quarterly*, 66 (1), 40–66.
66. HICKS, G. R., & LEE, T.-T. (2006). Public Attitudes Toward Gays and Lesbians. *Journal of Homosexuality*, 51 (2), 57–77.
67. HOOVER, R., & FISHBEIN, H. D. (1999). The Development of Prejudice and Sex Role Stereotyping in White Adolescents and White Young Adults. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20 (3), 431–448.
68. JOHNSON, M. E., BREMS, C., & ALFORD-KEATING, P. (1997). Personality Correlates of Homophobia. *Journal of Homosexuality*, 34 (1), 57–69.
69. HEREK, G. M. (2000). Sexual Prejudice and Gender : Do Heterosexuals' Attitudes Toward Lesbians and Gay Men Differ? *Journal of Social Issues*, 56 (2), 251–266.
70. LAMBERT, E. G., VENTURA, L. A., HALL, D. E., & CLUSE-TOLAR, T. (2006). College students' views on gay and lesbian issues : Does education make a difference? *Journal of Homosexuality*, 50 (4), 1–30.
71. VAN DEN AKKER, H., VAN DER PLOEG, R., & SCHEEPERS, P. (2012). Disapproval of homosexuality : Comparative research on individual and national determinants of disapproval of homosexuality in 20 European countries. *International Journal of Public Opinion Research*,edr058.
72. ELDRIDGE, V. L., MACK, L., & SWANK, E. (2006). Explaining comfort with homosexuality in rural America. *Journal of Homosexuality*, 51 (2), 39–56.
73. BERLINER, A. K. (1987). Sex, sin, and the church : The dilemma of homosexuality. *Journal of Religion and Health*, 26 (2), 137–142.
74. LAYTHE, B., FINKEL, D., & KIRKPATRICK, L. A. (2001). Predicting prejudice from religious fundamentalism and right-wing authoritarianism : A multiple-regression approach. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40 (1), 1–10.
75. SHERKAT, D. E., POWELL-WILLIAMS, M., MADDOX, G., & DE VRIES, K. M. (2011). Religion, politics, and support for same-sex marriage in the United States, 1988–2008. *Social Science Research*, 40 (1), 167–180.

76. WILKINSON, W. W. (2004). Research : Religiosity, authoritarianism, and homophobia : A multidimensional approach. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 14 (1), 55–67.
77. ADORNO, T. W., FRENKEL-BRUNSWIK, E., LEVINSON, D. J., & SANFORD, R. N. (1950). The authoritarian personality. Retrieved from <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1950-05796-000>
78. BROWN, R. (2010). *Prejudice : Its Social Psychology* (2 edition). Malden, MA : Wiley-Blackwell.
79. ALTEMEYER, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge Univ Press.
80. JOST, J. T., GLASER, J., KRUGLANSKI, A. W., & SULLOWAY, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129 (3), 339–375.
81. HUNSBERGER, B. (1996). Religious Fundamentalism, Right-Wing Authoritarianism, and Hostility Toward Homosexuals in Non-Christian Religious Groups. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 6 (1), 39–49.
82. WHITLEY JR., B. E. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (1), 126–134.
83. DUCKITT, J., & FISHER, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24 (1), 199–222.
84. SHAFFER, B., & DUCKITT, J. (2013). The dimensional structure of people's fears, threats, and concerns and their relationship with right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *International Journal of Psychology*, 48 (1), 6–17.
85. INGLEHART, R., & BAKER, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 19–51.
86. INGLEHART, R., & WELZEL, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy : The Human Development Sequence*. Cambridge University Press.
87. ADAMCZYK, A., & PITT, C. (2009). Shaping attitudes about homosexuality : The role of religion and cultural context. *Social Science Research*, 38 (2), 338–351.
88. WELZEL, C., & INGLEHART, R. (2015). Misconceptions of Measurement Equivalence : Time for a Paradigm Shift (*World Values Research* № 8 (5)) (pp. 151–173).
89. SMITH, S. J., AXELTON, A. M., & SAUCIER, D. A. (2009). The Effects of Contact on Sexual Prejudice : A Meta-Analysis. *Sex Roles*, 61 (3–4), 178–191.

90. HEREK, G. M., & CAPITANIO, J. P. (1996). «Some of my best friends» : Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 412–424.
91. ALLPORT, G. W. (1979). *The nature of prejudice*. Basic books.
92. ВАРШАВЕР, Е. А. (2015). Теория контакта : обзор. Мониторинг Общественного Мнения : Экономические И Социальные Перемены, (5 (129)), 183–214.
93. ZITEK, E. M., & NEBL, M. R. (2007). The role of social norm clarity in the influenced expression of prejudice over time. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43 (6), 867–876.
94. PETTIGREW, T. F., & TROPP, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (5), 751.
95. SIDANIUS, J., & PRATTO, F. (2001). *Social dominance : An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press.
96. ЕКЕХАММАР, В., АКРАМИ, Н., ГЫЛЖЕ, М., & ЗАКРИССОН, И. (2004). What matters most to prejudice : Big Five personality, Social Dominance Orientation, or Right-Wing Authoritarianism? *European Journal of Personality*, 18 (6), 463–482.
97. SHACKELFORD, T. K., & BESSER, A. (2007). Predicting attitudes toward homosexuality : Insights from personality psychology. *Individual Differences Research*, 5 (2), 106–114.
98. NEBL, M., LAW, C., & KING, E. B. (2010). *Heterosexism. The Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination*. Thousand Oaks, CA : Sage.
99. HEREK, G. M. (1987). Can functions be measured? A new perspective on the functional approach to attitudes. *Social Psychology Quarterly*, 285–303.
100. KATZ, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24 (2), 163–204.
101. MAIO, G. R., & OLSON, J. M. (1999). *Why We Evaluate : Functions of Attitudes*. Psychology Press.
102. MYERS, D. G., & DEWALL, C. N. (2015). *Psychology (11th edition)*. New York : Worth Publishers.
103. GILMORE, D. D. (1990). *Manhood in the making : Cultural concepts of masculinity*. Yale University Press.
104. GLICK, P., GANGL, C., GIBB, S., KLUMPNER, S., & WEINBERG, E. (2007). Defensive reactions to masculinity threat : More negative affect toward effeminate (but not masculine) gay men. *Sex Roles*, 57 (1–2), 55–59.

105. PARROTT, D. J. (2009). Aggression toward gay men as gender role enforcement : Effects of male role norms, sexual prejudice, and masculine gender role stress. *Journal of Personality*, 77 (4), 1137–1166.
106. ТАЈФЕЛ, Н., & ТУРНЕР, Ж. С. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior.
107. ГГС «Озон». (2015). Марш рівності — лакмусовий папір рівня свободи мирних зібрань та толерантності суспільства в Україні : Звіт за результатами моніторингу дотримання свободи мирних зібрань 6 червня 2015 року у м. Києві (р. 32).
108. Українська правда. (2016, June 12). У центрі Києва — «Марш рівності» : поліції більше за учасників. Retrieved November 22, 2016, from <http://www.pravda.com.ua/news/2016/06/12/7111528/>
109. ПАРАЩЕВІН, М. (2009). Релігія та релігійність в Україні. Київ : Інститут політики, Інститут соціології НАН України. Retrieved from http://polityka.in.ua/new/sites/default/files/religiya_i_religiynist_v_Ukraini_2008.pdf
110. ONUCH, O. (2014). A Middle Class Median Protester : The EuroMaidan and Democratization in Ukraine (SSRN Scholarly Paper No. ID 2585751). Rochester, NY : Social Science Research Network. Retrieved from <http://papers.ssrn.com/abstract=2585751>
111. ZELINSKA, O. (2015). Who Were the Protestors and What Did They Want? : Contentious Politics of Local Maidans across Ukraine, 2013–2014. *Demokratizatsiya : The Journal of Post-Soviet Democratization*, 23 (4), 379–400.
112. ШЕСТАКОВСКИЙ, А. (2014). Радикализованные европейцы : ценности и социальная база Евромайдана. *Перекрестки. Журнал Исследований Восточноевропейского Пограничья*, (1–2), 131–162.
113. SVIATNENKO, S., & VINOGRADOV, A. (2014). Euromaidan Values from a Comparative Perspective. *Social, Health, and Communication Studies Journal*, 1 (1), 41–61.
114. ПОРТНОВ, А. (2013). Украинская «еврореволюция» : хронология и интерпретации. *Форум Новейшей Восточноевропейской Истории и Культуры*, (2), 39–53.
115. Фонд «Демократичні ініціативи». (2013, December 10). Майдан–2013 : хто стоїть, чому і за що? Retrieved from <http://dif.org.ua/ua/events/gvkr1gkaeths.htm>
116. DOBEWALL, H., & RUDNEV, M. (2014). Common and Unique Features of Schwartz's and Inglehart's Value Theories at the Country and Individual Levels. *Cross-Cultural Research*, 48 (1), 45–77.

117. БАЙНІЛОВИЧ, Н. А. (2012). Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. Вісник Національного Технічного Університету України, (2), 53–59.
118. Фонд «Демократичні ініціативи». (2015, December 9). Постмайданна благодійність і волонтерство-2015 : результати соцдослідження. Retrieved from <http://dif.org.ua/article/postmaydanna-blagodiynist-i-volonterstvo-2015-rezultati-sotsdoslidzhennya>
119. INGLEHART, R. (2003). Modernization and Volunteering. In P. Dekker & L. Halman (Eds.), *The Values of Volunteering* (pp. 55–70). Springer US.
120. VOICU, B., & VOICU, M. (2009). Volunteers and volunteering in Central and Eastern Europe. *Sociológia*, 41 (6), 539–563.
121. Фундація.101. (2016, October 31). В Україні майже 1,7 мільйони внутрішньо переміщених осіб. Retrieved November 8, 2016, from <https://www.foundation101.org/news/20161031>
122. BOGARDUS, E. S. (1925). Measuring social distance. *Journal of Applied Sociology*, 9 (2), 299–308.
123. BOGARDUS, E. S. (1933). A social distance scale. *Sociology & Social Research*.
124. GOLOVAKHA, E., & PANINA, N. (1991). Interethnic Relations and Ethnic Tolerance in Ukraine. *Jews and Jewish Topics in the Soviet Union and Eastern Europe*, (14), 27–30.
125. ГОЛОВАХА, Е. И., & ПАНИНА, Н. В. (1994). Социальное безумие : история, теория и современная практика. Абрис.
126. GENTRY, C. S. (1987). Social Distance regarding Male and Female Homosexuals. *The Journal of Social Psychology*, 127 (2), 199–208.
127. ПАНИНА, Н. (2005). Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в современной Украине. *Социология : Теория, Методы, Маркетинг*.
128. MAVOR, K. I., LOUIS, W. R., & SIBLEY, C. G. (2010). A bias-corrected exploratory and confirmatory factor analysis of right-wing authoritarianism : Support for a three-factor structure. *Personality and Individual Differences*, 48 (1), 28–33.
129. ЭББЕС, П. (2007). Инструментальные переменные и эндогенность : Нетехнический обзор. *Квантиль*, 2, 3–20.
130. ALEMAN, J., & WOODS, D. (2015). Value Orientations From the World Values Survey How Comparable Are They Cross-Nationally? *Comparative Political Studies*, 10414015600458.

131. INGLEHART, R. (1977). The silent revolution : Changing values and political styles among. Western Publics.
132. BYRNE, B. M. (2013). Structural equation modeling with Mplus : Basic concepts, applications, and programming. Routledge.
133. SCHUMACKER, R. E., & LOMAX, R. G. (2012). A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling : Third Edition. Routledge.

Про Громадську організацію «Міжрегіональний центр ЛГБТ-досліджень Донбас-СоцПроект»

ЛГБТ-центр «Донбас-СоцПроект» було зареєстровано Головним управлінням юстиції в Донецькій області 18 травня 2007 р.

ЛГБТ-центр «Донбас-СоцПроект» є неприбутковою організацією, його діяльність не спрямована на отримання вигоди. Територія діяльності — Україна.

ЛГБТ-центр «Донбас-СоцПроект» об'єднує працівників науки і освіти, а також тих активістів недержавного сектора, чия діяльність зорієнтована на соціальну групу ЛГБТ.

Місія: сприяти зверненню української науки до пов'язаної з групою ЛГБТ проблематики та запровадженню отримуваних соціологічно достовірних результатів у повсякденну практику соціальної ЛГБТ-орієнтованої роботи державних і недержавних організацій.

Основоположні принципи нашої діяльності: свідомо терпимість, неприйняття ксенофобії, наукова чесність. Наша діяльність орієнтується на «Кодекс професійної етики соціолога» Соціологічної асоціації України.

Наша діяльність це:

1. Узагальнення і аналіз соціологічної інформації про ЛГБТ/ЧСЧ України.
2. Документування, моніторинг та вивчення соціальних змін в ЛГБТ/ЧСЧ-середовищі.
3. Надання державним і недержавним організаціям достовірної інформації про ЛГБТ/ЧСЧ України.
4. Сприяння вищій школі в підготовці молодих фахівців — соціологів і соціальних працівників. Формування неупередженого ставлення та культивування дослідницького інтересу до ЛГБТ/ЧСЧ.